

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ»

К. В. Белова, І. І. Снігурова, О. В. Дяченко, Н. В. Писарська

Українська мова
за професійним спрямуванням
для військовослужбовців

Навчальний посібник
з дисципліни
«Українська мова»

Затверджено
редакційно-видавничою
радою НТУ «ХП»,
протокол №1 від 25.02.2021

Харків
НТУ «ХП»
2021

УДК 811.161.2–057.36 (075)

Б 43

Рецензенти:

Заверющенко О. Л., канд. філол. наук, доцент кафедри документознавства та української мови Національного аерокосмічного університету ім. М. С. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»;

Дементьєва Т. І., канд. пед. наук, доцент, завідувач кафедри мовної підготовки Харківського національного університету радіоелектроніки.

Бєлова К. В.

Б 43 Українська мова для військовослужбовців: навч. посіб / К. В. Бєлова, І. І. Снігурова, О. В. Дяченко, Н. В. Писарська. – Харків: НТУ «ХП», 2021. – 161 с.

ISBN

Пропонований посібник містить основні теоретичні відомості про норми сучасної української літературної мови, а також контрольні питання й практичні завдання для поглиблення професійного мовлення. Для курсантів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто прагне вдосконалити навички володіння українською мовою.

Бібліогр. 22, табл. 23.

УДК 811.161.2–057.36 (075)

© К. В. Бєлова, О. В. Дяченко

І. І. Снігурова, Н. В. Писарська, 2021

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП	6
Розділ 1. Система норм сучасної української літературної мови	8
1.1. Типи норм сучасної літературної мови	8
1.2. Проблема дотримання орфоепічних норм української мови в мовленні військовослужбовця	9
1.3. Акцентні норми	13
1.4. Засоби досягнення милозвучності	21
Контрольні запитання	23
Тренувальні вправи	23
Розділ 2. Лексичні норми в професійному мовленні військовослужбовців	24
2.1. Іншомовні слова у фаховому й діловому спілкуванні	26
2.2. Словники в професійному мовленні. Типи словників. Роль словників у підвищенні мовленнєвої культури	27
2.3. Українська термінологія в системі підготовки військового фахівця	29
Контрольні запитання	29
Тренувальні вправи	30
Розділ 3. Орфографічні норми української мови	33
3.1. Український правопис як нормативний документ	33
3.2. Уживання м'якого знака й апострофа	35
3.3. Правопис префіксів	36
3.4. Подвоєння та подовження приголосних	37
3.5. Велика літера у власних назвах	38
3.6. Правопис слів іншомовного походження	41
3.7. Правопис складних слів	43
Контрольні запитання	45
Тренувальні вправи	45
Розділ 4. Словотвірні норми української мови	47
4.1. Основні способи словотвору в українській мові	47
4.2. Утворення імен по батькові	48
Контрольні запитання	49
Тренувальні вправи	49
Розділ 5. Морфологічні особливості документів	50
5.1. Уживання іменників, прикметників, займенників та числівників у ділових паперах. Особливості словозміни іменника	50

5.1.1. Відмінювання і правопис іменників	50
5.1.2. Особливості творення ступенів порівняння прикметників. Правопис складних прикметників	58
5.1.3. Відмінювання займенників	60
5.1.4. Написання складних числівників	62
Контрольні запитання	67
Тренувальні вправи	68
5.2. Особливості використання дієслівних форм, дієприкметників і дієприслівників у ділових паперах	69
5.2.1. Уживання дієслів у військовому діловодстві	69
5.2.2. Дієприкметники у складі українських наукових термінів	71
5.2.3. Уживання дієприслівників у професійних текстах	73
5.3.3. Прислівник і службові частини мови в ділових паперах	73
Контрольні запитання	86
Тренувальні вправи	86
Розділ 6. Синтаксичні норми української мови	87
6.1. Прості та складні речення в ділових паперах	90
Контрольні запитання	92
Тренувальні вправи	92
Розділ 7. Пунктуаційні норми української мови	95
7.1. Розділові знаки в простих і складних та ускладнених реченнях	95
7.2. Розділові знаки в складносурядних, складнопідрядних і безполучникових реченнях	96
Контрольні запитання	100
Тренувальні вправи	100
ТЕСТИ	102
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	159

ПЕРЕДМОВА

Будь-яка професійна діяльність потребує певних комунікативних умінь в усній або письмовій формах, за офіційних чи неофіційних обставин. Підвищення культури мови майбутніх фахівців є актуальним, оскільки правильне мовлення офіцера – важливий аспект професійної діяльності. Мовна освіта курсантів повинна забезпечити опанування фахової лексики, поглиблення знань норм української літературної мови, розвиток культури мовлення та формування мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенції майбутніх офіцерів.

Посібник укладено відповідно до вимог програми з навчальної дисципліни «Українська мова» для курсантів Військового інституту танкових військ Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» усіх факультетів. Мета видання – підвищити рівень загальномовної підготовки курсантів; поглибити та систематизувати набуті в загальноосвітній школі знання з лексики, орфографії, граматики, стилістики української мови; закріпити навички користування фаховою термінологічною лексикою.

Посібник складається зі вступу, семи розділів, додатків, містить основні теоретичні відомості про норми сучасної літературної мови, а також контрольні запитання й практичні завдання для поглиблення та закріплення вмінь і навичок професійного спілкування.

ВСТУП

В інформаційному суспільстві фахівець має вміти швидко сприймати будь-яку форму мовлення, аналізувати необхідну інформацію, створювати монологи, вести діалоги, керувати системою мовленнєвих комунікацій у межах своєї компетенції тощо. Слово є одним із інструментів професійної діяльності військовослужбовців. Від багатства словникового запасу, рівня культури мови й техніки мовлення значною мірою залежать професійна майстерність, імідж та успіх особистості. Професійна мовленнєва комунікація відбувається в межах сфери професійної взаємодії комунікантів і може відбуватися в усній або письмовій формах, за офіційних чи неофіційних обставин. Форми, умови спілкування, багатоаспектність професійної діяльності людей визначають варіативність форм мовленнєвої комунікації. Наприклад, від умов спілкування (офіційних – неофіційних) залежить лексико-семантичний склад мовлення: офіційне спілкування передбачає лексику офіційно-ділового стилю, неофіційне – лексику розмовного стилю.

Мова професійного спілкування (професійна мова) – це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять. В основу мови професійного спілкування покладена сучасна літературна мова [17, с.17].

Головною ознакою мови професійного спілкування є наявність термінології, притаманної тій чи іншій професії, та професіоналізмів. У кожному виді професійної мови виокремлюють наукову мову, професійну розмовну мову, професійну письмову комунікацію [7, с.53].

Справжній фахівець повинен мати сформовану мовну, мовленнєву і комунікативну компетенції.

Мовна професійна компетенція – це сума систематизованих знань норм і правил літературної мови, за якими будуються правильні мовні конструкції та повідомлення за фахом.

Мовленнєва професійна компетенція – це система умінь і навичок використання знань під час фахового спілкування для передавання певної інформації.

Ґрунтуючись на мовній компетенції, вона виявляється у сформованості умінь послуговування усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів відповідно до літературних норм.

Комунікативна професійно орієнтована компетенція – це система знань, умінь і навичок, потрібних для ефективного спілкування, тобто треба володіти сумою знань про мову, вербальні та невербальні засоби спілкування, культуру, національну своєрідність суспільства й вміти застосовувати ці знання в процесі спілкування.

Отже, професійна комунікативна компетенція репрезентує професійні знання, вміння й навички спілкування.

Розділ 1. СИСТЕМА НОРМ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

1.1. Типи норм сучасної літературної мови

Сучасна українська мова – мова нормована. Нормативність як найважливіша ознака літературної мови виявляється в тому, що склад словника в ній дібраний із загальної скарбниці національної мови, значення й уживання слів, вимова, правопис й утворення граматичних форм підпорядковуються загальноприйнятому зразку.

Норма – це об'єктивно вироблені, загальновизнані й загальноприйняті мовні засоби та правила їх використання (словозміни, словотворення й утворення речень) у певний період розвитку літературної мови, що розглядаються як зразок для мовлення всіх, хто користується цією мовою. Нормі літературної мови притаманні такі особливості: відносна стійкість, поширеність, загальноживаність, обов'язковість для всіх носіїв мови. Норми не створюються штучно: вони відбивають закономірні процеси та явища, що відбуваються в мові й підтримуються мовленнєвою практикою. У мовленні важливо дотримуватися таких норм:

- орфоепічних: правильна вимова голосних і приголосних звуків у питомих українських словах, правильна вимова запозичених слів, а також окремих граматичних форм слів різного походження;
- акцентуаційних: правильне наголошування загальноживаної та термінологічної лексики;
- орфографічних: правильне написання слів та їх частин;
- лексичних: правильне використання слів відповідно до їхнього лексичного значення, їх сполучувальних властивостей;
- фразеологічних: правильне трактування значення фразеологізмів та їх доречне вживання;
- морфологічних: правила утворення граматичних форм різних частин мови;

- синтаксичних: дотримання порядку слів у реченні, узгодження його складових частин;
- пунктуаційних: правильне вживання розділових знаків у простому та складному реченні;
- стилістичних: правила використання мовних засобів відповідно до обраного стилю.

Норми допомагають літературній мові зберігати цілісність і загальноприйнятність, а також допомагають виконати їй свою основну функцію – культурну.

1.2. Проблема дотримання орфоепічних норм української мови в мовленні військовослужбовця

Орфоепія є складовою культури мови і має свою специфіку, оскільки може бути оформлена в низку законів, що підлягають досить чіткій кодифікації. Вимова пов'язує теперішній стан мови з її минулим і майбутнім. Цей зв'язок виявляється у співіснуванні варіантів, одні з яких є голосом із минулого, а інші свідчать про можливі шляхи розвитку мови. Українська літературна мова, як і будь-яка інша, має усталені орфоепічні норми, що є обов'язковими для всіх, хто розмовляє нею. Нагадаємо найважливіші з них.

Вимова голосних. Усі голосні звуки під наголосом вимовляються виразно й чітко. Вимова ненаголошених голосних характеризується такими ознаками: а) голосні [а], [о], [у], [і] вимовляються, зазвичай, чітко: *говорити, особа, безпека, мораторій, кора, публіка*; б) ненаголошений [и] вимовляється з наближенням до голосного [е], сильніше перед складом з [е], [а]: *ки(е)шеня, пи(е)сати* і слабше перед складом з іншими голосними, особливо з [и], [і], та на кінці слова: *жи(е)вий, си(е)діли*; в) ненаголошений [е] у вимові наближається до [и], більше перед складом з [и], [у], [і]: *ве(и)зи, ве(и)зу, ме(и)ні* – і менше перед складом з іншими голосними, особливо перед складом з [е]: *ве(и)зе, ве(и)зла, ве(и)зло*.

Вимова приголосних. Дзвінки приголосні в літературній вимові звучать дзвінко і в кінці слова, і перед глухими в середині слова: лінгвоцид, віз. Проте є відхилення від цього правила: а) приголосний [г] вимовляється як [х] у словах *легко* [лехко], *вогкий* [вохкий], *нігті* [н'іхт'і]; б) прийменниковий і префіксальний дзвінкий [з] перед глухими вимовляється, як [с]: *з ким* [с ким], *розслідування* [росслідування], *безпідставний* [беспідставний].

Для української мови характерним є постійне збереження дзвінкої вимови звука на кінці слова, незалежно від того, після якого звука він стоїть – голосного чи приголосного (наприклад: *геноцид*, *прилад*, *народ*, *мороз*, *подорож*). Вимова на кінці слова глухих приголосних замість дзвінких [геноцит, морос, сторош, обіт] є грубим порушенням звукових норм української літературної мови (для російської мови оглушення – норма).

Дзвінко вимовляються ці приголосні й перед глухими в середині слова: *бігти*, *берегти*.

Губні приголосні вимовляються в кінці слова твердо: *голуб*, *насіп*, *сім*, *верф*.

У словах іншомовного походження губні можуть пом'якшуватися перед голосними [а], [у] (*бюро*, *бюст*).

Звук [в] в українській мові ніколи не переходить у [ф], а навпаки, у певних позиціях перед приголосними та в кінці слова [в] посилює свою звучність і переходить у нескладовий голосний [у]: [*заутра*, *кроу*].

Звук [ф] вимовляється відповідно до свого графічного зображення на письмі та не повинен змішуватись із звукосполученням [хв], яке звучить, як два звуки. Розрізняйте: *штраф*, *фотографія*, *філія*, *факт*, *мафія* (звук [ф] є лише в словах іншомовного походження) і *хвіртка*, *хвастнути*, *хвиля*.

Шиплячі приголосні [ж], [ч], [ш], [дж] в українській мові тверді, ніколи не пом'якшуються на кінці слова (*ріж*, *ніч*). Неподовжені шиплячі перед голосними [а], [о], [у], [е], [и] завжди тверді: *біжать*, *чого*,

чутти, четвер, широко. Напівпом'якшені [ж], [ч], [ш] перед голосною [і] (*шість, ключі, чітко*) й тоді, коли вони подовжені (*бездоріжжя, річчю*).

Звук [р] твердий у кінці слова і складу: *секретар, лікар, Харків, гіркий*.

Звук [л] в українській мові вимовляється твердо перед [а], [о], [у] (*власний, логіка, лукавий, лектор*), у кінці і в середині слова перед приголосним (*стіл, мілко*); перед [є] та [и] цей звук не такий твердий, як перед [а], [о], [у], але й не пом'якшений (*лист, ледве*).

Для позначення на письмі звука [г] сьогодні в українській мові знову вживається буква Гг. Букву Гг до українського алфавіту запровадив 1619 року Мелетій Смотрицький. У радянський час вона була вилучена як «націоналістична». 1990 року її повернуто до українського алфавіту. Вона вживається в таких українських словах: грати, гречний, ганок, гатунок, гвалтівник, ґрунт та ін. З буквою г пишуться українські прізвища та інші власні назви України, які традиційно вимовляються з г: Гжицький, Гудзь, Шмігельський, Галятовський, Галаган, Самодрига та ін., Великий Ґрунь (гора в Карпатах) тощо.

Крім того, через літеру г передається латинська літера g (відповідно і з інших мов) у тих варваризмах (не засвоєних українською мовою словах і висловах), що звичайно подаються засобами латинської (чи іншої) графіки, але можуть передаватися й засобами кириличного алфавіту: *персона нон грата, альтер еґо*.

У вимові (не на письмі!) правопис допускає паралельні звуки г і ґ у власних назвах іншомовного походження з етимологічним g. Отже, на письмі, наприклад: *Гданськ, Гібралтар, Гете*, а у вимові: *Гданськ і Ґданськ і т. ін.*

Однією з орфоепічних вимог літературної вимови є дотримання милозвучності в межах фрази.

У запозичених словах голосні [і] та [и] слід завжди вимовляти відповідно до їхнього написання. Треба пам'ятати, що на початку слова [і] не наближається у вимові до [и]: *інститут, інструкція, інженер* та ін.

Після приголосних [д], [т], [з], [с], [ц], [ч], [ж], [ш], [р] перед наступним приголосним, крім [й], у загальних іншомовних назвах завжди пишеться й вимовляється [и]: *диспут, тираж, стимул, позиція, режим, шифр* та ін. В інших випадках у таких словах пишеться й вимовляється [і]: *лінія, комісія, мікроскоп, хімія, економічний* та ін. Вимова [і] замість [и], як і вимова [и] замість [і], що її можна іноді спостерігати, є помилковою (неправильно: *тіраж, стимул, економічний* та ін.).

Отже, вимова іншомовних слів близька до їх написання; треба намагатися не порушувати цього правила.

Оскільки в діловому мовленні використовуються аббревіатури, слід зупинитись на особливостях їх вимови.

Аббревіатура (від лат. *abbreviatio* – скорочую) – скорочене складне слово (іменник), утворене з початкових звуків, назв початкових літер або початкових частин слів, на основі яких твориться скорочення. До аббревіатури може входити й ціле слово: *БАН, РТС, КамАЗ, ощадбанк, судекспертиза*.

За вимовою їх можна поділити на дві групи: а) ініціально-літерні, тобто аббревіатури, які творяться поєднанням назв перших букв кількох слів. На письмі вони передаються переважно великими буквами: *МВС, ЛТП, МВФ* тощо; б) ініціально-звукові, тобто аббревіатури, що складаються з перших звуків тих слів, які стали основою для їх утворення: *вуз, ГУРОС, УБОЗ*. Близькими до літерних є так звані комбіновані аббревіатури, що творяться поєднанням в одному слові частини скороченого слова з ініціально-звуковою аббревіатурою: *облвно, міськвно, райвно*.

Вимова аббревіатур багато в чому залежить від кількості, а також розміщення в ній голосних і приголосних звуків. Найголовнішими закономірностями вимови літературних аббревіатур можна вважати такі:

1) усі поскладово-літерні (комбіновані) аббревіатури вимовляються як звичайні слова, за звуками: *спецвідділ, держбанк, оперуповноважений, міськвно, облвно*;

2) за звуками, як правило, вимовляються також ініціально-звукові аббревіатури, у яких є голосні: *ДАІ, ВВІР, ЛТЕК, ООН, ВАТ* тощо.

Якщо літерні аббревіатури складаються з двох чи трьох приголосних, то вони вимовляються за буквами, наприклад: *МВС [ем-ве-ес], СБУ [ес-бе-у], ДСК [де-ес-ка], ДТП [де-те-пе], ВКВ [ве-ка-ве], КДБ [ка-де-бе]*.

Однолітерні аббревіатури з цифрами вимовляються за назвами букв: Т-34 (те-34), Т-150 (те-150).

1.3. Акцентні норми

Акцентні норми – загальноприйняті правила наголошування слів. Розділ мовознавства, який вивчає наголос, називається акцентологією. Часто ці норми розглядають у межах орфоєпії.

Для української мови характерний динамічний наголос, який полягає у виділенні одного зі складів слова більшою силою голосу, тобто сильнішим видихом струменя повітря.

Наголос в українській мові вільний, тобто може падати на будь-який склад, напр.: *áверс, акцéнт, арбітра́ж, акредиті́в, автоматиза́ція*; відзначається здатністю рухатися у межах слова зі зміною його форм, наприклад: *авансува́ти – авансу́ють*.

Крім словесного наголосу, виділяють ще фразовий наголос (виділення певного слова у фразі або посилення словесного наголосу в певній синтаксичній позиції), логічний наголос (особлива вимова певного слова чи кількох слів у висловлюванні) і емпатичний наголос (емоційне виділення слів у висловлюванні напруженою вимовою певних звуків).

До особливостей наголошування слів української мови належать:

- наголошування слів з рухомим наголосом (*віз, везла́*);
- наголошування слів з усталеним наголосом, переважно іншомовних (*квартáл, кіломе́тр, аристокра́тія*);
- подвійне наголошування слів (*за́вжди, по́милка*);
- наголошування складних слів (*привáтнорабовла́сницький, ра́боторгі́вля*);

– наголошування іншомовних слів, які можуть становити труднощі у вимові (*фенóмен, дóгмат, генéзис*);

– наголошування слів, форм слів, відповідники яких у російській мові або в діалектному мовленні мають відмінні наголоси (*кíдати, но-вiiй, вiпадок, віднести́*);

– наголошування слів з метою розрізнення їх значень (*вiходити i виходíти, забiгати i забiгáти*).

Наголосом називають вимову певного складу з більшою силою голосу.

Система наголосів в українській мові доволі складна. Наголоси сучасної української літературної мови склалися історично на основі вимови, властивої середньонадніпряньським говорам. Якщо виникають сумніви щодо місця наголосу в слові, потрібно звертатися до орфоепічного або орфографічного словника, проте можна виділити деякі закономірності в наголошуванні слів.

Таблиця 1

Правило	Приклади
Іменник. Однина	
В іменниках із префіксами ви- та по- наголос падає переважно на префікс:	Вiн'яток, вiписка, вiклик, вiскочка, вiселок, (але вимóва, видавнiцтво, вирóщування (<i>винятками є переважно віддієслівні іменники</i>)); пóзичка, пóсмiшка, пóказ (але постачáння, порáда, повáга).
Відприкметникові менники із суфіксом -ин(а) в однині зі значенням місця, простору, території та абстрактних понять мають наголос на закінченні:	величинá, височинá, глибинá, низинá, новинá, старовинá (але горóдина).

Продовження таблиці 1

<p>Географічні назви на -щин-, -чин- мають наголос на корені твірного слова:</p>	<p>Полта́вщина, Сумщина, Микола́ївщина, Оде́щина, Донéччина, Ві́нниччина (але Галичина́).</p>
<p>Іменники в родовому відмінку однини (<i>кого? чого?</i>) мають наголос переважно на закінченні:</p>	<p>стіл – стола́, кінь – коня́, голова́ – голові́, сестра́ – сестри́, вода́ – води́, трава́ – трави́, село́ – села́, вікно́ – вікна́ (але шля́х – шля́ху, бе́рег – бе́рега, ялі́нка – ялі́нки, са́нце – со́нця).</p>
<p>У віддієслівних іменниках середнього роду на -ання, у яких більше двох складів, наголос має падати на той самий склад, що й в інфінітиві дієслова:</p>	<p>чита́ти – чита́ння, писа́ти – писа́ння, пита́ти – пита́ння, зада́ти – завда́ння, посла́ти – посла́ння, пізна́ти – пізна́ння, уподо́бати – уподо́бання (але зна́ти – зна́ння, зобов'язáти – зобов'язáння).</p>
<p>У складних іменниках сполучний голосний є наголошеним:</p>	<p>літо́пис, руко́пис, гурто́житок, живо́пис, машино́пис, чернозем, чорно́слив (але листопа́д, снігопа́д, лісостéп, землемі́р).</p>
<p>Похідні форми від слова нена́висть мають наголос на другому складі:</p>	<p>нена́висть, нена́видіти, нена́висний (крім ненаві́сництво, ненаві́сницький).</p>
<p>Запозичені слова зберігають наголос мови-джерела:</p>	<p>ме́неджер, ма́ркетинг; бюлетéнь, жало́зі, партéр, лу́па; фо́льга, фо́рзац; ла́те, піце́рія, травесті́я; де-ю́ре, експе́рт, інду́стрія, кварта́л симетрі́я, асиметрі́я, агроно́мія, діалóг, до́гмат, ерети́к, псевдо-ні́м, фено́мен; піала́.</p>
<p>Деякі іменники мають подвійний наголос:</p>	<p>алфа́віт і алфаві́т, до́гові́р, жа́ло, кла́дові́ще, по́мілка.</p>
<p>У багатоскладових словах (переважно складних) ставиться, крім основного, побічний наголос:</p>	<p>автолюбі́тель, багáтостражда́льний, сільськогосподарський, а́гротéхніка, те́рмоядерний, тра́восумі́ш.</p>

Множина	
Іменники в множині мають наголос переважно на закінченні:	лист – лист ^ї , син – син ^ї , олівéць – олівц ^ї , рушн ^ї к – рушник ^ї , кн ^ї жка – книжк ^ї , піс ^н я – пісн ^ї , д ^у мка – думк ^ї . <i>Але:</i> кін ^ь – к ^о ні, кор ^о ва – кор ^о ви, перем ^о жець – перем ^о жці, дор ^о га – дор ^о ги, голов ^а – г ^о лови, сел ^о – с ^е ла, сестр ^а – с ^е стри.
Односкладові іменники, сполучаючись із числівниками <i>два, три, чотири</i> , (див. <i>двоїна</i>) зберігають місце наголосу початкової форми:	два г ^о бли, чотири скл ^а ди, три шл ^я хи, два д ^а хи.
У багатьох іменниках жіночого роду із суфіксом -к- (-ечк- , -єчк- , -очк-) у множині наголос переходить на закінчення. Така опозиція дає можливість відрізнити родовий відмінок однини від називного множини:	Вказівк ^ї (Р.в. <i>вказівки</i>), учительк ^ї (Р.в. <i>учительки</i>), голк ^ї , жінк ^ї , качк ^ї , квітк ^ї , книжк ^ї , копійк ^ї , ластівк ^ї , ложк ^ї , миск ^ї , сторінк ^ї , хатк ^ї . При числівниках <i>дві, три, чотири ці іменники мають наголос родового відмінка однини (двоїни):</i> <i>дві квітк^ї, три г^олки, чотири жінк^ї</i> тощо. На префіксальні іменники ця тенденція не поширюється: зам ^ї тка – зам ^ї тки, розп ^ї ска – розп ^ї ски, прищ ^ї пка – прищ ^ї пки тощо. Не діє таке правило й ще в деяких іменниках, наприклад: гол ^у бка – гол ^у бки, лист ^ї вка – лист ^ї вки, тру ^б очка – тру ^б очки, сер ^е жка – сер ^е жки, цук ^е рка – цук ^е рки, р ^о дичка – р ^о дички, сус ^ї дка – сус ^ї дки та ін.

Продовження таблиці 1

Прикметник	
Більшість двоскладових прикметників має наголос на закінченні:	гіркі́й, тонкі́й, нові́й, тісні́й, вузькі́й, котрі́й, старі́й, швидкі́й, низькі́й, вузькі́й, близькі́й, легкі́й (але ті́хий, га́рний, до́брый, зру́чний).
Завжди наголошеним є зменшувально–пестливий суфікс – еньк- :	гарне́нький, добре́нький, леге́нький, мале́нький, тоне́нький, чорне́нький.
Значна кількість прикметників має подвійний наголос:	світа́нковий і світанко́вий, пові́тряний і пові́тряний, я́сний і ясні́й, уві́гнутий і уві́гнутий, кремез́ний і кремезні́й, мали́новий і малино́вий (колір).
Багатоскладові прикметники, утворені від іменників іншомовного походження, переважно мають наголос на тому складі, що й твірні іменники:	а́томний, гі́псовий, маші́нний (але фантасти́чний, цукро́вий, цеге́льний).
Числівник	
Наголос є переважно однаковим у групах подібних слів:	одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять, п'ятна́дцять тощо; п'ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т; п'яти́, десяти́, двадцяти́, тридцяти́, шістдесяти́ тощо; п'ятьо́х, шістьо́х, десятьо́х, двадцятьо́х, тридцятьо́х тощо.
Займенник	
Більшість займенників мають наголос на закінченні:	мене́, тебе́, себе́, мені́, тобі́, собі́, цьогó, тогó, цьому́, тому́.
Якщо при займеннику є прийменник, то наголошується перший склад:	до то́го, до цьо́го, при то́му, при цьо́му, біля ме́не, біля те́бе, біля се́бе, біля ньо́го, за ме́не, за те́бе, за се́бе, за ньо́го.

Продовження таблиці 1

Дієслово	
У <i>першій особі однини</i> теперішнього й майбутнього часу в дієсловах наголошують переважно закінчення:	Роблю́ – зроблю́, люблю́ – полюблю́, кажу́ – скажу́, пишу́ – напишу́, несу́ – віднесу́, бережу́ – збережу́, веду́ – приведу́. Винятків також досить багато: ра́джу – пора́джу, співа́ю – заспіва́ю, чита́ю – прочита́ю, мо́жу – змо́жу.
У другій і третій особах однини теперішнього й майбутнього часу наголос у дієсловах падає переважно на основу:	ро́биш – зро́биш; лю́биш – полю́биш; ка́же – ска́жеш, ка́же – ска́же; пи́шеш – напи́шеш, пи́ше – напи́ше; ра́диш – пора́диш; співа́єш – заспіва́єш, співа́є – заспіва́є. <i>Але:</i> береже́ш – збереже́ш, береже́ – збереже́; ведеш – приведе́ш, веде́ – приведе́.
Двоскладові дієслова в інфінітиві (і всі похідні від них) мають наголос на останньому складі:	Нести́ – принести́, занести́, пронести́, внести́, піднести́ тощо.
<i>Дієслова минулого часу</i> однини жіночого роду мають наголос переважно на закінченні:	взяла́, знайшла́, вела́ – завела́ – підвела́, дала́ – віддала́ – продала́, <i>Але:</i> співа́ла – заспіва́ла, малюва́ла – намалюва́ла, робі́ла – зробі́ла.
У другій особі множини наказового способу наголос переважно падає на закінчення (закінчуються переважно на <i>-іть</i>):	говорі́ть, іді́ть, робі́ть, зробі́ть, кажі́ть, скажі́ть, пиші́ть, напиші́ть, творі́ть, створи́ть, <i>Але:</i> малю́йте, буду́йте, чита́йте, встава́йте, спійма́йте (закінчуються переважно на <i>-те</i>).
У <i>дієсловах доконаного виду</i> з префіксом <i>ви-</i> наголос падає переважно на префікс:	війти, ві́пити, ві́писати, ві́кликати, ві́скочити, ві́ховати, ві́найти, ві́знати.

Закінчення таблиці 1

У дієсловах <i>недоконаного виду</i> з префіксом <i>ви-</i> наголос падає переважно на основу:	вихо́дити, випива́ти, випі́сувати, викли-ка́ти, виска́кувати, вихо́вувати, вина-хо́дити, визнава́ти.
У дієслівних закінченнях <i>-емо, -имо, -ете, -ите</i> наголошуємо останній склад:	несемó, несетé (а не <i>несемо, несете</i>), іде-мó, ідетé (а не <i>ідемо, ідете</i>), <i>Але:</i> пі́демо, пі́дете, бу́демо, гурко́чемо, зали́шите.
Прислівник	
У прислівниках <i>ві́соко, ши́роко, гли́боко, ра́зом</i> наголос падає на перший склад.	
Деякі прислівники мають подвійний наголос: <i>ба́йду́же</i> і <i>байду́же</i> , <i>за́вжди</i> і <i>завжди́</i> .	

Для зручності також подано таблицю 2 з наголосами на складах:

1-й	2-й	3-й	4-й
вАги	або	бюлетЕнь	безготівкОвий
вИпадок	аджЕ	верблюдИця	безперестАнку
вІльха	алЕ	гастронОмія	буржуазІя
вчЕння	арАхіс	горіЛИць	ветеринАрія
гЕтьман	борОдавка	горошИна	дешевинаА
дАно	вибоЇна	двоскладОвий	медикамЕнт
дОнька, дОньчин	визвольний	диспансЕр	нафтопровІд
(але дочкА, доччИн)	вітчИм	джентльмЕн	начистотУ
жалісливий	вперЕміш/ж	докумЕнт	невитравнИй
зрУчний	всерЕдині	жалюзІ	неврастенІя
кАмбала	гуртОжиток	запитАння	недовіднИй
кИшка	данИна	інженЕрія	сирокопчЕний
кОлія	допізна	інструмЕнт	щодобовИй
кОсий	експЕрт	каталОг	
нІздря	жадАний	металУргія	
Оцет	житлО	некролОг	
поМилка (рідше – по- мИлка)	індУстрія	низинаА	
поСмішка	іржавіти	перелЯк	
прИщіпка	квартАл	псевдонІм	
рИнковий	мерЕжа	симетрІя	
рАзом	надлИшок	солонинка	
рУно	отАман	урочИстий	
спИна	позАторік		
стАтуя	почАсти		
фОльга	промІжок		
фОрзац	пулОвер		
цЕнтнер	серЕдина		
цИган	танОк		
щИпці	тризУб		
Яловичина	цемЕнт		
	ціннИк		
	чорнОслив		
	чорнОзем		

1.4. Засоби досягнення милозвучності

Українська мова уникає нагромадження однотипних звуків (чи голосних, чи приголосних) для зручнішої вимови та легшого сприйняття. Для милозвучності в мові є спеціальні фонетичні засоби – позиційні чергування звуків *у – в, і – й*.

Чергування *у – в, і – й*

Таблиця 3

<i>Правила</i>	<i>Приклади</i>
<i>у – в</i>	
<p>1. Щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови, у вживається:</p> <ul style="list-style-type: none"> – між буквами на позначення приголосних; – на початку речення перед буквами на позначення приголосних; – перед в, ф, льв, св., тв., хв і под.; – після паузи (на письмі після розділових знаків) перед буквами на позначення приголосних; <p>2. Щоб уникнути збігу голосних, важких для вимови, в уживається:</p> <ul style="list-style-type: none"> – між буквами на позначення голосних; – на початку речення перед буквами на позначення голосних; – після букв на позначення голосних перед буквами на позначення приголосних, крім в, ф, льв, св., тв., хв і под... 	<p><i>Десь у полі, дуб у садку.</i></p> <p><i>Усе було: асфальти й спорити... (Л.К.)</i></p> <p><i>У хвилях Дніпра, перебуває у Львові</i></p> <p><i>Все повторялось: і краса, й потворність... (Л.К.)</i></p> <p><i>Я була в Охтирці.</i></p> <p><i>В Україні багато корисних копалин.</i></p> <p><i>Що в нас було?</i></p>

<p>у – в не чергуються:</p> <p>1. у словах, що вживаються тільки з в або тільки з у: <i>вдача, вклад, вправа, вступ</i> (удача, уклад, управа, уступ – з іншим значенням); <i>взаємини, влада, власний, властивість, вплив і т. ін.</i>; <i>увага, ударник, узбережжя, указ, умова, усталення, установа, уява</i>, а також у похідних утвореннях: <i>вступний, владар, уважність та ін.</i></p> <p>2. у власних іменах і в словах іношомовного походження: <i>Вдовенко, Врубель, Владислав, Угорщина, Удовиченко, увертюра, утопія та ін.</i></p>	
<p>і – й</p>	
<p>1. Щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови, і вживається:</p> <p>– після букв на позначення приголосних або паузи (на письмі після розділових знаків) перед буквами на позначення приголосних;</p> <p>– на початку речення.</p>	<p><i>Любов і літо. (Л.К.)</i></p> <p><i>І все на світі треба пережити... (Л.Костенко.)</i></p>
<p>2. Щоб уникнути збігу голосних, важких для вимови, й вживається:</p> <p>– між буквами на позначення голосних;</p> <p>– після букв на позначення голосних перед буквами на позначення приголосних.</p>	<p><i>У садку сиділи Яна й Олексій.</i></p> <p><i>Навчає баєчка великого й малого (Л.Глібов).</i></p>
<p>і – й не чергуються:</p> <p>1. при зіставленні понять: <i>дні і ночі, батьки і діти</i>;</p> <p>2. перед словом, що починається на й, є, і, ю, я: <i>Ольга і Йосип – друзі</i>;</p> <p>3. після паузи: <i>Щось таке бачить око, і серце жде чогось (Т. Шевченко).</i></p>	

Контрольні запитання

1. Що таке мовна норма? Які типи мовних норм ви знаєте?
2. Що таке орфоепічна норма?
3. Які мовні норми часто розглядають у межах орфоепії?
4. Які особливості має наголос в українській мові?
5. Які є засоби досягнення милозвучності?

Тренувальні вправи

Вправа 1. *Укажіть, у яких уподібнення словах відбувається уподібнення приголосних.*

Кігті, джем, вокзал, посміхається, молотьба, боротися, зшити, боротьба, щастя, пісня, ложка, вудка, хочби, звідти, твій, осьде.

Вправа 2. *Впишіть: а) слова з наголосом на першому складі; б) слова з наголосом на другому складі.*

Виразний, діалог, олень, обруч, вимова, читання, глядач, оглядач, визвольний, асиметрія, сантиметр, заслання, фольга, адже, апостроф, диспансер, черговий, новий, боги, колесо, циган, нитки, ненависть, квартал, засуха, загадка, живопис, вітчим, цінник, довідник, сімдесят, оптовий, контрактний, мережа, чотирнадцять, яловичина.

Вправа 3. *Запишіть слова і поставте наголос у них.*

Фаховий, вичерпний, договірний, житловий, завдання, завершити, перепустка, загальнокорисний, заняття, визнання, вилучення, розрахунковий, аналог, безпристрасний, біржовий, ваги, використання, урочистий, виправдання, відсотковий, гуртожиток, збутовий, зізнання, черговий, зубожіння, корисний, надбання, перепустка, пільговий, феномен, центнер, абихто, перепис, зачіпка, випадок, запитання, ваги, пізнання, добовий, вимова, випадок, феномен, течія, русло, решето, олень, черговий, український, каталог, отаман, шестиразовий, разом, листопад, одинадцять, читання, шовковий, окрім, листопад, кропива, нудний, тісний, чорнослив, помилка, флюорографія, подушка, товстий, було.

Вправа 4. *Поставте наголос.*

Вірші, дві жінки, жінки сидять, голки, три голки, копійки, пишу, обіцянка, нарубали дрова, мій кожух, гуртожит наш, електропровід, індустрія, горошина, ранкові відношення, кілометр, обіцянка, гусениця, заробіток, реєстровий, петля, рідина, щавель, рідина, фаховий, широко, розпад, пісний, гетьманський, гайковий, квартал, центнер, розмах, надлишок, живопис, причіп, ознака, черствий, царина, газопровід, добуток.

Вправа 5. *Перепишіть, вставляючи у чи в, і чи й за правилами чергування.*

Побувати (у, в) Ірландії, плавати (у, в) океані, жила (у, в) Оренбурзі, служив (у, в) армії, сидіти (у, в) автобусі, працювати (у, в) аптеці, погляд (у, в) майбутнє, відніс (у, в) хату, читала (у, в) газеті, зайшов (у, в) аудиторію, успіх (у, в) творчості, приніс (у, в) кишені, зустрітися (у, в) музеї, запитати (у, в) сестри, жити (у, в) Америці, бігти (у, в) сад, стояв (у, в) воді, лежала (у, в) лікарні, брати (у, в) борг, приїжджайте (у, в) Львів, зайшла (у, в) магазин, потреба (у, в) слідкуванні, приходила (у, в) четвер, жити (у, в) Ірпені, успіх (у, в) навчанні, стань (у, в) куток, удар (у, в) спину, слово (у, в) відповідь, принести (у, в) мішку, вчитисл (у, в) інтернаті, візьми (у, в) тумбочці, знайди (у, в) оптику.

Розділ 2. ЛЕКСИЧНІ НОРМИ В ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Лексика – сукупність слів певної мови, її словниковий склад.

Кожна мова складається зі слів. Слово – це одна з основних одиниць мови. Воно виконує номінативну функцію, тобто дає найменування всім предметам, явищам, слугує для вираження почуттів, емоцій тощо. Слова поділяються за значенням: синоніми, антоніми, омоніми, пароніми.

Синоніми (грец. *synonimos* – це слова, які близькі або однакові за значенням, але різні за звучанням: *військовослужбовець* – *армієць*; *рятувати* – *вберігати*, *спасати*; *обступати* – *оточувати*, *блокувати*;

мить – *момент*, *балакучий* – *говіркий*. Синоніми бувають: абсолютними – це синоніми, які тотожні щодо свого лексичного значення й емоційно-експресивного забарвлення: *вік* – *століття*, *орфографія* – *правовис*, *номінативна* – *називна*, *безмежний* – *безкрайній*, *аргумент* – *доказ*;

- семантичні (ідеографічні) синоніми відрізняються відтінками значення: *виголошувати*, *проголошувати*, *промовляти*, *ораторствувати*, *зчитувати*;
- стилістичні синоніми характеризуються закріпленістю за певним стилем та відрізняються емоційно-експресивним забарвленням: *повідомити* (нейтр.) – *возвістити* (книжн.) – *доповісти*, *поставити до відома* (ділов.); *сліпий* (нейтр.) – *сліпорожденний* (заст., книжн.);
- семантико–стилістичні синоніми відрізняються як семантичними відтінками, так і стилістичним забарвленням: *товстіти* (нейтр.), *повніти*, *поправлятися*, *округлюватися*, *пухнути*, *розбухати* (розм.).

Антоніми – це слова з протилежним значенням, наприклад: *тепло* – *холод*, *роззброєння* – *озброєння*, *оборона* – *наступ*, *масовий* – *поодинокий*, *зовнішній* – *внутрішній*.

За структурою антоніми поділяються на різнокореневі: *день* – *ніч*; *і однокореневі залежний* – *незалежний*, *революція* – *контрреволюція*.

Омоніми – це слова, які пишуться й звучать однаково, але мають різне значення: *танк* (*бойова броньована всюдихідна машина на гусеницях, озброєна гарматою та кулеметами, встановленими на башті, що обертається*) – *танк* (*спеціально обладнаний бак, цистерна, відсік для зберігання або транспортування рідин*).

Омоніми сучасної української літературної мови поділяються на дві групи: повні (прості) і неповні (часткові).

Повні омоніми – це такі слова, які зберігають однакове звучання в усіх граматичних формах: *деркач* – *птах* і *деркач* – *стертий віник* (пор.

деркача, деркачем, на деркачі). Такі омоніми завжди належать до однієї частини мови.

Серед **неповних омонімів** вирізняють декілька груп.

Омоформи – різні за значенням слова, однакове звучання яких зберігається лише в окремих граматичних формах: *мати, поле* (іменники) і *мати, поле* (дієслова); *світи* (іменник у формі множини) і *світи* (дієслово наказового способу)

Омофони – слова різні за значенням і написанням, але однакові за звучанням: *лежу* (від *лежати*) і *лижу* (від *лизати*), *мене* (до я) і *мине* (від *минати*), *проте* і *про те*.

Омографи – слова, однакові за написанням, але різні за значенням і звучанням. Вони розрізняються наголосом: *обі'д* і *о'бід* (у колесі), *мала'* (прикметник) і *м'ала* (дієслово), *дорога'* (прикметник) і *доро'га* (іменник).

Пароніми – це слова близькі (не однакові) за звучанням, але різні за значенням і написанням. Пароніми належать до однієї частини мови, можуть об'єднуватися в ряди з різною кількістю слів на основі структурної подібності, а не повного або часткового збігу лексичних значень: *адрес* (урочисте письмове привітання особі або організації здебільшого з нагоди ювілею) – *адреса* (місце проживання людини або знаходження організації чи установи); *військовий* (стос. до *війська* – прийнятий, установлений у війську, в армії) – *воєнний* (стос. до *війни*, пов'язаний з нею).

2.1. Іншомовні слова у фаховому й діловому спілкуванні

Іншомовні слова часто вживаються в науковому й офіційно-діловому стилях, проте треба обережно застосовувати ці слова через те, що не завжди мовці добре знають їхні значення. У фаховому спілкуванні військовослужбовця простежується велика кількість запозичень: іншомовні слова в діловому тексті повинні вживатися лише в разі потреби, коли їх не можна замінити українськими словами з тим самим зна-

ченням. Необхідно критично ставитись до їх вживання: у документації рекомендується вживати лише ті іншомовні слова й терміни, які або одержали міжнародне визнання, або не мають еквівалента в нашій мові.

До міжнародних належать такі терміни:

- юридичні (*суверенітет, екзекуція, унітарність, прокуратура, конституція*);
- фінансові (*акредитив, аудитор, валюта, вексель, біржа, кредит, депозит, емісія, рентабельність*);
- поштово-телеграфних зв'язків (*бандероль, бланк, телеграма, телетайп, факс*);
- діловодства (*віза, гриф, реквізит, договір, оригінал, факсиміле*).

2.2. Словники в професійному мовленні. Типи словників.

Роль словників у підвищенні мовленнєвої культури

У сучасній українській літературній мові є розділ мовознавства, що розробляє теорію укладання словників – це лексикографія.

Отже, предметом лексикографії є збирання слів тієї чи іншої мови, систематизація їх, опис словникового матеріалу. Залежно від призначення словники поділяються на два типи: енциклопедичні й лінгвістичні.

Енциклопедичні словники подають стисло характеристику предметів, явищ, історичних подій, видатних політичних діячів, провідних вчених, діячів культури, різних понять, що позначаються тими чи іншими словами. Вони вносять до реєстру здебільшого тільки іменники та іменникові словосполучення, не дають власне мовних ознак реєстрових слів, широко наводять власні назви. З-поміж енциклопедичних словників виділяють загальні, що розраховані на подання найширшої інформації, і спеціальні (галузеві) енциклопедії (медична, сільськогосподарська, педагогіка кібернетики тощо). Прикладами загальних енциклопедій є найбільша за обсягом сімнадцятитомна Українська Радянська Енциклопедія (УРЕ), видана протягом 1959 – 1965 рр. Друге дванадцятитомне

видання згаданої енциклопедії вийшло українською і російською мовами у 1974 – 1985 рр.

Таким є Український Радянський Енциклопедичний словник у трьох томах, що виходив двома виданнями – у 1966 – 1968 рр. та 1985 – 1987 рр.

У лінгвістичних словниках по-різному пояснюються слова: з погляду властивого їм лексичного значення, походження, правопису, наголошування тощо.

Лінгвістичні словники можуть бути одномовними, двомовними, багатомовними.

Двомовні чи багатомовні – це перекладні словники. У них подано переклад слів з однієї мови на іншу. Найповнішими двомовними (їх переважна більшість) належать: «Русско-украинский словарь» у 3-ох томах (1968), в якому перекладено українською мовою близько 120 тисяч російських слів; «Українсько-російський словник» у 6-й томах: «Українсько-російський словник» (Уклад.: Г.П. Іжакевич та інші, 1999); «Російсько-український словник мовлення ділового мовлення» С.В. Шевчук (3-є вид. – 2010); «Русско–украинский словарь» Д.І. Ганича, І.С. Олійника (1976, для потреб середньої школи); «Польсько-український словник» за ред. Л.Л. Гумецької (1958, 1960); «Українсько-англійський словник» Ю.С. Жлуктенка, 2-е вид. (1987) та інші.

Основним типом лінгвістичних словників є одномовні, в яких у певному аспекті розкриваються особливості слів. Вони поділяються на окремі різновиди словників: тлумачні, орфоепічні, орфографічні, етимологічні, історичні, словники іншомовних слів, термінологічні, фразеологічні, частотні, інверсійні, словники мови окремих письменників, словники конкретних лексичних груп (антонімів, синонімів, паронімів, омонімів, перифраз), словотвірні, морфемні тощо.

2.3. Українська термінологія в системі підготовки військового фахівця

Термінознавство – це багатодисциплінарна наука, що виникла на перетині кількох наук» і «стосується автоматичного та автоматизованого опрацювання семантичної інформації, представлені природньою мовою (реферування текстів, анотування, індексування змісту фахових текстів, перекладання, опрацювання баз знань, шукання змістової (нової) інформації в текстах, визначення предметної галузі, до якої належить текст та ін.)».

Терміносистема визначається як галузева термінологія, тобто сукупність термінів конкретних галузей. Учені класифікують терміни на три групи:

1) *загальнонаукові* (вживаються майже в усіх галузевих термінологіях: *система, закон, тенденція, теорія, аналіз* тощо);

2) *міжгалузеві* (використовуються в кількох споріднених або й віддалених галузях: *екологічні витрати, приватна власність* тощо);

3) *вузькоспеціалізовані* (позначають поняття, що відображають специфіку конкретної галузі: *полігон, військове формування, тактична підготовка, бойове завдання, підполковник* тощо). Галузева терміносистема, зокрема військова, складається з термінів означених груп, однак питому частку складають саме вузькоспеціалізовані (галузеві) терміни – термінолексеми.

Військова терміносистема в історичній ретроспективі розвивалась з урахуванням соціально-політичних, науково технічних, освітніх чинників, які визначили семантичну специфіку термінологічних груп військової лексики, способи їх творення, походження. Ґрунтовний аналіз процесу історичного становлення військової терміносистеми здійснила Н. Яценко, яка визначила сім етапів її розвитку.

Отже, у словниках – багатих джерелах інформації – представлено знання, яким володіє людство в певну епоху, з різних галузей науки й

техніки. Користування словниками різних типів не тільки підвищує грамотність і знання мови майбутніх військовослужбовців, а й розширює їхній світогляд, підносить загальний рівень їхньої культури.

Контрольні запитання

1. Що таке лексика?
2. Яку функцію виконує слово?
3. Які слова називаються синонімами? Наведіть приклади.
4. Що таке антоніми? Наведіть приклади.
5. Що таке омоніми? Наведіть приклади повних омонімів.
6. Назвіть групи неповних омонімів.
7. Яка наука вивчає укладання словників?
8. Які слова називають паронімами? Наведіть приклади паронімів.
9. Яка наука вивчає укладання словників?
10. На які дві великі групи поділяються всі словники за функціональним призначенням?
11. Що таке термінознавство?

Тренувальні вправи

Вправа 1. *Доберіть синоніми до поданих слів.*

Ворог, вірець, охороняти, згода, головний, доповісти, увічливий, рушати, відвертий, інтелект, скерувати, гадати, актуальний, подія, працювати, перемога суворий, пригода, хаотичний, алфавіт, аргументувати.

Вправа 2. *Складіть речення зі синонімами:*

Відносини – взаємини – стосунки – ставлення; дійсний – справжній – автентичний; занепад – замирання – упадок; заслухати – прослухати – вислухати; квиток – білет – талон; мета – ціль; порядок – лад.

Вправа 3. *Доберіть антоніми до поданих слів.*

Передовий, колективний, фронт, корисний, війна, вдача, об'єднати, чужий, друг, егоїзм, озброєння, мілкий, щирий, спростовувати, природний, таємний, сміливий.

Вправа 4. *Поясніть омоніми.*

Наряд, рапорт, танк, ключ, наряд, скат, рація, патрон, мушка, термін, шпигувати, газ, розвідка, пара, патрон, обріз, орден, порох, лимонка, кадри.

Вправа 5. *Запишіть слова, згрупувавши їх за синонімічними рядами.*

Приклад, подія, період, розум, зразок, фаза, совість, принципи, злагода, епізод, переконання, сумнів, взірєць, свобода, стадія, воля, згода, сумління, незалежність, пригода, інцидент, випадок, самостійність, інтелект, вагання, еталон, глузд, порозуміння, разом, потрібно, вкупі, щиро, нині, відверто, спільно, зараз, сьогодні, віднині, громадою, приблизно, сукупно, варто, належить, неприховано, орієнтовано, прямо, сумісно, відкрито.

Вправа 6. *Поясніть значення паронімів.*

Автоматизований – автоматичний – автоматний; військовий – воєнний; відсік – відсіч; говір – говірка; дозвіл – дозвілля; досконалий – доскональний; економічний – економний; ексадра – ексадрилья; жалісливий – жалісний; ефективний – ефектний; громадський – громадянський; талан – талант; претендент – прецедент; первинний – первісний; проєктор – прожектор – прозектор.

Вправа 7. *Виправте помилки в реченнях.*

1. Ми рахуємо, що необхідно збільшити об'єм роботи. 2. Виборчу компанію закінчено в червні. 3. Я закінчив Воєнний інститут танкових військ. 4. Живлення курсантів складається із сніданку, обіду та вечері. 5. Мій друг здобув професійну освіту. 6. Селянський голова виступав сьогодні. 7. Він боліє за «Динамо». 8. Таке положення справ нас не влаштовує. 9. Ми були на полігоні певний відтінок часу. 10. Ці знання обов'язково стануть мені у пригоді.

Вправа 8. : Оберіть з дужок потрібний паронім:

1) Книга, яка містить у собі однотипні документи, статті тощо (збірка, збірник). 2) Те, що трапилося, подія (нагода, пригода). 3) Гуманний, доброзичливий (людяний, людяність). 4) У різкому струмені повітря (протягом, на протязі). 5) Без певного наміру, мимоволі, несвідомо (мимохідь, мимохіть). 6) Який справляє сильне враження (ефектний, ефективний). 7) Марне витрачання чогось, збитки (витрати, втрати).

Вправа 9. *Доберіть антоніми до поданих слів із довідки.*

Абстрактний, ганебний, зменшений, короткочасний, низький, перший, старий, тупий, чужий; баритися, втратити, виїхати, загубити, замерзати, заперечувати, лагодити, кричати, палати, поневолити, світати, світлити, сумувати, тупити, щезнути, чорніти.

Довідка: Квапитися, кмітливий, в'їхати, конкретний, знайти, тривалий, псувати, славний, здобути, молодий, тліти, високий, біліти, збільшений, темніти, останній, смеркати, рідний, танути, мовчати, звільнити, веселитися, стверджувати, з'явитися, гострити.

Вправа 10. *Напишіть визначання військових термінів.*

Блокпост, боєздатність, шеренга, варта, артилерійський вогонь, ар'єргард, фронт, тил, вогнева позиція, оборона, гарнізон, ешелон, зона вільного вогню, кулеметне гніздо, лінія фронту, маневр, оточення, передовий загін, форпост.

Вправа 11. *Перекладіть військову лексику.*

Оборонительная полоса; учебный полигон, военные события; часовой; боевой приказ; гарнизонный караул; совместная операция; строевой шаг; почетный караул; внешний вид военного; личное оружие; тактическая задача; военная кафедра; огнестрельное оружие; военные события; гражданская оборона; оружие массового поражения; понести потери; военская часть; боеспособность; оптические приборы; воздуш-

ная тревога; отравляющие вещества; минная ловушка; нанести поражение; устройство автомата; доза облучения.

Розділ 3. ОРФОГРАФІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

3.1. Український правопис як нормативний документ

З 3 червня почав діяти новий Український правопис 2019 року. Від цього моменту рекомендовано застосовувати норми та правила нової редакції правопису в усіх сферах суспільного життя. Ми вибрали 20 новацій правопису, які чи не найбільше привертають до себе увагу.

1. Тепер пишемо не тільки *ірій, ірод* ('дуже жорстока людина'), а й *ирій, ирод* -із **И** на початку слова. Також пишемо *ич, икати, икання*. Крім того, **И** на початку може бути в іншомовних власних назвах.

Унормована можливість у деяких випадках писати **И** на початку слова, що раніше офіційно «заборонялося» і вимагалось писати лише **І**.

Новинкою, порівняно з попереднім правописом, стала можливість писати слова *ірій / ирій, ірод / ирод* двома способами. Також тепер уже офіційно пишемо **И** на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич* який хитрий), дієслова *икати* ('вимовляти **и** замість **і**') та похідного від нього іменника *икання*. Крім того, **И** на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах іншомовного походження, на кшталт: *ир, Ич–оба, Кім Чен Ин*. Останні моменти на практиці застосовувалися й раніше, але не були внормовані.

2. Тепер пишемо *архимандрит, архиєрей, архиєпископ, архиєрей* тощо через **И** – поряд із попередніми *архімандрит, архієрей, архієпископ, архієрей*.

У префікса *архі-* з'явився варіант *архи-* в назвах церковних звань, титулів і чинів: *архимандрит* і *архімандрит, архиєрей* і *архієрей, архи–стратиг* і *архістратиг* тощо.

3. Тепер пишемо також *гідности, незалежности, радості, смерті, честі, хоробрости; крові, любові, осені, соли, Руси, Білоруси* – як варіант, із **-И** в кінці в родовому відмінку однини; також лишається дотеперішня норма на **-І**.

Групі іменників третьої відміни в родовому відмінку однини повернуте як варіант також закінчення на **-и**, крім закінчення **-і**, що дотепер від 1930-х років було єдиною дозволеною формою: Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *кров, любов, осінь, сіль, Русь, Білорусь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідности, незалежности, радості, смерті, честі, хоробрости; крові, любові, осені, соли, Руси, Білоруси*.

4. Тепер пишемо також *Ленінові, Сталінові, Путінові* – з закінченням **-ові** в давальному відмінку однини як варіант, поряд із дотеперішньою нормою про закінчення **-у**.

5. Прізвища, що є іменниками чоловічого роду другої відміни на **-ин, -ін, -їн** у давальному відмінку однини можуть мати й закінчення **-ові**, а не тільки **-у**, як досі: *Василишину – Василишинові, Волошину – Волошинові, Михайлишину – Михайлишинові, Семеншину – Семенишинові, Степаншину – Степанишинові, Яковшину – Яковишинові, Ільїну – Ільїнові* та ін.

6. Слово *священник* тепер пишемо з двома **Н**, як і в інших словах зі збігом однакових приголосних на межі кореня і суфікса; раніше воно було фактичним винятком і писалося з одним **Н**.

7. Слова *проект, проєкція* тепер пишемо через **Є**, як і в інших схожих випадках, на кшталт «*траєкторія*», що було запроваджено раніше; дотепер вони писалися через **Е** та були по суті винятками.

8. Слово *госпіс* тепер пишемо з **Г** на початку (раніше було *хоспіс*); при цьому інші схожі запозичені слова залишилися через **Х**.

У групах слів ставимо в кличний відмінок обидва слова.

3.2. Уживання м'якого знака й апострофа

М'який знак уживається після **д, т, з, с, ц, л, н** для передачі на письмі м'якості позначуваних ними приголосних: 1) у кінці слів (*біль, сядь*); 2) перед буквами, що позначають тверді приголосні (*галька, станьте*); 3) перед **о** (*льох, сьомий*); 4) перед **-ся** в дієсловах (*погодься, умивається*); 5) перед **ї, йо та я, ю, є**, що позначають два звуки в словах іншомовного походження та російських власних назвах (*кольє, бульйон, Ульянов*); 6) після **л** перед буквами, що позначають м'які приголосні (*стільці, пральня*); 7) у словах-винятках *тьмянний, різьбяр, няньчити, бриньчати, женшень, Маньчжурія*.

М'який знак не вживається: 1) після букв, що позначають губні **б, п, в, м, ф**; 2) після шиплячих **ж, ч, ш, щ**, після задньоязикових **г, к, х і ґ** (*кров, піч*); 3) після **р** у кінці складу (*кобзар, вірте*), за винятком прізвища *Горький* і утворених від нього слів; 4) перед буквами, що позначають м'які або напівпом'якшені приголосні (*пісня, сміх*); 5) після **н** перед буквами, що позначають шиплячі (*менший, барабанищик*).

Буквосполучення **-льц-, -ньц-, -ньч-, -сьц-, -сьч-** пишуться з м'яким знаком, якщо походять від сполук **-льк-, -ньк-, -ськ-** (*люлька – люльці, донька – доньчин*); буквосполучення **-лиц-, -лич-, -нич-, -сц-, -сч-** пишуться без м'якого знака, якщо утворені від **-лк-, -нк-, -ск-** (*голка – голці, галка – галчин*).

Апостроф пишеться перед **я, ю, є, ї**: 1) після букв, що позначають губні приголосні **б, п, в, м, ф**, якщо перед ними немає букви на позначення приголосного, крім **р** (*полум'яний, в'юнкий*); 2) після **р**, яка позначає твердий приголосний (*бур'ян, на підгір'ї*); 3) після префіксів і першої частини складених українських та іншомовних слів, що закінчуються на приголосний (*роз'їзд, пов'язаний, ад'ютант*); 4) після **б, п, в, м, ф; р; г, к, х, ґ; ж, ч, ш**, що передають тверді приголосні, у словах іншомовного походження (*миш'як, бар'єр, комп'ютер*); 5) після **к** в імені *Лук'ян* і в усіх похідних від нього словах (*Лук'яненко, Лук'янчук*).

Апостроф не пишеться: 1) перед **я, ю, є, ї** після букв, що позначають губні приголосні **б, п, в, м, ф**, якщо перед ними стоїть приголосний, крім **р**, який належить до кореня слова (*дзвякнути, морквяний, ма-впячий*); 2) після **р** на початку складу, якщо наступні **я, ю, є** позначають його м'якість (*рясно, бурю*); 3) перед **йо** (*курйоз*); 4) перед **я, ю**, коли вони позначають пом'якшення попереднього приголосного (*кювет, ряса*).

3.3. Правопис префіксів

1. **З-, С- (ІЗ-, ЗІ-)**. Префікс **з-** перед глухими приголосними **к, п, т, ф, х** переходить у **с-**: *сказати, спалахнути, стовкати, сфотографувати, схил*. Перед усіма іншими приголосними пишемо **з-** (іноді **із-**): *збавити, звесті, зжитися, ззирнутися, зсадити, зціпити, зчепити, зшиток, ізнов*.

Префікс **з-** виступає переважно в словах, корінь яких починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зеконómити, зігнорувати, зорієнтуватися, зумовити; згаслий, з'єднувати, з'їзд, змазати, знадлівий і под.*

У тих випадках, коли корінь слова починається сполученням приголосних, пишемо здебільшого префікс **зі-**: *зібрати, зігнути, зідрати, зізнатися, зіпсуватися, зіставити, зіткнення, зіщулитися* тощо. Префікс **зі-** вживається також у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення губний + **й**: *зів'ялий, зімкнути, зім'яти, зіп'ястися (і сп'ястися)* тощо. У деяких словах префікс **зі-** чергується із **зо-**: *зігрівати й зогрівати, зімлівати й зомлівати, зіпрівати й зопривати, зітліти й зотліти*.

2. **БЕЗ-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ-** та ін. У префіксах **без-, від- (од), між-, над-, об-, перед-, під-, понад-, пред-, роз-, через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед глухими не змінюється: *безкрай, безкорісливий, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпалити, обтрусити, передплата, передчасний, підтримка, понадплановий, представник, розтягнути, різчин, розхитати, черезплічник*.

3. **ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-**. Треба розрізняти префікси *пре-* і *при-*: префікс *пре-* вживаємо переважно в якісних прикметниках і числівниках для вираження найвищого ступеня ознаки: *прегáрний, презавзя́тий, пре-красний, премудрий, прекра́сно, препогáно*; префікс *при-* вживаємо здебільшого в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, а також у похідних словах: *прибі́гти, прибудува́ти, прикрути́ти, приборка́ти, пришві́дити; прибуття́, при-ту́лок, при́браний, прива́бливо*. Пор. прикметники на означення неповноти ознаки з префіксом *при-*: *приста́ркуватий* і под.

Крім того, префікс *пре-* виступає у словах *презі́рливий, пре-зі́рство* й у словах старослов'янського походження: *преосвяще́нний, преподо́бний, престо́л*; префікс *при-* вживаємо в іменниках і прикметниках, утворених внаслідок поєднання іменників із прийменниками: *пригі́рок, прия́рок; прибере́жний, прикордо́нний*.

Префікс *при-* вживаємо тільки в словах *при́звисько, при́звище, при́рва*.

3.4. Подвоєння та подовження приголосних

Дві однакові літери на письмі можуть позначати подовжений м'який приголосний або збіг однакових приголосних.

Збіг однакових приголосних виникає:

За збігу кінцевих і початкових літер різних частин слова (морфем):

– префікса та кореня: *ввічли́вий, оббі́гти*;

– кореня та суфікса: *сонни́й*;

– префікса та префікса: *возз'є́днання*;

– суфікса та суфікса: *письме́нник*;

– основи дієслова минулого часу, що закінчується на *-с* і постфікса *-ся*: *паса́, треса́*;

– частин складноскорочених слів: *спорто́вари, військкомат*.

У наголошених прикметникових суфіксах *–енн-* і *–анн-* (*-янн-*) переважно зі значенням збільшення ознаки, підсилення, можливості дії: *здорове́нний, нескінче́нний*.

Виняток: *шалений*.

Запам'ятайте правопис слів і похідних від них: *Ганна, бовван, ляний, ссати, овва*.

Щоб не помилятися в написанні прикметників та дієприкметників, необхідно пам'ятати, що **-нн-** пишемо в суфіксах **-енн-** та **-анн-**, якщо на них падає наголос.

Наприклад: *несказаний – неказаний, нездоланий – нездоланий, нездійснений – нездійснений*.

Подовження приголосних – це явище, притаманне українській мові (на відміну від багатьох інших).

Подовжуються приголосні **д, т, з, с, ц, л, н, ж, ч, ш**, якщо вони стоять у позиції між голосними.

В іменниках середнього роду *знаряддя, знання, зілля, узлісся, Запоріжжя* та інших словах наприкінці пишемо літеру **Я**.

Але в назвах малих істот подовження немає. Наприклад: *гусеня, каченя, теля*.

В орудному відмінку однини іменників жіночого роду III відміни перед **-ю** відбувається подовження приголосних: *сіль – сіллю, зустріч – зустрічю, молодь – молоддю, ніч – нічю* тощо. У називному відмінку такі іменники закінчуються на м'який або шиплячий приголосний. Але *матір'ю, молодістю, повістю*.

У прислівниках перед **я, ю** завжди відбувається подовження у таких словах, які треба запам'ятати: *зрання, навмання, спросоння, попідвіконню, попідтинню*.

У словах *Ілля, рілля, стаття* (але Р. в. мн. *статей*), *суддя, рілля*.

У дієсловах *ллю, ллеш, ллє, ллємо, ллєте, ллють, ллється, наллєш* і под.

3.5. Велика літера у власних назвах

З великої літери пишуться:

– Імена, по батькові, прізвища, прізвиська, псевдоніми, назви божеств і міфологічних істот, дійових осіб, клички свійських тварин: *Та-*

рас Григорович Шевченко, Ярослав Мудрий, Леся Українка (Лариса Петрівна Косач), бог Ярило, Кий, Мура, Рябка, Русалка, Мавка.

– Назви держав, неофіційні назви: *Україна, Республіка В'єтнам, Королівство Бельгія, Південно-Африканська Республіка, Сумщина, Галичина, Забужжя, Придніпров'я.*

– Назви найвищих державних, урядових і міжнародних установ і посад: *Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Конституційний Суд України, Організація Об'єднаних Націй, Рада Безпеки, Президент України, Президент США.*

– Географічні та астрономічні назви (крім родових понять): *комета Галлея, сузір'я Чумацький Шлях, гори Карпати, мис Челюскін, Кавказький хребет, Кривий Ріг, вулиця Ярославів Вал.*

Зверніть увагу! З малої літери пишуться:

– слова, утворені від власних особових імен, прізвищ чи інших назв, ужиті в загальному значенні: *донжуан* (спокусник), *обломов* (ледар, нероба), *рентген* (назва апарата), *френч* (назва одягу), *іван-чай* (рослина);

– власні імена у формі множини в підкреслено негативному плані: *сибіри, магадани, соловки* (концтабори); *герострати, гітлери, юди* (зрадники).

З великої літери пишеться тільки перше слово:

– У назвах державних, партійних, громадських, профспілкових установ як України, так й інших держав, міністерств України, навчальних закладів, договорів, угод: *Збройні сили України, Народний рух України, Міністерство науки та освіти України, Київський національний університет будівництва й архітектури, Харківський тракторний завод, Гельсінкська спілка.*

– У назвах країв, областей, районів: *Хабаровський край, Київська область, Обухівський район, Солом'янський район.*

– У назвах історичних епох, подій, знаменних дат, релігійних свят: *Римська імперія, Вітчизняна війна, Новий рік, Великий піст, Зелені свята, День учителя.*

– У назвах пам'яток архітектури, храмів, фортець: *Києво-Печерська лавра, Стара фортеця*.

– У назвах орденів, відзнак, що складаються з кількох слів (крім родових): *орден Дружби народів, орден Почесного легіону*.

Якщо така назва береться в лапки, то теж із великої букви пишеться тільки перше слово та власне ім'я, що входить до складу назви: *медаль «За бойові заслуги», орден «Мати-героїня»*.

Назви посад, звань, учених ступенів тощо пишуться з малої літери: *ректор, народний артист України, доктор наук*.

Зверніть увагу! Історичні події, поняття, назви яких стали загальними, пишуться з малої літери: *громадянська війна, радянська влада, середньовіччя, тріпільська культура, античний світ*.

З великої літери пишуться прикметники, утворені від власних особових імен:

– за допомогою суфіксів *-ів-, -їв-, -ов-, -ев-, -ин-, -їн-* у значенні належності чогось цій особі: *Іринині діти, Сосюрина лірика, Грінченків словник, Франкове слово*.

– за допомогою суфіксів *-івськ-, -евськ-, -инськ-, -їнськ-* у значенні «імені, пам'яті когось»: *Шевченківська премія* (але шевченківська поезія), *Франківські читання* (але франківські рукописи).

Зверніть увагу!

– Терміни й фразеологічні сполучення пишуться з малої літери: *піфагорова теорема, рентгенівські промені, ахіллесова п'ята, антонів огонь*.

– Великими буквами пишуться також абрєвіатури, утворені з початкових букв власних і загальних імен: *АТС, ЗАГС, ТЕЦ*.

3.6. Правопис слів іншомовного походження

Правопис букв и, і, ї, у

Пишеться **И**:

1. У загальних і географічних назвах після **д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р** («Де ти з'їси цю чашу жиру?») перед літерами на позначення приголосних (крім **й**): *дисципліна, система, Алжир, Сирія, Мексика, чипси, гриль, тирамісу, чизкейк, чизбургер, капучино*.

Пишеться **І**:

1. На початку слова: *ікона, історія, імпичмент*.
2. Після літер на позначення приголосних, що НЕ входять до правила «Де ти з'їси цю чашу жиру?»: *піраміда, фінанси, бізнес*.

3. Перед літерою на позначення **голосного** або **й**: *піаніно, радіус, ажіотаж, позиція*.

4. У кінці незмінних слів: *таксі, поні, колібрі, броколі, грисині, мюслі, хобі, хіні, Леонардо ді Капріо*.

5. В окремих власних назвах: *Грімм, Сідней, Дідро, Россіні, Арістотель, Дізель (але дизель), Занзібар, Зімбабве, Одиссей, Міссісіпі*.

Зауважте! У ряді слів іншомовного походження, давно засвоєних українською мовою, після літер, що не входять до правила «Де ти з'їси цю чашу жиру?», відповідно до вимови пишеться **И**: *лимон, мирт, кипарис, спирт, кинджал, нирка* тощо.

З літерою **И**, а не з **І** пишуться слова церковного вжитку: *диякон, єпископ, мирта, християнство* тощо.

Літера **Ї** пишеться :

1. Після літер на позначення голосних: *мозаїка, Енеїда* (але в складних словах, де перша частина закінчується на голосний, на початку другої пишеться **і**: *староіндійський, доісторичний*).

Літера **У** пишеться:

1. У словах, запозичених із французької мови, після літер на позначення шиплячих *ж, ш* і в словах *парфуми, парфумерія: журі, парашут, Жюль*.

Подвоєння літер на позначення приголосних

1. У власних назвах і словах, похідних від них: *Андорра, андоррський, Голландія, голландський, Марокко, марокканець, Будда, буддизм*.
Виняток: *Лісабон, Голівуд, Копенгаген*.

2. За збігу однакових приголосних на межі префікса й кореня, якщо в мові вживається паралельне непрефіксальне слово: *імміграція* (міграція), *сюрреалізм* (реалізм) *іrrаціональний* (раціональний), *контрреволюція* (революція). **Але :** *анотація, конотація, еміграція*.

3. В окремих словах, які треба запам'ятати: *алло, аннали, білль, бонна, брутто, булла, ванна, вілла, дурра, мадонна, манна, мірра, мотто, мулла, нетто, панна, пенні, тонна, панно, гамма* (буква).

Запам'ятайте: *гамма-промені – кольорова гама, головний біль – білль про права*.

Зауважте! У загальних назвах іншомовного походження приголосні не подвоюються: *бароко, група, сума, шосе, ват (але Ватт), фін, піца, інтермецо, хобі, папараці, комісія* тощо.

М'який знак у словах іншомовного походження

1. М'який знак пишеться після *д, т, з, с, л, н* перед *я, ю, є, ї, йо:* *ательє, мільярд, консьєрж*.

2. Відповідно до вимови після *л* перед літерами на позначення приголосних: *альтруїст, фільм (але залл)*.

3. Відповідно до вимови в кінці слів: *магістраль, каніфоль (але бал, шприц)*.

Апостроф у словах іншомовного походження

Апостроф пишеться перед *я, ю, є, ї:*

1. Після **б, п, в, м, ф, ж, ч, ш, г, к, х, р** («Мавпочка Буф грає в чужі шахи»): *інтерв'ю, дистриб'ютор, миш'як, Женев'єва*.

2. Після кінцевого приголосного префікса: *ін'єкція, ад'ютант, кон'юнктура, кон'юнктивіт, пан'європейський, транс'європейський*.

Апостроф не пишеться:

1. Перед **йо**: *курйоз, серйозний*.

2. Коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного: *манікюр, бюджет, бязь*.

3.7. Правопис складних слів

У всіх іменниках і прикметниках вживаємо префікс **архі-**: *архідиякон, архієпископ, архієрєй, архімільйонєр, архіреакціонєр, архіважливий, архіскладний* та ін.

Значно розширений перелік компонентів, які пишуться з рештою слова разом (раніше багато з них писалися через дефіс). Це стосується не тільки іменників, а й утворюваних від них прикметників, які теж тепер втратять дефіс.

До таких компонентів, що пишуться разом, тепер, зокрема, належать (раніше цей список був значно коротший): **абро-, авіа-, авто-** ('само', 'автоматичний'), **агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-** (перед голосним), **веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, соціо-, теле-, фіто-, фолк-** (фольк-), **фоно-; іно-** (іно-, інако-), **лже-** та ін., а також **архі-, архи-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-; анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: *аброморфема, артринок, бодібілдинг, бодіарт, вебсторінка, геліоцентр, екопродукти, економклас, моновістава, панамериканський, попмузика, попгурт, пресконференція, фолкгурт, фолькмузика, блицновини, блицопитування, екстраклас, преміумклас, топменеджер, топмодель, флешінтерв'ю, максіодяг, мідіодяг, мінісукня; максімода, максісукня, мідімода, мідіспідниця, віцепрем'єр, віцеконсул, ексчемпіонка,*

ексміністр, експрезидент, контрадмірал, контрудар, лейбгвардієць, лейбмедик, обермайстер, оберофіцер, оберлейтенант, оберпрокурор, штабсканітан, унтерофіцер.

Але увага: якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Європа, псевдо-Фауст.*

Тепер пишемо тільки окремо **нів** у значенні половина: *нів аркуша, нів відра, нів години, нів літра, нів міста, нів огірка, нів острова, нів яблука, нів ящика, нів ями; нів Європи, нів Києва, нів України.*

Змінене написання компонента **нів**: запроваджене його написання іноді окремо, іноді разом – залежно від його значення; раніше він писався іноді разом, іноді через дефіс.

Зокрема, невідмінюваний числівник **нів** зі значенням ‘половина’ з наступним іменником – загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: *нів аркуша, нів відра, нів години, нів літра, нів міста, нів огірка, нів острова, нів яблука, нів ящика, нів ями; нів Європи, нів Києва, нів України.* Якщо ж **нів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *нівваркуш, нівдень, нівзахист, нівколо, нівкуля, нівлітра* (розм. ‘пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю 0,5 літра’), *нівмісяць, нівоберт, нівовал, нівострів.*

Тепер пишемо тільки *двоактний, двоокис, двооксид, двоопуклий, двоосьовий, триатомний, триокисень, чотириосьовий* – а не «двох-», «трьох-», «чотирьох-», як раніше, перед наступним А чи О.

Слова з елементами **дво-** / **двох-**, **три-** / **трьох-**, **чотири-** / **чотирьох-** пишуться разом: пишемо **двох-**, **трьох-**, **чотирьох-**, якщо наступна частина є числівником чи співвідносним іменником: *двохсотий, трьохтисячний, чотирьохмільйонний, чотирьохмільярдний; двохсотріччя, трьохсотріччя, чотирьохсотріччя;* і **дво-**, **три-**, **чотири-** в усіх інших випадках, зокрема: *двоактний, двоокис, двоокисень, двооксид, двоопуклий, двоосьовий, триатомний, триокисень, чотириосьовий.* Раніше в першому з цих випадків припускалося і **двох-**, **трьох-**, **чотирьох-**; натомість тільки ці форми на **-ох-** вимагалися в разі, якщо наступна частина слова починалася на голосний А.

Контрольні запитання

1. Що регулюють орфографічні норми?
2. Назвіть новації правопису. Наведіть приклади.
3. Назвіть правила вживання м'якого знака в українських та іншомовних словах.
4. Коли пишеться апостроф в українських та іншомовних словах?
5. Який правопис префіксів в українських та іншомовних словах?
6. Як передається на письмі подвоєння приголосних?
7. Коли відбувається подовження приголосних?
8. Які правила написання великої літери?
9. Коли в іншомовних словах пишемо И, І, Ї, У, а також подвоєні приголосні? Наведіть приклади.
10. Які є правила написання складних слів? Наведіть приклади.

Тренувальні вправи

Вправа 1. *Перекладіть слова українською мовою.*

Барельєф, безземельє, белорусский, вольнодумец, Горький, газель, греческий, доброволець, древнеписьменный, жизненность, западноказахстанский, импульсивный, кабельщик, ремень, лежень, мультипликатор, миллион, навьючить, павильон, прядильщица, спектакль, углевод.

Вправа 2. *Перепишіть, замість крапок поставте, де потрібно знак м'якшення.*

Тон..ший, мен..ший, молот..ба, с..огодні, борот..ба, сіл..с..кий, п'ят..десят.., вісім..десят.., лікар.., батал..йон, Хар..ків, кріз.., Гор..кий, тр..ох, п'ят..ох, піс..ня, т..мянний, чебрец.., на таріл..ці, Натал..ці.

Вправа 3. *Поставте, де потрібно, м'який знак або апостроф.*

Авен..ю, ал..янс, ател..є, барел..єф, батал..йон, бл..юз, б..юро, вал..юта, вар..єте, В..єтнам, дос..є, д..юшес, кс..ондз, кур..йоз, к..ювет, л..юкс, мад..яр, медал..йон, мезал..янс, міл..йонер, модел..єр, Мол..єр, м..юзик–хол, н..юанс, Н..юфаундленд, п..єдестал, порт..єра, рант..є, Севіл..я, фаміль..ярний, фокстер..єр, ф..юзеляж, Х..юстон, шансон..є, шам-

пін..йон, Хар..ків, Ведмед..чук, Ковал..чук, Уман..щина, барабан..щик, дон..ці, сопіл..ці, рибал..ці, гал..мувати, корін..ці, ц..вірі..кати, мен..ше, т..мянний.

Вправа 4. *Запишіть слова, вставляючи пропущені букви.*

Пр...азов'я, пр...гарний, пр...звисько, пр...голомшити, пр...меншити, пр...звище, пр...дставити, пр...берегти, пр...зирство, пр...краси, пр...паркувати, пр...бій, пр...паркуватися, пр...ярок, пр...завзятий, пр...амбула, пр...близно, пр...хований, пр...хилити, пр...скіпливо, пр...буток, пр...своїти, пр...скочити, пр...свята, пр...ступити, п...р...дача, пр...рва, пр...подобний, пр...звище, Пр...морськ, пр...боркати, пр...стол, пр...тихий, пр...дорожній, пр...стосування.

Вправа 5. *Запишіть українською мовою.*

1. Являться причиною – являться доказательством; 2. оплачувать проезд – оплачувать счет – оплачувать понесенные расходы; 3. приобрета́ть товар – приобрета́ть знаніе – приобрета́ть уваженіе ; 4. переводить стрелки часов – переводить детей через дорогу – переводить деньги – переводить на английский язык; 5. Включать в список – включить свет – включать прибор – включиться в работу.

Вправа 6. *Доберіть українські відповідники до іншомовних слів.*

Гіпотетичний, ефективний, ідентичний, рентабельний, еквівалентний, компетентний, лаконічний, конфіденційний, унікальний, легітимний, одіозний, синхронний, оригінальний, гуманний, естраординарний, дидактичний.

Вправа 7. *Де потрібно, виправте малу літеру на велику.*

Національний технічний університет харківський політехнічний інститут, езопова мова, харківський університет танкових військ, гора ельбрус, правобережна україна, ахіллес, ахіллесова п'ята, середземне море, національна опера україни, комета галлея, часопис дивослово.

Розділ 4. СЛОВОТВІРНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

4.1. Основні способи словотвору в українській мові

Словотворення – процес творення похідних слів з новим лексичним значенням за допомоги словотворчих засобів: вода, водний, водяний.

Формотворення – творення граматичних форм слова: високий – вищий – найвищий; вітати – привітати.

Словозміна – творення форм слів за допомоги флексій (закінчення): осінь – осені – осінню. Нові слова в мові виникають на основі прямих, номінативних значень твірного.

Таблиця 4

СПОСОБИ ТВОРЕННЯ СЛІВ

<i>Тип</i>	<i>Способи словотворення</i>	<i>Приклади</i>
Морфологічні	Суфіксальний	осінній ← осінь + н
	Префіксальний	премудрий ← пре + мудрий
	Префіксально-суфіксальний	запічок ← за + піч + ок
	Безафіксний (відкидання морфем)	пуск ← пускати
	Постфіксальний	любитися ← любити
	Складання слів або основ слів	рута-м'ята ← рута + м'ята; працездатний ← праця + здатний
	Складання усічених основ	облком ← обласний + комітет ЄС ← Європейський Союз
Неморфологічні	Перехід слів з однієї частини мови в іншу	черговий (іменник) ← черговий (прикметник) учень

4.2. Утворення імен по батькові

Таблиця 5

Чоловічі імена по батькові	Жіночі імена по батькові
<p>Чоловічі імена по батькові творяться додаванням до основ власних імен суфікса –ович: <i>Михайло – Михайлович, Василь – Васильович, Юрій – Юрійович, Георгій – Георгійович, Ігор – Ігорьович</i> (згідно з попереднім правописом <i>Ігорович</i>).</p>	<p>Жіночі імена по батькові творяться додаванням до основ власних імен суфікса -івн(а): <i>Михайло – Михайлівна, Юрій – Юріївна (Юрій+івна), Георгій – Георгіївна, Ілля – Іллівна, Кузьма – Кузьмівна</i>.</p>
<p>Кілька чоловічих імен по батькові творяться за допомогою суфікса –ич: <i>Лука – Лукич (і Лукович), Сава – Савич (і Савович), Кузьма – Кузьмич (і Кузьмович), Хома – Хомич (і Хомович), Яків – Якович, Ілля – Ілліч</i>.</p>	
<p>Як виняток, в імені <i>Григорій</i> при творенні імені по батькові відпадає <i>ій – Григорович</i>, а до основи імені <i>Микола</i> додаємо ай – <i>Миколайович</i> (і рідко – <i>Миколович</i>).</p>	<p>З відхиленням від цього правила творяться лише такі імена по батькові: <i>Яків – Яківна, Григорій – Григорівна, Микола – Миколаївна</i> (і рідко – <i>Миколівна</i>).</p>
<p>Чоловічі імена по батькові відмінюються як іменники II відміни мішаної групи (їх основа закінчується на шиплячий ч (суфікс -ович)).</p> <p><i>Н. Петро Іванович</i> <i>Р. Петра Івановича</i> <i>Д. Петру(ові) Івановичу(еві)</i> <i>З. Петра Івановича</i> <i>О. Петром Івановичем</i> <i>М. (при) Петрі(ові) Івановичу(еві)</i> <i>Кл. Петре Івановичу</i></p>	<p>Відмінюються жіночі імена по батькові як іменники I відміни твердої групи (як, скажімо, ім'я <i>Ганна</i>):</p> <p><i>Н. Ганна Іванівна</i> <i>Р. Ганни Іванівни</i> <i>Д. Ганні Іванівні</i> <i>З. Ганну Іванівну</i> <i>О. Ганною Іванівною</i> <i>М. (при) Ганні Іванівні</i> <i>Кл. Ганно Іванівно</i></p>

Контрольні запитання

1. Що таке словотворення?
2. Які способи творення існують в українській мові?
3. Які чоловічі імена по батькові відмінюються як іменники II відміни мішаної групи?
4. Як відмінюються жіночі імені й по батькові?

Тренувальні вправи

Вправа 1. *Знайдіть спільнокореневі слова.*

Вода, водити, поводити, водій, воднораз, водень; ліки, лікувати, лікоть, лікар, лічити, лічений; село, сільський, сіль, селитися; присілок, посол, солідний; плач, плачу, заплакати, плакат, плаття, плаксії, плачевний, плато; рік, річковий, річниця, роковини, щорічно.

Вправа 2. *Розберіть слова за будовою.*

Харківщина, підніжка, підвіконня, літній, тихо, козацький, львівський, чорнослив, товариство, зберігши, турбаза, узлісся, по-моєму, іванофранківець, синь, хтось, читаємо, прадід, возз'єднання.

Вправа 3. *Визначте, яким способом утворено слово, записавши словотвірні пари.*

Наказ, доповідь, рапорт. Осінній, холодно, сніжок, паризький, всюдихід, по-іншому, розписаний, піаніст, підвіконня, ходжу.

Вправа 4. *Утворіть чоловічі та жіночі імена по батькові з поданих слів.*

Йосип, Микола, Андрій, Кузьмич, Анатолій, Ілля, Максим, Олег, Дмитро, Сергій, Іван, Данило, Ярослав, Юрій, Олесій, Віталій, Леонід, Аркадій, Лука, Петро, Віталій, Костянтин, Олександр, Володимир.

Розділ 5. МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОКУМЕНТІВ

5.1. Уживання іменників, прикметників, займенників та числівників у ділових паперах.

Особливості словозміни іменника

Морфологія вивчає внутрішню структуру слова, граматичні категорії і способи вираження граматичних значень, а також граматичні класи – частини мови. Основні терміни: граматична форма, граматичне значення, граматична категорія, словоформа, частина мови.

Граматична форма слова – система засобів вираження граматичних значень.

Вибір варіантів граматичних форм регулюються граматичними нормами. Від вибору найдоцільнішої граматичної форми слова залежить смислова точність, логічна послідовність, чіткість викладу думки, виразність тексту. Тому варто говорити про особливості вживання різних частин мови в професійному мовленні.

5.1.1 Відмінювання і правопис іменників

Іменник – самостійна частина мови, яка має значення предметності та відповідає на запитання хто? що?

Основні граматичні категорії іменника:

1. *рід*: чоловічий, жіночий, середній, спільний (директор)
2. *число*: однина, множина. Щоправда, є іменники, які мають тільки однину (речовинні (*кисень, молоко*)), абстрактні (*щастя*), власні назви (*Україна*) тощо) чи множину (що позначають парні предмети (*окуляри*)), абстрактні іменники (*жнива, любові*), власні назви (*Карпати*)). Іменники, що мають множинне значення при граматичній категорії одними називаються збірними (*студентство*).

Відміни

I відміна включає іменники чоловічого, жіночого та спільного роду із закінченнями **-а, -я** (*Микита, Ірина, суддя*). Має тверду, м'яку та мішану групи залежно від кінцевого приголосного основи.

II відміна: іменники чоловічого роду закінченням **-о** та нульовим (*Дніпро, директор*), іменники середнього роду із закінченнями **-о, -е, -я**, окрім тих, що мають суфікси **-ат-, -ят-, -ен-** (*село, море, знання*). Має тверду, м'яку та мішану групи залежно від кінцевого приголосного основи.

III відміна: іменники жіночого роду із нульовим закінченням (*любов, мазь, Об*) та іменник *мати*.

IV відміна: іменники середнього роду, які при відмінюванні набувають суфіксів **-ат-, -ят-, -ен-** (*дівча, гуся, коліща*).

Відмінки

Називний: хто? що?

Родовий: кого? чого?

Давальний: кому? чому?

Знахідний: кого? що?

Орудний: ким? чим?

Місцевий: на кому? на чому

Клична форма: питання відсутнє. Використовується у звертаннях. Мають іменники-назви істот та неістот, що можуть вживатися в уособленому значенні, тільки у формі однини.

Правила використання кличного відмінка

Кличний відмінок мають усі іменники першої, другої та третьої відмін в однині. У множині форма кличного відмінка збігається з формою називного відмінка: *сестри, брати*, але для деяких слів також продовжує існувати архаїчна форма із закінченням **-ове**: *сестрове, братове* (зараз переважно вживаються у поетичному та урочистому мовленні, як–от у вірші Івана Драча «Німі братове дерева»). Серед таких слів єдиним загальноживаним та нормативним є звертання «панове» (варіант

кличного відмінка від «пани»). Ці форми можуть мати різне походження: або архаїчна форма називного відмінка множини іменників з давньою основою на **-й** (*сватове*), або запозичена питома форма називного множини (*панове* – від пол. *panowie*), або утворені за аналогією до них форми (*сестрове, братове*).

Рідше утворюється він від іменників третьої відміни, бо це здебільшого назви предметів, понять, до яких ніхто не звертається, хоч і тут існує ця форма (переважно в поезії) із закінченням **-е**: *вісте, змінносте, ноче, смерте*.

Як правило, обидва слова мають форму кличного відмінка у таких звертаннях, як *друже Іване, Василю Миколайовичу, пане офіцере* (але можна і *пане офіцер*).

I відміна

У кличному відмінку однини іменників першої відміни треба вживати закінчення **-о, -е (-є), -ю**.

Тверда група має закінчення **-о**: *дружино, перемого, сестро*;

М'яка група має закінчення **-е**: *воле, земле, Катре, Ілле, Насте*, а після голосного та апострофа – закінчення **-є**: *Надіє, мріє, Маріє, редакціє, сім'є*;

Мішана група має закінчення **-е**: *теще, душе, плоче*;

Деякі іменники цієї відміни з основою на м'який приголосний зі значенням пестливості мають закінчення **-ю**: *бабусю, доню, матусю* (хоча слово «мати» належить до III відміни, але «матуся» – до I відміни), *Олю, Олюню, Настусю* (**але Насте**).

II відміна

Іменники другої відміни утворюють кличний відмінок за допомогою закінчень **-у, -ю, -е**.

Тверда група має закінчення:

-е для більшості безсуфіксних іменників: *друже, Петре, Максиме, Києве, Львовє, козаче, вовче* (для цього типу відмінювання також характерне чергування *з, к, х//ж, ч, ш*);

-у: (1) якщо іменник містить суфікс на **-к-**, зокрема **-ик, -ок, -ко:** *батьку, синку, критику, супутнику* (крім парубок – *парубче*), (2) якщо це власні імена іноземного походження з основою на *з, г, к, х:* *Людвігу, Фрідріху, Рюрику*; а також іменники: *діду, тату, сину*.

іменник *Олег* має дві форми: *Олегу, Олеже*. Перший варіант є пізнішим, утвореним за аналогією до *сину, батьку, діду*, другий давнішого походження і пов'язаний з чергуванням приголосних внаслідок першої палаталізації.

М'яка група має закінчення:

-ю для більшості іменників: *Андрію, Василю, Віталію, Грицю, Юрію, краю, розмаю, ясеню, знавцю, царю, кобзарю*;

-е для деяких іменників, що закінчуються на **-ець** (з характерним чергуванням): *женче* (від *жнець*), *кравче* (від *кравець*), *шевче* (від *швець*), *хлопче, молодче* (але *бійцю, борцю, знавцю, добровольцю*, а також як прізвища – *Жнецю, Кравцю, Швецю*). Ця особливість пов'язана з наслідками третьої палаталізації, походженням цього м'якого суфікса від колишнього твердого;

іменник *Ігор*, хоч і належить до м'якої групи II відміни, але нормативно за правилами правопису має форму *Ігоре*, хоча в мовознавчій літературі зустрічається також *Ігорю*.

для іменників середнього роду на **-е** кличний відмінок тотожний називному.

Мішана група має закінчення:

-е (для власних назв з основою на шиплячий та загальних з основою на **-ж, -р**): *пісняре, газетяре, стороже, тесляре, Дороше, Довбуше*;

-у (для деяких іменників мішаної групи з основою на шиплячий, крім **-ж, -р**): *слухачу, керманичу, викладачу, читачу, товаришу.*

III відміна

Іменники цієї відміни утворюють кличний відмінок за допомогою закінчення:

-е: *вісте, любове, но́че, радосте, смёрте;*

-и: *мати.*

IV відміна

Кличний відмінок однини збігається з називним та знахідним відмінками. Іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого **-а**: *галченя, гуся, дитя, ім'я, козеня, плем'я; коліща, курча, лоша.*

Звертання з двох слів

Якщо звертання складається з імені та по батькові – обидва слова вживаються у кличному відмінку: *Олександрє Петровичу, Оксано Петрівно.*

з іменника та імені – обидва слова мають форму кличного відмінка: *друже Іване.*

З іменника та прізвища – прізвище завжди має форму називного відмінка: *пане Ковальчук.*

Прикметники та займенники у складі звертання мають форму називного відмінка: *шановний пане, моя зіронько.*

Таблиця 6

Іменники II відміни чоловічого роду в родовому відмінку однини	
-а (я)	-у (-ю)
<p>Назви <i>чітко</i> окреслених предметів і понять мають закінчення –а: <i>учень – учня, лікар – лікаря, Мороз (прізвище) – Мороза, Вітер (персонаж казки) – Вітра, комар – комара, горобець – горобця, слон – слона, кит – кита, листок – листка, палець – пальця, ясен – ясена, четвер – четверга, жовтень – жовтня, метр – метра, ампер – ампера, електрон – електрона, катет – катета, відмінок – відмінка, жовтня, метр – метра, ампер – ампера, електрон – електрона, катет – катета, відмінок – відмінка.</i></p>	<p>Назви <i>чітко</i> окреслених предметів і понять мають закінчення –у: <i>ступ – степену, пісок – піску, ячмінь – ячменю, барвінок – барвінку, грім – грому, сон – сну, ідеал – ідеалу, прогрес – прогресу, спорт – спорту, Сибір – Сибіру, Байкал – Байкалу</i></p>
<p>Трапляються й відхилення від цього правила та вагання: <i>міст – моста і мосту, двір – двора і двору, стіл – стола і столу</i> (з різним значенням), <i>вечір – вечора, овес – вівса</i> (хоч <i>ячмінь – ячменю</i>), <i>хліб – хліба</i> тощо.</p>	

Продовження таблиці 6

<p>Назви населених пунктів у родовому відмінку однини мають закінчення -а (у давнину населені пункти були чітко обмежені захисними валами, ровами, частоколами): <i>Київ – Києва, Херсон – Херсона, Тернопіль – Тернополя, Конотоп – Конотопа, Лондон – Лондона, Париж – Парижа.</i></p>	<p>Назви територій мають закінчення -у: <i>Крим – Криму, Поділ – Подолу, Китай – Китаю.</i></p> <p>Виняток становлять складені назви населених пунктів, у яких друга частина співзвучна з загальною назвою, що має закінчення -у: <i>Красний Кут – Красного Кута, місто Красний Лиман) – Красного Лиману (але Лимана), Часів Яр – Часового Яру, Кам’яний Брід – Кам’яного Броду.</i></p>
<p>У назвах річок під наголосом виступає закінчення -а: <i>Дніпр – Дніпрá, Ірпінь – Ірпеня́, Остер – Острá.</i></p>	<p>У назвах річок не під наголосом виступає закінчення -у: <i>Дон – Дóну, Буг – Бúгу, Інгул – Інгу́лу</i></p>
<p>Деякі іменники залежно від свого значення можуть мати і закінчення -а, і закінчення -у: <i>листопад – листопада</i> (місяць), <i>листопаду</i> (опадання листя); <i>лист – листа</i> (шматок матеріалу, писаний текст), <i>листу</i> (збірне поняття); <i>камінь – каменя</i> (шматок породи), <i>каменю</i> (матеріал); <i>Алжир – Алжира</i> (місто), <i>Алжиру</i> (країна).</p>	

**Правопис закінчень іменників II відміни чоловічого роду
в інших відмінках**

Таблиця 7

<i>Відмінки</i>	<i>Закінчення іменників II відміни чоловічого роду</i>
Н.	–
	Іменники II відміни чоловічого роду у родовому відмінку множини можуть мати закінчення -ів (-їв) або нульове закінчення. Іменники чоловічого роду в родовому відмінку множини мають звичайно закінчення –ів: <i>солдат – солдатів, партизан – партизанів, ткач – ткачів, батько – батьків, тато – татів, плац – плаців, помідор – помідорів, кілограм – кілограмів.</i>
Р.	Нульове закінчення в родовому відмінку множини мають лише ті іменники чоловічого роду, які в множині втрачають суфікс -ин- : <i>киянин – кияни, киян; татарин – татари, татар; громадянин – громадяни, громадян.</i> Виняток: <i>хазяїн – хазяї, хазяїв</i> (і <i>хазяїни, хазяїнів</i>).
Д.	У давальному відмінку однини більшість іменників другої відміни чоловічого роду мають паралельно закінчення -ові, -еві (на письмі також -єві) і рідше – -у (<i>батькові і батьку, будинок – будинкові і будинку, пан міністр – панові міністру, рідний край – рідному краєві і рідному краю.</i> У деяких іменниках чоловічого роду (з кінцевими основи – ів-, -ов-) у давальному відмінку однини можливе лише закінчення -у, -ю : <i>острів – острову</i> («островові» було б важко вимовляти), <i>Яків – Якову, Київ – Києву, Глібов – Глібову.</i>

З.	–
Ор.	В орудному відмінку однини треба розрізняти прізвища прикметникового походження на -ов (-ев, -єв), -ін, -ин і одностовні назви населених пунктів . Прізвища тут мають закінчення -им , а одностовні назви населених пунктів – -ом : <i>Сергієм Миколайовичем Чёрни<u>ков</u>им, але селом Черні<u>ков</u>ом; поетом Пушк<u>ін</u>им, але містом Пушк<u>ін</u>ом.</i>
	Проте прізвища на -ов, -ін, -ин , які не походять від прикметників , мають закінчення -ом : <i>Серб<u>ин</u> – Серби<u>н</u>ом, Волош<u>ин</u> – Волош<u>ин</u>ом, Кармаз<u>ин</u> – Кармази<u>н</u>ом, Дарві<u>н</u> – Дарві<u>н</u>ом, Чарлі Чапл<u>ін</u> – Чарлі Чапл<u>ін</u>ом, Пров – Пров<u>о</u>м.</i>
М.	У місцевому відмінку однини можливі три різні закінчення: -і (-ї); -ові, -еві (-єві); -у (-ю) . Вживання їх поки ще остаточно не усталене. Найчастіше вживається закінчення -і : <i>стіл – на столі, камінь – на камені, поріг – на порозі, бiк – на боці, рух – у русі.</i>
	Іменники з основою на к мають, як правило, закінчення -у : <i>будин<u>о</u>к – у будин<u>к</u>у, сі<u>к</u> – у со<u>к</u>у, віз<u>о</u>к – на віз<u>к</u>у, парк – у парк<u>у</u>.</i>
	Закінчення -ові, -еві буває переважно в назвах істот: <i>батько – при батькові, син – при синові, кінь – на коневі (і на коні, на коню).</i>
Кл.	–

5.1.2. Особливості творення ступенів порівняння прикметників. Правопис складних прикметників

Прикметник називає ознаку предмета (*новий, зелений, вербовий, сестрин*) і відповідає на питання *який? яка? яке? які? чий? чия? чие? чий?*

Вищий ступінь порівняння означає, що в одному з предметів є більш виражена ознака, ніж у іншому: *Річка Дніпро більше, ніж Донець*.

Найвищий ступінь порівняння означає, що в одному предметі є найбільше певної якості порівняно з усіма іншими подібними: *Київ – найдавніше місто в Україні*.

Таблиця 8

Творення ступенів порівняння прикметників

Вищий ступінь порівняння прикметників	
Вищий ступінь порівняння прикметників твориться звичайно за допомогою суфіксів -ш- або -иш- , які додаються до основи перед закінченням: <i>теплий – тепліший, щирий – щиріший; молодий – молодший, дешевий – дешевший</i> . Іноді для цього використовують слова більш, менш : <i>більш розвинений, менш світлий</i> .	
Суфікс -иш-	У суфіксі -иш- завжди пишемо і , твірна основа перед ним залишається незмінною: <i>стрункий – стрункіший, сухий – сухіший, свіжий – свіжіший, гарячий – гарячіший</i> .
Суфікс -ш-	<p>При додаванні суфікса -ш-:</p> <p>а) суфікси твірної основи -к-, -ок- випадають: <i>глибокий – глибший, солодкий – солодший</i>;</p> <p>б) виникають близькі за звучанням звукосполуки [жч] (якщо твірна основа закінчується на <i>г, з, ж</i>) і [шч] (якщо твірна основа закінчується на <i>с</i>). Ці звукосполуки на письмі позначаються відповідно буквами жч і шч.</p> <p>Букву шч пишемо лише в трьох прикметниках: <i>вищий, товщий</i> (і <i>товстіший</i>), <i>кращий</i>.</p> <p>У семи прикметниках пишемо буквосполучення жч: <i>тяжчий, важчий, ближчий, нижчий, вужчий, дужчий, дорожчий</i>.</p> <p>Інші зміни звуків на межі основи й суфікса -ш- на письмі не позначаються: <i>короткий</i> – [корочший], але пишемо <i>коротший</i>; <i>солодкий</i> – [солоджший], але пишемо <i>солодший</i>.</p>

Утворені від вищого ступеня прикметників нові слова (прикметники, прислівники, дієслова) повністю зберігають їхні правописні особливості: <i>вужчий – вужченький, вужче, повужчати; товщий – товченький, товще, товщати.</i>
Якщо вищий ступінь прикметника творимо за допомогою слів більш, менш, то прикметник ставимо в звичайній формі: <i>яскравий – більш яскравий</i> (а не « <i>більш яскравіший</i> »), <i>рішучий – менш рішучий</i> (а не « <i>менш рішучіший</i> »).
Порівняння приєднуються до прикметників вищого ступеня обов'язково за допомогою слів ніж (таке порівняння виділяється комами), від, за: <i>сильніший за мене</i> (а не « <i>сильніший мене</i> »); <i>розумніший від інших; кращий, ніж усі.</i>
Найвищий ступінь порівняння прикметників
Просту форму найвищого ступеня порівняння творимо від вищого ступеня за допомогою префіксів най–,: <i>тепліший – найтепліший, більш розвинений – найбільш розвинений, спокійніша – найспокійніша, кращий – найкращий.</i>
Для посилення при формах найвищого ступеня прикметників вживаються частки що і як; пишуться вони з прикметниками разом: <i>щонайсильніший, щонайтепліший, якнайтепліший, якнайбільший, якнайшвидший</i>
Складену форму найвищого ступеня порівняння прикметників утворюємо доданням слів найбільш, найменш до звичайної якісного прикметника: <i>найбільш зручна, найбільш стійкий.</i>

5.1.3. Відмінювання займенників

1. Особливістю відмінювання особових займенників є те, що під час відмінювання у них змінюється не тільки закінчення, а й основа: *я – мене – мені – мене – мною – на мені*. Особливістю відмінювання особових займенників *він, вона, воно, вони* є поява у них після прийменників та в орудному відмінку початкового звука **н-**, наприклад: *він – його (нього) – йому – його (нього) – ним – на ньому (на нім); вона – її (неї) – їй – її (неї) – нею – на ній*.

Після прийменників, що вимагають давального відмінка (*завдяки, всупереч, наперекір, назустріч, вслід, на противагу*), займенники вживаються без **н**: *завдяки їм, назустріч їй, всупереч йому*.

2. Зворотний займенник *себе* не має форм називного відмінка, роду, множини. Відмінюється як особовий займенник другої особи *ти*: –, *себе* – *собі* – *себе* – *собою* – *собі*.

3. Вказівні займенники *той* (*та, те*), *отой* (*ота, оте*), *такий* (*така, таке*), *отакий* (*отака, отаке*), *цей* (*ця, ці*) відмінюються подібно до прикметників твердої групи. Займенники жіночого роду *та, ця* в родовому і орудному відмінках однини мають такі форми: *тієї* (*тої*) – *цією* (*цеї*) – *тією* (*тою*) – *цією* (*цею*).

Займенники *той, цей* і *те, це* у місцевому відмінку однини мають паралельні форми: *на тому* – *на тім*, *на цьому* – *на цім*.

4. Присвійні займенники *наш, ваш* відмінюється аналогічно до прикметників твердої групи, а займенник *їхній* – до прикметників м'якої. Перед закінченням *–ого, –ому* пишеться м'який знак: *їхній* – *їхнього* – *їхньому* – *їхній* (*їхнього*) – *їхнім* – *на їхньому*.

5. Означальний займенник *весь* (*увесь*) відмінюється як прикметники м'якої групи, а в орудному відмінку множини закінчуються на *–іма* (*всіма*). Займенники *кожний* (*кожен*), *жодний* (*жоден*), *всякий* (*всяк*), *інший*, *самий* (*сам*) відмінюються як прикметники твердої групи: *кожний* – *кожного* – *кожному* – *кожний* (*кожного*) – *кожним* – *кожному*.

6. Для відмінювання займенників *хто, що, хтось, щось, дехто, дещо, будь–хто, будь–що, хто–небудь, що–небудь, ніхто, ніщо* характерний суплетивізм (утворення форм слова від різних основ): *дехто* – *декого* – *декому* – *декого* – *деким* – *на декому*. У неозначених займенників *якийсь* і *чийсь* у родовому і знахідному відмінках множини з'являється вставний о: *якихось, чийхось*; так само утворюється друга форма орудного відмінка займенників *хтось* і *щось, кимсь* і *кимось, чимсь* і *чимось*.

У прийменникових формах заперечних займенників усі складові частини пишуться окремо, наприклад: *ні до кого, ні з ким, ні на кому, ні з ким*.

7. Відносний займенник *чий* має у давальному і місцевому відмінках паралельні форми: *чий – чийого – чийому (чиєму) – чий (чийого) – чийм – на чийому (чийм)*.

5.1.4. Написання складних числівників

Числівник називає кількість предметів (*два, три*) або порядок їх при лічбі (*другий, третій*) і відповідає на питання *скільки? котрій?* У мовленні вживається тільки з іменниками.

За значенням числівники поділяються на кількісні і порядкові.

Таблиця 9

Розряди числівників за значенням	
Кількісні (<i>скільки?</i>)	власне кількісні: <i>один, два, п'ять, тисяча;</i>
	збірні – вживаються з назвами осіб чоловічого роду, з назвами малих істот та з множинними іменниками: <i>двоє (хлопців), троє (гусят), п'ятеро (дверей), двадцяттеро;</i>
	дробові: <i>одна друга, п'ять десятих, півтора;</i>
	Неозначено-кількісні – вказують на приблизну кількість предметів: <i>кілька, кількасот, багато;</i>
Порядкові (<i>котрій?</i>)	позначають порядок предметів при лічбі: <i>перший, двадцятий, сотий.</i>

За будовою числівники бувають:

а) прості (мають одну основу): *один, п'ять, сорок, сто;*

б) складні (мають дві основи і пишуться разом): *п'ятдесят, дев'ятсот;*

в) складені (пишуться двома і більше словами): *двадцять один, п'ять десятих.*

Кількісні числівники (крім *один* і *два*) змінюються лише за відмінками: *три – трьох, трьом, трьома..*

Числівник один змінюється за родами, числами й відмінками:
один, одна, однієї, одних.

Числівники два, півтора, обидва мають також форму жіночого роду: *дві, півтори, обидві.*

Кількісні числівники змінюються за сьома зразками (типами).

1. Числівники *один, одна, одно (одне)* відмінюються, як займенники *той, та, те.*

Н. один, одно (одне) одна одні

Р. одного однієї (одної) одних

Д. одному одній одним

З. як Н. або Р. одну як Н. або Р.

О. одним однією, одною одними

М. на одному на одній на одних
(на однім)

2. Числівники *два, три, чотири* у непрямих відмінках мають однакові закінчення (крім знахідного й орудного відмінків):

Н. два, дві три чотири

Р. двох трьох чотирьох

Д. двом трьом чотирьом

З. як Н. або Р. як Н. або Р. як Н. або Р.

О. двома трьома чотирма

М. (на) двох (на) трьох (на) чотирьох

3. Числівники від *п'яти* до *тридцяти*, а також від *п'ятдесяти* до *вісімдесяти* становлять один тип відмінювання, причому в складних числівниках змінюється тільки друга частина:

Н. п'ять сім одинадцять

Р. п'яти семи одинадцяти (п'ятьох) (сімох) (одинадцятьох)

Д. п'яти семи одинадцяти (п'ятьом) (сімом) (одинадцятьом)

З. п'ять сім одинадцять (п'ятьох) (сімох) (одинадцятьох)

О. п'ятьма сьома одинадцятьма (п'ятьома) (сімома) (одинадцятьома)

М. (на) п'яти (на) семи (на) одинадцяти (п'ятьох) (сімох) (одинадцятьох)

Н. вісімдесят

Р. вісімдесяти (вісімдесятьох)

Д. вісімдесяти (вісімдесятьом)

З. вісімдесят (вісімдесятьох)

О. вісімдесятьма (вісімдесятьома)

М. (на) вісімдесяти (вісімдесятьох)

4. Числівники *сорок, дев'яносто, сто* у непрягих (крім називного) відмінках мають флексію (закінчення) **-а**:

Н. сорок дев'яносто сто

Р. сорока дев'яноста ста

Д. сорока дев'яноста ста

З. як Н. або Р. як Н. або Р. як Н. або Р.

О. сорока дев'яноста ста

М. (на) сорока (на) дев'яноста (на) ста

5. Складні назви сотень *двісті, триста ... дев'ятсот* змінюються в обох частинах:

Н. двісті

Р. двохсот

Д. двомстам

З. як Н. або Р.

О. двомастами

М. (на) двохстах

6. Числівники *тисяча, мільйон, мільярд, нуль* відмінюються як іменники в однині.

7. Дробові числівники відмінюються в обох частинах: чисельникове слово змінюється як кількісний числівник, а знаменникові – як порядковий номер: *одна друга, одної другої, одній другій, одну другу, однією (одною) другою, (на) одній другій, одну другу, однією (одною) другою, (на) одній другій.*

8. З усіх збірних числівників повну систему відмінкових форма має слово *обоє*, що змінюється як числівник *два*: *обоє, обох, обом, обох і обоє, обома, (на) обох*.

За цим же типом відмінюються неозначено–кількісні числівники *кілька, декілька, багато, небагато*, якщо вони поєднуються з іменниками, які означають конкретні предмети, що підлягають лічбі: *багато днів, багатьох днів, багатьом дням, багато днів, багатьма днями, (по) багатьох днях*.

У складених кількісних числівників відмінюється кожне слово: *сто п'ятдесят вісім, ста п'ятдесяти восьми (вісьмох), ста п'ятдесяти восьми (вісьмом)* і т.д.

Таблиця 10

Правопис числівників і відчислівникових складних слів

<i>Правило</i>	<i>Приклади</i>
<i>Правопис складних числівників</i>	
У складних числівниках у кінці першої частини м'який знак НЕ пишемо:	<i>п'ятнадцять, шістнадцять, дев'ятнадцять, п'ятдесят, шістдесят, п'ятсот, шістсот, дев'ятсот</i>
Порядкові числівники на <i>-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний</i> пишуться одним словом, і перша частина в них стоїть у родовому відмінку (крім <i>сто</i>):	<i>трьохсотий, двохтисячний, двадцятип'ятитисячний, двохсотп'ятдесятимільйонний</i>
У порядкових числівниках, утворених від назв десятків, перша частина не змінюється:	<i>п'ятдесятий, шістдесятий, сімдесятий, вісімдесятий.</i>

Правопис відчислівникових складних слів	
На початку складних слів (прикметників, іменників) перші чотири числівники мають форми одно-, дво-, три-, чотири- :	<i>двоповерховий, триярусний, чотирикутник.</i>
Форми двох-, трьох-, чотирьох- вживаються лише перед голосними:	<i>двохелементний, трьохактний, трьохопорний.</i>
Усі інші числівники (крім дев'яносто і сто) мають форму родового відмінка:	<i>десятиденний, тридцятип'ятикілометровий, со-рокакілограмовий</i>

Таблиця 11

Узгодження числівників з іменниками

Числівник	Правило
<i>Один (1)</i>	Числівник один (одна, одне, одні) узгоджується з іменником у роді, числі й відмінку: <i>одна проблема – однієї проблеми, одне запитання, один примірник.</i> Після числівника один, навіть якщо він входить до складених числівників, іменник ставиться в однині: <i>51 кілометр, 21 день</i>
Кількісні два, обидва, три, чотири (2,3,4)	Після числівників два, обидва, три, чотири іменник стоїть у множині в тому самому відмінку, що й числівник: <i>два хлопці, три роки, чотири ясени</i> (називний множини); <i>двох хлопців, трьох років, чотирьох ясенів</i> (родовий множини); <i>двом хлопцям, трьом рокам, чотирьом ясеням</i> (давальної множини).

Продовження таблиці 11

Збірні <i>двоє, троє, четверо</i> (2-є, 3-є, 4-ро), кількісні <i>п'ять</i> і більше (5 – ...)	Після числівників <i>двоє, троє, четверо, п'ять</i> і більше, вжитих у називному відмінку, іменник стоїть у родовому відмінку множини (<i>кого? чого?</i>): <i>двоє хлопців, четверо братів, п'ять днів, дванадцять місяців</i>
	Але якщо числівник стоїть у непрямому відмінку, то й іменник стоїть у цьому самому відмінку: <i>п'яти днів, п'яти дням, п'ятьма днями, у п'яти днях</i> .
<i>Тисяча, мільйон, мільярд, нуль (0)</i>	Після числівників <i>тисяча, мільйон, мільярд, нуль</i> іменник незмінно стоїть у родовому відмінку множини: <i>тисяча тонн, тисячею тонн, тисячами тонн, нуль одиниць</i> .
<i>Дробові числівники (0,7%)</i>	Після дробових числівників іменник незмінно стоїть у родовому відмінку однини: <i>сім десятих відсотка, семи десятим відсотка, сьома десятими відсотка; півтора місяця, півтора року</i> (але: <i>два з половиною місяці, три з половиною роки</i>).
У датах назви місяців вживаються тільки в родовому відмінку: <i>перше</i> (число місяця) <i>лютого, першого лютого, першому лютого, з першим лютого, з Першим вересня</i> .	

Контрольні запитання

1. Що регулюють морфологічні норми?
2. Які особливості кличного відмінка іменників?
3. Як відмінюються іменники кожної відміни?
4. Які закінчення мають іменники чоловічого роду другої відміни в однині та множині?

5. Які особливості творення ступенів порівняння прикметників?
6. На які розряди розподіляють займенники?
7. Як відмінюються складені кількісні та складені порядкові числівники?

Тренувальні вправи

Вправа 1. *Поставте в родовому відмінку слова.*

Капітан, танк, інститут, бензин, місяць, вівторок, начальник, вальс, факультет, фронт, бокс, агрегат, атом, грам, Житомир, комплекс, вокзал, радіус, палець, мозок, штаб, трикутник, додаток, жовтень, рік, журнал, конфлікт, запис, берег, острів, метр, цукор, горох, фонтан.

Вправа 2. *Поставте в кличному відмінку.*

Пан майор Пилипенко, Іван Федорович, Бойко Владислав, пані вчитель, ніч, дід, Марія Петрівна, син, пан капітан, друг Миколо, професор, Ігор, Львів, Харків, козак, лікар, добродій, Віталій, бригадир, пане лейтенанте, пасажир, сокіл, боєць, брат, любов.

Вправа 3. *Утворіть усі можливі форми ступенів порівняння прикметників, де це можливо.*

Бойовий, вузький, широкий, поганий, солодкий, важкий, босий, гострий, малесенький, червоний, надпотужний, худючий, енергійний, зручний, сильний.

Вправа 4. *Перекладіть словосполучення українською мовою.*

Извините меня; найти ее; обратиться к нему; любой из нас; спросил у тебя; отдал ему книгу; их разрешение; наш отзыв; каждый курсант; чей военный билет; кто из нас заступает в наряд; этот статут; без всякого сомнения; в другой раз; никакого увольнения; некий человек; помощь ей.

Вправа 5. *Провідмініайте числівки.*

А. два; вісім; троє; двісті сорок дев'ять.

Б. один; п'ятдесят шість; двадцять п'ять; дев'яносто три.

В.одна тисяча тридцять чотири; сто сім; дев'ятнадцять; п'ятсот дванадцять.

Вправа 6. *Запишіть числівники словами.*

234 курсантів, від 1785 кілометрів, танк складається з 125 мм . граммати, від 90 до 356 бойових машин, потужність від 790, знайшли 101 бійця, автобус з 368 дітьми, з 129 офіцерів.

5.2. Особливості використання дієслівних форм, дієприкметників і дієприслівників у ділових паперах

5.2.1. Уживання дієслів у військовому діловодстві

Дієслово має п'ять основних форм: неозначену, способові, дієприкметник, безособову на **-но**, **-то** і дієприслівник. З них дві – способові і дієприкметник – змінювані, три – неозначена, безособова і дієприслівник – незмінювані.

Таблиця 12

Форма дієслова	Питання	Як змінюється?	У реченні виступає
<i>Неозначена</i>	<i>що робити? що зробити?</i>	<i>незмінна форма</i>	<i>будь-яким членом</i>
<i>Способова</i>	<i>що роблю? що робив би? що роби? та ін.</i>	<i>змінюється за способами, ча- сами, особами, родами</i>	<i>присудком</i>
<i>Дієприкметник</i>	<i>який?</i>	<i>змінюється за відмінками, ро- дами й числами</i>	<i>означенням, імен- ною частиною складеного присудка</i>
<i>Безособова на -но, -то</i>	<i>що зроблено?</i>	<i>незмінна форма</i>	<i>присудком у безосо- бовому реченні</i>
<i>Дієприслівник</i>	<i>що роблячи? що зробивши?</i>	<i>незмінна форма</i>	<i>обставиною</i>

У **способових** формах розрізняємо способи дійсний, умовний, наказовий. Дійсний спосіб має три часи: минулий, теперішній і майбутній (проста, складна та складена форми).

Таблиця 13

Дієвідміни			
Число	Особа	I (брати, мати)	II (мчати, стояти)
Однина	1-а	-у, -ю	-у, -ю
	2-а	-еш, -єш	-иш, -їш
	3-а	-е, -є	-ить, -їть
Множина	1-а	-емо, -ємо	-имо, -їмо
	2-а	-ете, -єте	-ите, -їте
	3-а	-уть, -ють	-ать, -ять

Таблиця 14

Написання *не* з дієсловом

Окремо	Разом
З усіма формами дієслова (крім дієприкметників не звичайно пишеться окремо: не написати, не написав, не пишу, не писатиму, не пишучи, не написавши, не написано.	У дієсловах неволити, ненавидіти, непокоїти, непритомніти, нехтувати, нетерпеливитися, нетямитися, нездужатися, незчутися , які без не не вживаються;
Від дієслів з префіксом недо- треба відрізняти дієслова з префіксом до- , перед якими вжито заперечну частку не : не добачити (не помітити), не дослухатися (не прислуховуватися), не дотягнутися (не дістати).	У дієсловах нездужати (хворіти), непокоїтися (турбуватися), неславити (ганьбити), нестямитися (втратити самовладання). Ці дієслова не слід сплутувати з дієсловами не здужати (не могли, не подолати), не покоїтися (не лежати, не спочивати), не славити (не прославляти), не стямитися (не прийти до тями, не встигнути збагнути), з якими не пишеться окремо.

Продовження таблиці 14

<p>Якщо при дієприкметнику є слово, яке пояснює його, то не обов'язково пишеться окремо: не знаний (де?) тут; не бачений (доки?) ще; не чуваний (доки?) досі; не полаханий (ким?) ніким; не задоволений (як?) зовсім.</p>	<p>Разом не пишеться в префіксі недо-, який вказує на неповноту, половинчатість дії: недобачати (погано бачити), недочувати (погано чути), недочути (погано почути), недолюблювати (відчувати неприязнь), недосипати (мало спати), недоїдати (голодувати), недооцінювати (знижувати оцінку), недовиконувати (виконувати неповністю).</p>
	<p>Якщо при дієприкметнику нема пояснювального слова, то не можна писати і разом, і окремо, як із прикметником: незасіяне поле і поле не засіяне.</p>
<p>Слід розрізняти заперечне слово немає (його можна замінити формою <i>нема</i>), у якому не пишеться разом, і дієслово не має (<i>він не має</i>), з яким частка не пишеться окремо.</p>	

5.2.2. Дієприкметники у складі українських наукових термінів

Дієприкметник – це особлива форма дієслова, що виражає динамічну ознаку предмета за дією, яку він сам виконує (активні дієприкметники) або яка на нього спрямована (пасивні дієприкметники).

Таблиця 15

Час	Активні		Пасивні	
	Спосіб творення	Приклади	Спосіб творення	Приклади
Теперішній	Від дієслівної основи 3-ї особи мн. теп. часу перех. дієслів недоконаного виду + -уч (-юч) – (I дієвім.) -ач (яч) (II дієвім.)	Квітнуть – квітнучий, Співають – співаючий, зітхають – зітхаючий.		
Минулий	Від основи інфінітива перех. дієслів доконаного виду + -л- (суфікс -ну- , як правило, випадає)	Змарніти – змарнілий, промокнути – промоклий.	Від основи інфінітива перех. дієслів доконаного виду + -н- , -т- Увага! Часто відбувається чергування приголосних	Загоювати – загоюваний, писати – писаний, узгодити – узгоджений, виграти – виграний
Запам'ятайте! Від дієслів на -ся дієприкметники не утворюються!				

5.2.3. Уживання дієприслівників у професійних текстах

Дієприслівник – це незмінна форма дієслова, яка виражає супровідну до основної дію (завершену або незавершену).

Дієприслівники недоконаного виду утворюються від основи теперішнього часу дієслів недоконаного виду за допомогою суфіксів **-учи/-ючи** (від дієслів I дієвідміни) або **-ачи/-ячи** (від дієслів II дієвідміни), наприклад: *тонутити (тон-уть)* – *тонучи*, *купувати (купу-ють)* – *купуючи*, *просити (прос-ять)* – *просячи*, *кричати (крич-ать)* – *кричачи*. У зіставленні з основним дієсловом-присудком конкретизується їх часова співвіднесеність: а) одночасність, напр.: *Шумлять, з'їжджаючись на свято, люди*; б) попередність, напр.: *Дивуючись зі спритності виконавців, керівник, однак, похвалив їх роботу*; в) наступність, напр.: *Готуючи бланки, він забув попередньо узгодити їх структуру з керівником*.

Дієприслівники доконаного виду утворюються від основи інфінітива за допомогою суфіксів **-ши** або **-вши**, вибір яких зумовлений характером кінцевого звука основи (приголосний або голосний), наприклад: *прибігти – прибіг-ши*, *сказати – сказа-вши*. Виражають, як правило, додаткову дію, яка відбувається перед основною, наприклад: *заслухавши*.

5.3.3. Прислівник і службові частини мови в ділових паперах

Прислівники характеризують дію, стан або ознаку предмета і відповідають на питання різних обставин.

Розряди прислівників за значенням

Розряд	Приклади
1) способу дії, міри й ступеня (як? яким способом? скільки? наскільки?): поволі, трохи, удвічі, дощенту;	читати <i>вголос</i> ; <i>багато</i> наслухав- шись; поділити <i>надвоє</i> ; <i>надзвичайно</i> вразливий
2) місця (де? куди? звідки? ку- ди?): внизу, ліворуч, здалеку, навпростець;	перебувати <i>поблизу</i> ; піднявшись <i>уго-</i> <i>ру</i> ; приїхати <i>здалеку</i> ;
3) часу (коли? доки? відколи? як довго?): позавчора, довіку, зран- ку, щодня;	працювати <i>щодня</i> ; <i>здавна</i> помічати; пам'ятати <i>довіку</i> ;
4) причини (з якої причини? чому?): спросоння, мимоволі, ненароком	закричати <i>спросоння</i> ; зачепити <i>нена-</i> <i>роком</i>
5) мети (з якою метою? навіщо?): навмисно, наперекір, у гості;	зробити <i>наперекір</i> ;
6) умови (за якої умови?);	<i>зненацька, випадково, навмання,</i> <i>принагідно, безнадійно, обов'язково.</i>

Правопис прислівників

Спосіб творення	Правило
За допомогою суфіксів <i>-о, -е</i>	Прислівники, утворені від прикметників за допомогою суфіксів <i>-о, -е</i> повністю зберігають правопис цих прикметників, зокрема й форму вищого та найвищого ступенів порівняння: <i>туманний – туманно, нескінченний – нескінченно, шалений – шалено, нежданий – неждано, коротший – коротше, вищий – вище, важчий – важче, найдорожчий – найдорожче.</i>
Злиття прийменника з короткою формою прикметника	<p>Прислівники, утворені злиттям прийменника з короткою формою прикметника в різних відмінках, пишуться разом: <i>віддавна, завидна, дочиста, насухо, потиху, помаленьку, згарячу.</i></p> <p>Три прислівники, утворені за допомогою прийменника <i>в</i>, пишуться окремо: <i>в основному, в цілому, в середньому.</i></p>
Злиття прийменника <i>по</i> з прикметником	<p>Прислівники, утворені злиттям прийменника <i>по</i> з прикметником на <i>-ому, -и</i>, пишуться через дефіс: <i>по-новому, по-сільському, по-батьківському, по-батьківськи, по-німецьки, по-вовчи.</i></p> <p>Це стосується й прислівників, утворених таким же чином від займенників: <i>по-іншому, по-всякому, по-вашому, по-твоєму.</i></p> <p>Прислівники типу <i>по-новому</i> треба відрізнити від поєднання прийменника з прикметником <i>по новому</i>. Прислівник відповідає на питання <i>як?</i>: <i>Живемо по-новому.</i> Прийменник з прикметником відповідає на питання <i>по якому?</i>: <i>Машини пішли по новому мосту.</i> І прийменник у цьому словосполученні пов'язується не з прикметником, а з іменником: <i>по мосту.</i></p>

Правопис прислівників

Спосіб творення	Правило
Від застиглих відмінкових форм іменника	Прислівники, утворені від застиглих відмінкових форм іменника, не становлять якихось труднощів у написанні: <i>жаль, кружка, бігцем, пішки, притьма, жартома</i> .
Злиттям прийменника з іменником, який уже не вживається	Прислівники, утворені злиттям прийменника з іменником, який уже не вживається, завжди пишуться разом: <i>взимку</i> (немає слова «зимко»), <i>доценту</i> (немає слова «цент»), <i>восени</i> (немає форми «осени»), <i>навпростець, навколішках, невтямки, спересердя, упереміш, ущерть</i> .
Злиттям прийменника з іменником, який і тепер вживається	Прислівники, утворені злиттям прийменника з іменником, який і тепер вживається, теж пишуться разом: <i>надворі, нагору, вдень</i> . Але їх треба відрізнити від однозвучних сполучень прийменника з іменником, які пишуться окремо: <i>на дворі, на гору, в день</i> . Іменник завжди називає якийсь конкретний предмет (якийсь двір, подвір'я, якусь гору, якийсь день), а прислівник лише абстрактно вказує на місце (<i>надворі</i> – тобто не в приміщенні), напрямок (<i>нагору</i> – означає, що дія скерована вверх), час (<i>удень</i> – йдеться про пору, коли надворі видно) тощо. Такі ж абстрактні поняття виражають і прислівники <i>звечора, надвечір, пополудні, спідлоба, зроду, зсередини, запанібрата, вголос, вплач, наяву</i> і т. д.

	<p>Іноді відрізнити прислівник від сполучення прийменника з іменником допомагає наголос: <i>наві́ки – на вікі́, надво́рі – на дво́рі, на́бік – на бі́к, на́сміх – на смі́х.</i></p> <p>Між прийменником і іменником можна вставити означення (<i>на правий бік, на тому дворі́</i>), а між частинами прислівника цього зробити не можна.</p>
<p><i>Прислівникові сполучення</i></p>	<p>Частина прислівників (прислівникові сполучення), утворених поєднанням прийменника з іменником, пишеться окремо. Це зумовлено тим, що вони ще не зовсім втратили своє іменникове значення. Нерідко між їхніми складовими частинами можна вставити означення.</p> <p>Сюди належать такі прислівникові сполучення: <i>без [мого] відома, без ладу, без пуття, без смаку, без угаву, без упину, в гості, в далечі, в міру, в ногу, в обмін, в обріз, в разі, в результаті, до відома, до вподоби, до загину, до ладу, до останку (але наостанку), до побачення, до пуття, до речі, до решти (але врешті, нарешті), до смаку, (але всмак), за дня, з дому (але додому), на бігу, на весну (але навесні), на вибір, на виплат, на відчай, на віку, на гамуз, на диво, на добраніч, на жаль, на зло, на льоту, на мить, на око, на світанку, на скаку, на славу, на ходу, на щастя, над силу (але насилу), по змозі, по правді, по суті, по черзі, у височінь, у вічі, у поміч, уві сні, а також прислівник, утворений від займенника: <i>на ніщо (але нінащо)</i>.</i></p>

	<p>Два прислівники, утворені від іменників, пишуться через дефіс: <i>по-латині і на-гора</i>.</p>
<p>Злиття прийменника з числівником</p>	<p>Прислівники, утворені злиттям прийменника з числівником, пишуться разом: <i>вперше, вп'яте, водно, вдвоє, вчетверо, заодно, натроє, навосьмеро, утьох, усімох, утричі, поодинці, подвічі потричі</i>.</p>
	<p>Складні прислівники, утворені за допомогою прийменника <i>по</i> від порядкових числівників пишуться через дефіс: <i>по-перше, по-друге, по-третє</i> і т. д.;</p>
	<p>Прислівники, утворені сполученням прийменника <i>по</i> зі збірним числівником пишуться окремо: <i>по одному, по двоє, по троє</i> і т. д.</p>
	<p>Примітка. Ці прислівники треба відрізняти від однозвучних сполучень прийменника з числівником, які пишуться окремо: <i>у перше</i> (в яке?) <i>вікно</i>, <i>у трьох</i> (у скількох?) <i>класах</i>. Прийменник у цих словосполученнях пов'язується не з числівником, а з іменником: <i>у вікно, у класах</i>.</p>

<p>Злиття прийменника з <i>прислівником</i></p>	<p>Прислівники, утворені злиттям прийменника з прислівником, пишуться разом: <i>відколи, відтепер, відтоді, багато, назажди, наавтра</i> (те саме, що й «завтра»), <i>післязавтра, позавчора</i>.</p>
	<p>Примітка. Від подібних прислівників слід відрізняти сполучення прийменників із незмінюваними словами, вживаними в значенні іменників. Такі сполучення пишуться окремо: <i>на коли, на потім, на завтра</i> (в значенні «на завтрашній день»), <i>до завтра, на відмінно</i>.</p>
<p>Від <i>підрядних словосполучень</i></p>	<p>Прислівники, утворені від підрядних словосполучень, пишуться разом: <i>в різні боки – врізнобіч, обома руками – обіруч, на швидку руку – нашвидкуруч, на самий перед – насамперед, має бути – мабуть, не сам хотів – несамохіть, мимо ходити – мимохідь, в один час – водночас; натщесерце, споконвіку, чимскоріш, чимдуж, чимдалі, чимраз, якраз.</i></p> <p>Увага! В прислівникових сполученнях <i>у сто крат</i> (хоч <i>стократ</i>), <i>тим часом</i> (хоч сполучник <i>тимчасом як</i>), <i>все одно, все рівно</i> всі частини пишуться окремо.</p>

<p>Повторенням тих самих, синонімічних або антонімічних незмінних слів</p>	<p>Складні прислівники, утворені повторенням тих самих, синонімічних або антонімічних незмінних слів, пишуться через дефіс: <i>ген-ген, ледве-ледве, вранці-рано, давним-давно, повік-віків, зроду-віку, врешті-решт, тишком-нишком, геть-чисто, більш-менш, сам-один, видимо-невидимо.</i></p>
	<p>Через два дефіси пишуться прислівники <i>пліч-о-пліч, віч-на-віч, всього-на-всього, будь-що-будь, хоч-не-хоч, як-не-як, де-не-де, коли-не-коли.</i></p>
	<p>Перша частина пишеться окремо, а дві наступні – через дефіс у прислівниках <i>не сьогодні-завтра, без кінця-краю, з діда-прадіда, з давніх-давен</i> (але з усіх усюд).</p>
	<p>Прислівникові сполучення, утворені повторенням того самого змінюваного слова в різних відмінках, пишуться окремо: <i>кінець кінцем</i> (називний + орудний відмінки), <i>один одинцем, одним одно, раз у раз</i> (називний + знахідний відмінки), <i>день у день, рік у рік, раз у раз, сам на сам, час від часу, один в один, з дня на день, з ранку до вечора, з роду в рід, з кінця в кінець.</i></p>

Букви **и** та **і** в кінці прислівників пишуться відповідно до правильної вимови: **и** – після букв, що позначають тверді приголосні (*навкруги, навпаки, трохи, по-людськи*), **і** – після букв, що позначають м'які і пом'якшені приголосні звуки (*тричі, нарешті, опівночі, насторожі*).

Таблиця 18

Пишеться <i>и</i>	Пишеться <i>і</i>
У кінці прислівників після <i>з, к, х</i> завжди пишеться -и : <i>навкруги, верхи, трохи, тільки, наскільки, навіки, заввишки, залюбки, мовчки, пішки, навпомацки, навпаки, дибки, звідки</i> (але <i>звідкіль, звідкіля</i>), <i>тутечки; по-товариськи, по-молодецьки, по-чеськи</i> .	
Після <i>ч, ж</i> у кінці прислівників пишеться -и в прислівниках типу <i>по-вовчи</i> та у віддієприслівникових прислівниках із суфіксами – ачи (-ячи) : <i>по-дівочи</i> (частіше <i>по-дівочому</i>), <i>по-заячи</i> (частіше <i>по-заячому</i>), <i>по-ведмежи</i> (частіше <i>по-ведмежому</i>); <i>нехотячи</i> (частіше <i>нехотя</i>), <i>лежачи, стоячи</i> .	Після <i>ч, ж</i> у кінці прислівників пишеться -і в усіх інших випадках, зокрема в прислівниках <i>двічі, тричі, вночі, опівночі, позаочі, насторожі</i> .

За будовою прийменники поділяються на **прості, складні та складені**.

- **Прості** прийменники складаються з однієї частини. Це можуть бути як похідні (*утворені від інших частин мови*), так і непохідні прийменники (*по, про, у, без, коло, протягом*).
- **Складні** прийменники утворюються поєднанням кількох простих (*понад, довкола, з-поперед, із-за*).
- **Складені** прийменники складаються з двох частин, що пишуться окремо (*з метою, паралельно з, згідно з, відповідно до*).

Таблиця 19

Написання прийменників	
Разом	Складні прийменники звичайно пишуться разом: <i>понад</i> , (по + над), <i>понад</i> , <i>поза</i> , <i>поміж</i> , <i>попри</i> , <i>посеред</i> , <i>поперед</i> , <i>побіля</i> , <i>здля</i> , <i>заради</i> , <i>довкола</i> , <i>назустріч</i> , <i>наприкінці</i> , <i>услід</i> , <i>внаслідок</i> .
Через дефіс	Складні прийменники з першою частиною з (із) пишуться через дефіс: <i>з-за</i> , <i>із-за</i> , <i>з-поза</i> , <i>з-над</i> , <i>з-понад</i> , <i>з-під</i> , <i>з-понад</i> , <i>з-поміж</i> , <i>з-проміж</i> , <i>з-серед</i> , <i>з-посеред</i> .
Окремо	Кілька нових прийменників, утворених від повнозначних слів, пишуться двома і більше словами: <i>згідно з</i> , <i>залежно від</i> , <i>незважаючи на</i> , <i>під час</i> , <i>в результаті</i> (але <i>внаслідок</i>), <i>в силу</i> , <i>у напрямку до</i> , <i>на шляху до</i> , <i>у зв'язку з</i> .

Таблиця 20

Правопис прийменників

Прийменники пишуться окремо	Префікси у прийменниках пишуться разом
Прийменники <i>зі</i> (<i>зо</i>), <i>наді</i> (<i>надо</i>), <i>піді</i> (<i>піддо</i>), <i>переді</i> (<i>передо</i>), <i>уві</i> , <i>ув</i> при іменниках та займенниках не переходять у префікси <i>і</i> , отже, завжди пишуться окремо: <i>зі</i> <i>мною</i> (<i>зо мною</i>), <i>піді</i> <i>мною</i> , <i>переді</i> <i>мною</i> , <i>уві</i> <i>сні</i> , <i>ув</i> <i>імлі</i> .	Виняток становлять лише прислівники <i>зозла</i> , <i>зовсім</i> і <i>передовсім</i> , де <i>зо-</i> і <i>передо-</i> префікси <i>і</i> , отже, пишуться разом.

Прийменник у реченні стосується іменника (або займенника, співвідносного з іменником). Якщо ж прийменник поєднується з іншою частиною мови, то стає префіксом. Порівняймо: *з гори – з високої гори – глянув звисока; у кімнатах – у двох кімнатах – зустрілись удвох; перед класом – перед усім класом – передусім будь щирий; по сліду – по осялячому сліду – заревів по-осялячому.*

Іншої частини мови прийменник може стосуватися лише в тому разі, якщо її вжито в значенні іменника або іменник, що мав би стояти при ній, пропущено: *з молодшими* (тобто з молоддю), *у старого* (тобто у діда), *боротися до останнього* (подиху) *говорив з усіма* (учнями), *встав о шостій* (годині).

Щоб відрізнити прийменник від префікса в словах типу *на гори* і *нагорі*, треба спробувати вставити прикметник між їхніми частинами. Якщо зміст висловлювання дозволяє це зробити, то маємо справу з прийменником і пишемо окремо, якщо ні – то це префікс і пишемо разом: *ліг на бік* (*на правий бік*) і *відкликав товариша набік; у купі* гною (*у великій купі*) і *ми росли вкупі; струмок збігає з гори* (*з крутої гори*) і *зорі дивляться згори; в день* народження (*в радісний день*) і *ні вдень ні вночі.*

Деякі сполучення прийменника з іменником відрізняємо від **однозвучних прислівників** за тим, що перші мають при собі додаток у родовому відмінку (*кого? чого?*), другі (прислівники) – не мають такого додатка: *в глиб* (чого?) *землі – корінь росте вглиб; з краю* (чого?) *села – моя хата скраю; з боку* (кого?) *товаришів – став збоку; у середині* (чого?) *кімнати – спинився всередині; з початку* (чого?) *місяця – спочатку треба подумати.*

Увага! Іноді такі слова, як *всередині, збоку, скраю*, можуть бути й прийменниками:

1. *Усередині* (чого?) *атомів діють свої, особливі закони.*
2. *Чіпка йшов збоку* (чого?) *отари. (Панас Мирний.)*
3. *Це було колгоспне подвір'я. Воно стояло скраю* (чого?) *мальовничого села. (Ю. Яновський.)*

Правопис сполучників

Написання	Правило
Разом	Сполучники, як би вони не були утворені, звичайно пишуться разом (одним словом): а) <i>адже, аніж, ніж, отже, отож, таж, також, теж, тож</i> ; б) <i>аби, мовби, немовби, ніби, начеб, неначеб, щоб, якби</i> ; в) <i>мовбито, немовбито, нібито, начебто, неначебто, тобто, цебто</i> ; г) <i>абощо, тощо, якщо</i> ; д) <i>притому, притім, причому, причім, проте, зате, затим</i> .
Окремо	Частина сполучників може мати при собі частки, з якими вони пишуться <i>тільки окремо</i> , а саме: <i>адже ж, або ж, але ж, бо ж, все ж, хоч би, хоча б, коли б, коли б то</i> .
	Окремо пишуться всі складові частини в таких сполучниках: <i>та й, то й, дарма що, так що, тому що, через те що, для того щоб, з тим щоб, в міру того як, з тих пір як</i> .
	У кількох сполучниках перші дві частини пишуться разом, наступні – окремо, а саме: <i>тим часом як, незважаючи на те що, затим що</i> .
Через дефіс	Через дефіс пишуться сполучники з підсилювальними частками бо, но, то : <i>отож-бо, тож-то, тому-то, тим-то, якби-то, тільки-но</i> .

Правопис часток

Частки пишуться окремо, разом і через дефіс.

Написання часток разом з іншими словами або через дефіс пояснюється тим, що вони виконують словотворчі чи формотворчі функції, тобто стають частиною іншого слова чи часткою його форми.

Окремо	Разом
<p>Частки би (б), же (ж), то (вказівна), ось, он звичайно пишуться окремо від інших слів: <i>сказав би, зроби ж, адже ж, як же бути, що то за, ось як, ось коли, он куди, он який.</i></p>	<p>Частки би (б), же (ж), то, ось, он пишуться разом лише в складі сполучників та інших часток: <i>авжеж</i> (пор. <i>адже ж</i>), <i>атож, аякже, таж, мовби, немовби, немовбито, неначебто.</i></p> <p>Частки ось і он пишуться разом лише в словах <i>осьде і онде</i>. Але залежно від вимови їх можна писати й окремо: <i>ось де, он де.</i></p>
<p>Частку що, коли вона стоїть після слова, до якого відноситься, пишемо окремо: <i>тільки що, поки що, ледве що, дарма що, хіба що.</i></p>	<p>Разом пишуться частки аби-, де-, -, ані-, ні-, чим-, чи-, як-, що-: абихто, дехто, хтось, ніхто, аніхто, аніскільки, чимало, чимдалі, чимшвидше, якраз, якнайшвидше, щодня, щороку.</p>
Окремо	Через дефіс
<p>Частки аби, ані, де, чи, що, як, чим, казна, хтозна, будь, небудь, бо, но, то, от, таки пишуться окремо, якщо між ними й словами, яких вони стосуються, стоїть інше слово: <i>абихто – аби до кого; ніщо – ні про що; щогодини – що дві години; щодень – що не день, що другий день; щодо – що ж до; казна-хто – казна з ким; будь-який – будь на якому; хтозна-хто – хтозна й хто; іди-бо – іди ж бо; якби-то – якби ж то; все-таки – все ж таки.</i></p> <p>Частку таки, коли вона стоїть перед словом, яке підсилює, пишемо окремо: <i>таки вивчив, таки домігся свого.</i></p> <p>Усталене словосполучення «<i>будь ласка</i>» (утворене від фрази «<i>будьте ласкаві</i>») пишеться окремо та виділяється з обох боків комами: Пишіть, будь ласка, грамотно!</p>	<p>Через дефіс пишуться частки казна-, хтозна-, будь-, -небудь, -бо, -но, -то (підсилювальна), -от, -таки: казна-який, хтозна-де, будь-де, де-небудь, скажи-бо, слухай-но, якби-то, отакий-то, як-от, вивчив-таки.</p>

Контрольні запитання

1. Які форми має дієслово?
2. Коли прислівники пишуться разом, а коли окремо?
3. За якою будовою поділяються прийменки?
4. У якому випадку частки пишуться разом, окремо й через дефіс?

Тренувальні вправи

Вправа 1. *Перепишіть прислівник дотримуючи правила.*

Без(відома), (без)перестанку, (без)сумніву, (без)кінця(краю), (в)до(світа), (в)заперті, (в)затишку, (від)тепер, (від)усюди, (во)віки, (в)решті(решт), вряди (годи), (все)одно, всього(на)всього, (в)три(дорога), (в) цілому, (в)шосте, ген(ген), давним(давно), (де)далі, день(за)днем, день(у) день, десь(то), (до)відома, (до)завтра, (до)ладу, (до)не(схочу), (до)нині, (до)ранку, (з)боку, (з)боку(на)бік, звіку(зроду), (зо)зла, (з)середини.

Вправа 2. *Запишіть слова у три колонки – разом, окремо, через дефіс. Поясніть написання слів.*

Де/який, хтось/то, що/правда, ні/когісінько, як/то, ні/в/кого, ні/хто, ні/в/кого, ні/за/що, ні/звідки, як/от, аби/де, хтозна/як, не/аби/який, не/аби/хто, як/най/дорожче, коли/б/то, ніби/то, хто/сь/таки, аби/тільки, все/ж, ото/ж, а/як/же, як/раз, а/все/ж/таки, ото/ж, таки/пішов, дарма/ що, ні/би, чим/дуж, не/наче/б/то, не/мов/би/то, хто/сь/якось.

Вправа 3. *Доберіть українські відповідники.*

Ремонтировать танк; прийти в негодность; считать своим долгом; повредить прибор; приступать к работе; задавать вопрос курсанту; приобрести опыт; исполнять приказы; распространять информацию; проявить инициативу; оборудовать площадку; осветить улицу; поощрять военных.

Вправа 4. Утворіть усі можливі форми наказового способу.

Переглядати, читати, виконувати, кричати, перевіряти, допомагати, вирішувати, писати, радіти, знайти, спілуватися.

Вправа 5. З-поміж поданих дієслівних форм підкресліть форми наказового способу.

Залишаймося, пиши, працюємо, натискають, спостерігаємо, кличмо, став, нехай куплять, забудьмо, спечуть, прибираймо, умію, наголошуємо, вірмо, повір, вирушайте, залишаймося, хай трапиться, даси, постав, намалює, братимемо, кажете, їжмо, ставте, сідай, пишіть.

Розділ 6. СИНТАКСИЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Синтаксис (від грец. *syntaxis* – побудова, устрій, зв'язок) – це розділ граматики, що вивчає будову і значення словосполучень та речень, способи зв'язку слів у словосполученні й реченні.

Основні синтаксичні норми:

- прямий порядок слів;
- правильна побудова однорідних членів речення;
- точність у поєднанні словосполучень зв'язком керування;
- правильна координація присудка з підметом;
- нормативне вживання дієприслівникових зворотів, непрямої мови.

Типова ознака офіційно-ділового і наукового стилів – використання віддієслівних іменників. Віддієслівні іменники мають здатність називати не конкретну дію, а загальне уявлення, поняття про неї: перевірка, здійснення, підвищення, знецінення, призначення, створення тощо. Вживаючи віддієслівні іменники, потрібно намагатися не створювати однотипних ланцюжків з цих іменників, які роблять речення громіздкими, немилозвучними, наприклад: *питання вираження відношення..., поліпшення використання реінвестування*. У таких випадках один із віддієслівних іменників можна замінити дієсловом в неозначеній формі (поліпшити використання) або замінити його підрядним реченням мети (щоб поліпшити використання).

В офіційно-діловому і науковому стилях часто вживають розщеплені присудки. Розщеплення присудка – це заміна однослівного присудка двослівним, наприклад: *давати вказівки – вказувати, зробити огляд – оглянути, вести пошук – шукати, виявити сумнів – сумніватися, надати рекомендації – рекомендувати, дати пояснення – пояснити.*

Дієприслівникові та дієприкметникові звороти надають текстам стислості. Обов'язковою умовою вживання дієприслівникових зворотів є те, що дві дії, одна з яких виражена дієсловом-присудком, а інша дієприслівником, має здійснювати одна особа. Наприклад, **правильно:** *Взявши за основу ці критерії, усі підприємства поділимо на такі групи...;* **неправильно:** *Зважаючи на світовий досвід, основою реформування системи оплати праці в Україні мусить бути бюджет прожиткового мінімуму.*

Паралельні конструкції – це функціонально близькі між собою, але різні за граматичною структурою конструкції, що можуть взаємозамінюватися як синонімічні. Паралельними конструкціями є особові й безособові (завдання виконано) речення, активні й пасивні звороти (оплата гарантується) мови, дієприкметниковий зворот і підрядне означальне речення, дієприслівниковий зворот і підрядні обставинні речення та ін.

Порядок слів – це властиве мові взаємне розміщення членів речення при певній смисловій структурі висловлювання. Українська мова допускає відносно вільний, гнучкий порядок слів у реченні. Існує порядок слів прямий і зворотний (інверсія).

Однією з особливостей побудови речення в офіційно-діловому і науковому стилях мови є прямий порядок слів:

– підмет стоїть перед присудком: *Інфляція стала невід'ємною ознакою економіки ХХ століття; Праця, земля і капітал – основні фактори виробництва;*

– узгоджене означення, виражене займенником, прикметником, порядковим числівником, дієприкметником, стоїть перед означуваним

словом: *Національні економічні системи функціонують у конкурентному докїллі;*

– неузгоджене означення (виражене іменником, неозначеною формою дієслова, прислівником та ін.) вживається після означуваного слова: *чинники успіху; угода про позики; бажання працювати; робота вручну;*

– додаток займає позицію після слова, яке ним керує: *Розгляньмо докладніше проблему оподаткування приватних підприємств; Соціологія може надати значну допомогу службі зайнятості;*

– обставини вживаються довільно: *Українська економічна наука як самостійне явище вивчена лише фрагментарно;*

– місце вставних слів і словосполучень залежить від того, що саме треба виділити. Вставні слова на початку речення стосуються усього речення, усередині – того слова, що стоїть після них: *Як було зазначено, особливістю інфляції у перехідних економіках є її надмірно високі темпи; Письменник – це, вважай, ціла галактика зі своїми магнітними бурями, супутниками, періодами неспокійного сонця (Б.Олійник).*

Інверсія має бути підпорядкована певній меті, найчастіше – надати ваги якомусь слову: *Поліпшити якість використання інформаційних систем у повсякденній практиці економіста можуть і зобов'язані вищі навчальні заклади.*

Однорідні члени речення – це члени речення, які виконують однакову синтаксичну функцію, мають здебільшого те саме морфологічне значення і пояснюють одне слово в реченні.

Однорідні члени речення є структурною організацією будь-якого функціонального стилю. У художньому стилі вони мають особливе навантаження, є експресивними засобами на синтаксичному рівні мови, сприяють виразності, ритмічності чи навіть музикальності тексту. В офіційно-діловому і науковому стилях однорідні члени речення сприяють повноті інформації, розгорненій класифікації понять, зіставленню чи протиставленню явищ, логічності викладу (*вироблення і прийняття стратегії роз-*

витку підприємства; передбачати безробіття і готуватися до нього; становлення та розвиток ринкових форм господарювання).

Вимоги до використання однорідних членів речення:

– поділ на однорідні члени речення мусить мати одну підставу (логічний закон класифікації), наприклад: *Економічне зростання будь-якої країни визначається шістьма основними факторами, чотири з яких пов'язані з фізичною здатністю економіки до зростання. Це такі фактори: 1) кількість і якість природних ресурсів; 2) обсяг основного капіталу; кількість і якість трудових ресурсів.*

6.1. Прості та складні речення в ділових паперах

Офіційно-діловий стиль вимагає чіткості, точності, однозначності, тому важливо дібрати не тільки потрібні слова, а й правильні синтаксичні конструкції.

Оскільки однією з найголовніших стильових ознак офіційно-ділового стилю є відсутність емоційності, стилістична нейтральність, то для документів не властиве використання питальних чи окремих речень, що надають мовленню емоційно-експресивного забарвлення. У ділових паперах вживають речення розповідного характеру.

Досягти стислості й логічного викладу думок дозволяють складні речення з підрядним з'ясувальними, означальними та обставинними ме-ти й умови.

Однією з ознак офіційно-ділового синтаксису є громіздкість речень. Особливо це стосується певних його жанрів, зокрема дипломатичних конвенцій, меморандумів, декларацій тощо. Проте така тенденція стилю не ускладнює розуміння тексту завдяки логічній підпорядкованості міркувань, уточнення основної думки підрядними реченнями. Сам факт підрядності свідчить про взаємозв'язок між явищами; потреба деталізувати обставини вимагає використання не простих, а розгорнених складних синтаксичних будов, зокрема безсполучникових складних речень та речень багатокomпонентної структури.

У текстах документів уживають і прості речення. Вони часто ускладнені дієприкметниковими та дієприслівниковими зворотами.

У діловому мовленні перевага надається непрямій мові, тоді як в науковому стилі поширене цитування.

В офіційно-діловому, науковому стилі активно вживають однорідні члени речення з метою деталізації, конкретності, логічності викладу інформації, доведення певної позиції, аргументування. При використанні однорідних членів речення треба враховувати їх значеннєву співвіднесеність. Однорідними членами речення не можуть бути слова, які виражають родові та видові поняття. Вони мають позначати однорідність, а не простий перелік.

Як однорідні члени речення не можуть використовуватися слова, які виражають перехресні або різнопланові поняття, як-от: *Наш інститут і його професорсько-викладацький склад досягли значних успіхів у роботі (Викладацький склад є частиною інституту).*

Необхідно враховувати не лише логічні зв'язки однорідних членів, а й їхню лексико-граматичну сполучуваність з іншими словами у реченні. Порухення лексичної сполучуваності однорідних членів знаходимо у такому реченні: У разі проведення адміністративного огляду у зв'язку зі скоєнням адміністративного правопорушення про це складається протокол або запис до протоколу про порушення. Помилка полягає у тому, що один із однорідних членів речення (протокол) може сполучатися із словом складається, тоді як запис не складається, а вноситься до протоколу. Отже, правильним буде таке речення: У разі проведення адміністративного огляду у зв'язку зі скоєнням адміністративного правопорушення щодо цього складається протокол або вноситься запис до протоколу про порушення.

Помилки у вживанні однорідних членів речення можуть бути пов'язані з порушенням норм керування. Не можна вживати один додаток, який стосується кількох однорідних членів речення, якщо вони вимагають різного відмінка залежного слова. Наприклад, **правильно:** Ми

цінуємо наших ветеранів і пишаємося ними; **неправильно:** *Ми цінуємо і пишаємося нашими ветеранами (цінуємо кого?, пишаємося ким?).*

Однорідні члени речення можуть уживатися з узагальнюючими словами. Значення узагальнюючих слів має включати значення всіх слів, що є однорідними членами речення. Однорідні члени речення вживаються у тій само формі, що й узагальнююче слово, наприклад: Трудова угода повинна містити такі реквізити: дату і місце складання, зміст угоди, юридичні адреси сторін, печатку підприємства. Узагальнююче слово реквізити стоїть у знахідному відмінку, таку ж форму мають й усі однорідні члени речення.

Контрольні запитання

1. Що регулюють синтаксичні норми?
2. Які ознаки властиві текстам професійного мовлення?
3. Які основні вимоги до побудови речень у професійному мовленні?
4. Які синтаксичні структури використовуються у фахових текстах?

Тренувальні вправи

Вправа 1. *Виправте помилки дієслівного керування. Поясніть усно причини помилок (у сумнівних випадках зверніться до словників).*

1. Військовослужбовці люблять і вірять своєму наставникові.
2. Ми проводили лекцію в цій аудиторії згідно розкладу.
3. Керівництво шанує і пишається кращими своїми працівниками.
4. Наприкінці виступаючий подякував присутніх за увагу.
5. Треба ознайомити і поширити серед виборців програму і цього кандидата.
6. Збори працівників засвідчили про великий авторитет та інтерес усіх про проблеми на підприємстві.
7. Багато інвесторів приділяє увагу на вкладання грошей в розбудову промисленості.

Вправа 2. *Прочитайте і запам'ятайте синтаксичні норми правильної побудови словосполучень, уживання прийменників.*

Правильно:

згідно з наказом..... згідно наказу
 відповідно до інструкції..... у відповідності з інструкцією
 повідомити факсом.....повідомити по факсу
 робота за сумісництвом.....робота по сумісництву
 незважаючи на це..... не дивлячись на це
 досвід (щодо) розробленнядосвід по розробці
 комісія з питань.....комісія по питанням
 на замовлення..... по замовленню
 за формою по формі
 за наявності, у разі при наявності
 тому що, оскільки так як
 деякою мірою в деякій мірі

Неправильно:

Вправа 3. *Записати синтаксичні конструкції, обравши правильний варіант узгодження.*

Завідувач відділення менеджменту – завідуючий відділенням менеджменту; опанувати фахові дисципліни – опанувати фаховими дисциплінами; пробачте мені – пробачте мене; керівник відділу – керуючий відділом; властивий для професії – властивий професії; багатий ідеями – багатий на ідеї; аналізуючи події – при аналізі подій; завдавати шкоду – завдавати шкоди.

Вправа 4. *Узгодити присудок із підметом.*

Три курсанти відділення організації виробництва і технології обслуговування (виконав) завдання з української мови. Більшість працівників ресторану (попрацював) над інтер'єром закладу. Двадцять чотири студенти (з'явився) на консультацію з дисципліни «Менеджмент». Об'єднання «Світанок» (уклав) угоду про співробітництво. Усі, хто (пройшли) реєстрацію, будуть забезпечені запрошеннями на святковий вечір. Двадцять один працівник готелю (написали) заяву про відпустку.

Вправа 5. *Утворіть словосполучення, поєднавши дієслово з доречним іменником. Уведіть ці словосполучення в речення фахового спрямування.*

Підтримувати, завдавати, погоджуватися, обіймати, займати, звільнити, усунути.

Вправа 6. *Побудуйте речення професійного спрямування з такими вставними словами.*

На мій погляд, на жаль, безсумнівно, звичайно, на мою думку.

Вправа 7. *Зробити переклад професійного тексту. Знайдіть прості та складні речення. Зробіть синтаксичний розбір.*

Управление – это планирование, организация, мотивация и контроль. Область ответственности менеджера зависит от его специализации или звена (низшее, среднее, высшее). Можно быть менеджером по продажам или рекламе, менеджером по работе с клиентами или по персоналу, проектным менеджером и т. д. Глобальная задача менеджера – эффективная работа бизнеса. Для этого необходимо продумать стратегию по достижению результата, определить задачи для сотрудников организации и проконтролировать их работу, не забывая задавать нужный темп. Здесь особенно важно уметь точно формулировать задачи, правильно рассчитывать время на их выполнение, оценивать их актуальность и достижимость.

Розділ 7. ПУНКТУАЦІЙНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Пунктуаційні норми – це система правил, що регулюють вживання розділових знаків: крапки, трьох крапок, знака оклику, знака питання, коми, крапки з комою, двокрапки, тире, лапок, дужок, абзацу. Свідоме засвоєння пунктуаційних норм сприяє виробленню умінь і навичок безпомилкового вживання розділових знаків.

7.1. Розділові знаки в простих, складних та ускладнених реченнях

Ускладнене речення не є самостійною синтаксичною одиницею. За структурою воно виступає простим реченням. Сам характер ускладнення може бути різноманітним.

У сучасній українській мові наявні такі семантико-синтаксичні моделі ускладнення речення:

1) відокремлені члени (напівпредикативні конструкції): *Як учитель і вихователь я прагнув до того, щоб перекласти в юні серця моральні цінності, створені і завойовані людством протягом багатьох століть...* (В.Сухомлинський);

2) однорідні члени: *Наші поети співали про Ігоря, Галайду, Вишньського, Крути та взагалі Україну – а там ті про Трою, французьку революцію, Англію, які ще й на сьогодні більш відомі, ніж ми* (Олег Ольжич);

3) звертання, що не перебувають у позиції підмета: *Я вас люблю великою любов'ю, моя старенька мамо, тату мій* (Д. Павличко);

4) вставні та вставлені слова або конструкції: *Не стану вам наводити відгуки про Стефаніка його сучасників, – цитат ви ще наслухаетесь у ці дні, – хоча, власне, думка про нього давно вже склалася однастайна* (О.Гончар);

5) опосередковані другорядні члени: *Отут в роздоллі, біля гаю, Хороші дні пливуть мої* (М.Стельмах).

7.2. Розділові знаки у складносурядному, складнопідрядному та безсполучниковому реченнях

Розділові знаки у складносурядному реченні

Таблиця 23

<i>Розділовий знак</i>	<i>Правило</i>	<i>Приклад</i>
<i>Кома</i>	Частини речення виражають послідовність, одночасність подій.	<i>Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів (Т. Шевченко).</i>
<i>Тире</i>	Ставиться, коли в простих реченнях, що входять до складносурядного, говориться про швидку зміну подій, явищ або друге речення містить у собі несподіваний наслідок чи різке протиставлення.	<i>Несподіваний ривок – і ми відриваємося від землі (А. Шиян).</i>
<i>Крапка з комою</i>	Якщо прості речення, які є частинами складносурядного, дуже поширені, уже мають в середині розділові знаки або досить далекі за змістом, то між ними замість коми ставиться крапка з комою.	<i>Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий не смак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).</i>

Розділові знаки у складнопідрядному реченні:

1. Підрядні частини речення завжди відокремлюються від головних комами: *Таке це літо золоте, що забуваються жалі (Г. Чубач); Як хочеш від людей шаноби, любов і гнів бери у путь (М. Рильський); Людина, яка втрачає корінь, подібна до підточеного дерева (І. Цюпа).*

2. Якщо підрядна частина стоїть після головної й з'єднується з нею складеним сполучником підрядності **тому що, через те що, завдяки тому що, незважаючи на те що, внаслідок того що, в міру того як, з тих пір як, після того як, перед тим як**, то кома ставиться, або перед усім складеним сполучником, або в середині його, але тільки один раз.

3. Якщо підрядна частина зі складеним сполучником підрядності стоїть на першому місці (перед головною), то сполучник комою не розділяється: *Перед тим як одхилити ляду, вона закриває ліхтар, прислухається (Леся Українка).*

4. Якщо підрядна частина з'єднується з головною складеними сполучниками **в той час як, перш ніж, лише коли, тоді як, тимчасом як**, то кома ставиться лише перед складеним сполучником: *Але я теж ні разу там не була, після того як ми відтіля виїхали в шістдесят дев'ятому році (В. Канівець).*

5. За збігу сполучних засобів у підрядних частинах (двох підрядних сполучників, підрядного сполучника і сполучного слова, сурядного й підрядного сполучника або сполучного слова) кома ставиться між ними тільки в тому випадку, коли, опускаючи другу підрядну частину, складне речення не потребує перебудови: *Я з друзями прийшов у ті місця, де ще стоять глибокі озерця, що, як дівчата, заглядають в очі (А. Малишко); Але: Голова йому видалась неймовірно важкою, бо коли захотів озирнутися, то йому було несила її повернути (Н. Рибак).*

6. Між значно поширеними підрядними реченнями, які вже мають інші розділові знаки може ставитися крапка з комою: *Я люблю їхати на поле тоді, коли ниви зеленіють та хвилюються зеленими хвилями; коли*

обважнілі колоски черкаються об голову, об вуха; коли ниви поцяцьковані волошками та червоними маківками (І. Нечуй–Левицький).

7. Між частинами складнопідрядного речення може ставитися тире для сильнішого їх інтонаційного виділення: *Щоб глибоко збагнути душу народу – треба знати його літературу (Ю. Мартич).*

8. Якщо підрядна з'ясувальна частина відноситься до слова в головній частині, яке потребує роз'яснення, перед нею ставиться двокрапка: *Серпень вінчає літечко красне. У народі говорять: що в цей час збереш, з тим і зиму проведеш (М. Ткаченко).*

9. Якщо підрядна частина передує головній, а в головній міститься висновок з того, що говориться в попередній, то перед головною частиною ставиться кома й тире: *Хто сіє хліб, хто ставить дім, хто створює поему, – той буде предком дорогим народові своєму (М. Рильський).*

Кома не ставиться між частинами складнопідрядного речення, якщо:

а) перед підрядним сполучником або сполучним словом стоїть сурядний сполучник: *Ми не знали й коли розпочнеться зустріч;*

б) перед підрядним сполучником або сполучним словом стоїть частка не: *Хотілось би знати не що він сказав, а як він сказав;*

в) підрядна частина складається з одного сполучного слова: *Він обіцяв прийти, але не сказав коли;*

г) перед сполучниками **як, ніби** стоять слова **майже, зовсім**: Син виріс заввишки майже як батько.

Кома не ставиться в суцільних виразах, близьких за значенням до іменної частини складеного присудка або обставини способу дії, а також у порівняннях фразеологічного типу: **упав як підкошений, білий як сніг, пролетів як стріла, все йде як по маслу, свіжий як огірочок, зробіть як слід, робіть як хочете, невідомо скільки, зробив скільки міг, зробили хто коли зміг, їли що було, сиділи де попало, все одно який, байдуже хто і под.**

Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні

Частини безсполучникового складного речення можуть відділятися одна від одної комою, крапкою з комою, двокрапкою та тире.

Кома і крапка з комою ставляться між реченнями, що входять до складу безсполучникового складного речення, якщо вони є рівноправними і між ними можна поставити єднальні сполучники. Кома між реченнями ставиться тоді, коли вони тісно пов'язані одне з одним (*Земля чорніє, дримає розум, серце мліє (Т. Шевченко)*). Якщо частини безсполучникового речення значно поширені, далекі за змістом або вже мають в середині розділові знаки, то між ними ставиться крапка з комою (*Всі жінці стояли мовчки; в руках наче заклакли жмені жита та серпи; всі поглядали то на осавулу, то на Миколу (І. Нечуй-Левицький)*).

Двокрапка ставиться в таких випадках: 1) Якщо друге речення пояснює, доповнює або розкриває зміст першого (*Надворі було видно, як удень: було видно усе дерево в садку, всі верби, кожену гілляку, кожний збляклий листок... (І. Нечуй-Левицький)*). У таких реченнях між частинами можна поставити слова **а саме**. 2) Якщо друге речення вказує на причину того, про що говориться в першому реченні (*А вас просив би я зразки ліпити: (чому?) ви чоловік тямущий і бувалий (Леся Українка)*). 3) Якщо в першій частині є слова **так, такий, одно, бачити, знати, чути, розуміти, вирішувати**, які разом з інтонацією попереджають, що в наступному реченні буде викладений якийсь факт (*Я відчував: пахне м'ятою (М. Хвильовий)*).

Тире ставиться в таких випадках: 1) у реченні відображається швидка зміна подій (*Пройшла мить – літак зник за лісом*); 2) між висловленими реченнями маємо причинно-наслідковий зв'язок (*Тепловоз на станції чмихнув дуже – у лісі покотилася луна*); 3) зміст першого речення протиставляється змісту другого (*До неї люди говорять – не чує, не слухає (Марко Вовчок)*); 4) у першому реченні вказується на час або умову того, про що говориться в другому (*Защебетав соловейко – пішла*

луна гаєм (Т. Шевченко)); 5) зміст першого речення порівнюється зі змістом другого (Подивилась ясно – заспівали скрипки (П. Тичина)).

Контрольні запитання

1. Що регулюють пунктуаційні норми?
2. Які розділові знаки використовуються в складнопідрядних реченнях?
3. Коли ставиться тире в безполучниковому реченні?
4. Коли ставиться крапка з комою?

Тренувальні вправи

Вправа 1. Розставте, де потібно розділові знаки.

БТР-80 має компонування з розташуванням відділення управління у лобовій суміщеного десантного та бойового у середній а моторно-трансмісійного у кормовій частині машини. Бронетранспортер БТР-80 обладнаний десятьма посадочними місцями для розміщення відділення у складі командира відділення (машини) механіка–водія навідника і семи стрільців. У башті бронетранспортера розміщується кулеметна установка що складається з 14,5-мм і 7,62-мм кулеметів. Має герметичний повністю закритий корпус зварений з катаних сталевих броньових листів розташованих з великими кутами нахилу до вертикалі. Він захищає екіпаж і десантників від куль ручної стрілецької зброї калібра 7,62-мм, а лобова броня від куль 12,7-мм.

Ходова частина БТР-80 виконана за традиційною для цього сімейства машин колісної формули 8x8 з двома парами передніх керованих коліс. На бронетранспортері використана індивідуальна торсіонна підвіска. На колесах встановлені безкамерні шини наднизького тиску є центральна система регулювання тиску повітря в шинах завдяки чому БТР-80 має прохідністю порівнянної з прохідністю гусеничних машин.

Вправа 2. *Розставте, де потрібно розділові знаки.*

Біологічною (бактеріологічною) зброєю називають спеціальні боєприпаси і бойові прилади із засобами доставки споряджені біологічними засобами.

Вона призначена для масового знищення живої сили сільськогосподарських тварин і посівів а також псування деяких видів військових матеріалів і спорядження. Основу біологічної зброї становлять біологічні засоби хвороботворні мікроорганізми і вироблювані деякими бактеріями отрути (токсини).

Хвороботворні мікроорганізми це велика група дрібних живих істот що при попаданні в організм людини чи тварини можуть викликати в них різні інфекційні захворювання. В залежності від біологічних особливостей будови і розмірів хвороботворні мікроорганізми підрозділяють на такі види бактерії віруси рикетсії і грибки.

Вправа 3. *Перекладіть текст українською мовою та розставте, де потрібно розділові знаки.*

Боевая гусеничная машина с высокой огненной мощностью производства которой началось в 2009 году заводом имени Малышева (Харьков). Танк разработан ХКБМ им. Морозова на базе советского основного танка Т-80УД. Предназначен для поражения наземных низколетящих боевых целей противника. Работает в температурных условиях -40 – +55 градусов Цельсия. «Опло» напоминает Т-64 советского производства боевой пушкой и элементами динамической защиты. Однако имеет недостаток на выпуск одного «Оплота» требуется 9 месяцев. «Оплот» перспективен для экспорта. Сегодня основным покупателем «Оплота» является Таиланд.

ТЕСТИ

1. Апостроф пишеться в усіх словах рядка:

- А. пів..яблука, марнослів..я, скип..ятити, без..ініціативний;
- Б. львів..янин, підрум..янений, з..являтися, ф..юзеляж;
- В. подвір..я, пан..європейський, р..яжанка, трав..янистий;
- Г. торф..яний, між..ярусний, кон..юнктура, дев..яносто.

2. На другий склад падає наголос у слові:

- А. листопад;
- Б. новина;
- В. столяр;
- Г. літопис.

3. Помилки в написанні слів з великої літери є в рядку:

- А. Запоріжжя, Інвестиційний Банк, британська імперія, Інструкція;
- Б. Подяка Президента України, плато, міністерство, Міжнародний день музеїв;
- В. Київський мюзі-хол, Кільська бухта, Робінзон Крузо, Рубікон;
- Г. Григорій Чудотворець, Дажбог, григоріанський календар, Кирило-Мефодіївське товариство.

4. В усіх словах іншомовного походження пишеться і в рядку:

- А. д..електрик, зеф..р, колов..ум, ж..рандоль;
- Б. в..негрет, ген..альний, ц..трусові, сп..рт;
- В. д..апазон, ім..дж, пеналт.., к..ргиз;
- Г. акс..ома, дез..нформація, евфем..зм, мерс..;

5. Через дефіс пишуться всі слова в рядку:

- А. гідро/масаж, жар/птиця, залізо/бетон, електро/двигун;
- Б. авто/мотогурток, важко/хворий, гидко/бридко, кораб-
ле/будівник;

В. контрольно/вимірювальний, купівля/продаж, екс/прем'єр, стоп/кран;

Г. міні/твір, Зайчик/Побігайчик, червоно/гарячий, історико/культурний.

6. Подвоєння літер у словах іншомовного походження відбувається в усіх словах рядка:

А і..раціональний, груп..а, Гол..андія;

Б. ас..иміляція, і..новація, священ..ийВПікас..о, примадон..а, рот..ердамець;

Г. годин..ик, інтел..ект, га..льськийДдік..енсівський, буд..ист, ал..ея.

7. Подвоєння літер відбувається в усіх словах рядка:

А. розкіш..ю, цін..ий, свячен..ий, самовід..аний;

Б. зав..ишки, дон..а, знаме..ик, хвилин..ий;

В. вугіл..я, віст..ю, військ..омат, мерзен..ий;

Г. від..ячити, без..емельний, зав..ишки, лукавіст..ю.

8. Форми ступенів порівняння прикметників правильно утворено в рядку:

А. багатший, більш вірогідний, щонайрозвинутіший, найбільш цивілізований;

Б. менш відомий, пресильніший, найохайніший, найменш визначний;

В. дешевший, сліпіший, найнижчий, найбільш самостійний;

Г. повніший, більш прозорий, самий тонкий, найменш потужний.

9. Правильно узгоджений числівник з іменником у реченні:

А. Квартет утворюють чотири виконавці;

Б. До редакції надійшло два сценарія;

В. Концерт тривав майже півтора години;

Г. Батальні сцени фільму знімали два з половиною місяців.

10. Правильно утворено всі імена по батькові в рядку:

- А. Юрійович, Петрівна, Валерієвич;
- Б. В'ячеславівна, Євгенович, Кузьмич;
- В. Святославович, Матвійович, Ігоревна;
- Г. Арсенівна, Яківович, Романівна.

11. Граматичну помилку допущено в рядку:

- А. яскравіші декорації;
- Б. краща інсценізація;
- В. найвиразніший монолог;
- Г. якнайкраща постановка.

12. Неправильно утворено форму слова у варіанті:

- А. познімали пальта;
- Б. у чистім полі;
- В. усих учасників;
- Г. стежачи за дітьми.

13. Через дефіс треба писати всі прислівники в рядку:

- А. віч/на/віч, по/домашньому, будь/де;
- Б. по/людськи, як/небудь, як/найбільше;
- В. в/тричі, колись/то, хтозна/куди;
- Г. де/не/де, в/цілому, по/четверте.

14. Правильно вжито дієслівну форму в реченні:

- А. Чи ти дасиш мені олівець?
- Б. Стань у центрі кімнати.
- В. Парламент ухвале це рішення.
- Г. Давай зустрінемося о шостій.

15. Помилково вжито слово в рядку:

- А. знаний у столиці;
- Б. бувший у користуванні;

В. охочий відвідати виставку;

Г. необхідне для кожного.

16. Позначте речення, що потребує редагування:

А. Сніжинки з інеєм ще більше закрутилися, стовпом здіймаючись угору.

Б. Сидячи на березі річки, милуюся її повільною течією.

В. Хтось кидає жарт, розсмішивши всіх навколо.

Г. Прочитавши цікаву книжку, хочеться поділитися враженнями з іншими.

17. Редагування потребує речення:

А. Кинувши оком на полиці книжкової шафи, достеменно знаєш, до кого ти завітав у гості.

Б. Упорядковуючи свою бібліотеку, пам'ятай про тематичну спорідненість друкованих видань.

В. Хтось розставляє книжки на полицях, орієнтуючись на колір і на матеріал палітурок.

Г. Не маючи можливості прочитати все, що є, у тебе повинно бути стільки книг, скільки спроможний досягнути.

18. Перед виділеним сполучником і після нього НЕ треба ставити коми в реченні (розділові знаки пропущено)

А. Явори й долини залила імла і несміливі й кволі встали зорі.

Б. Тихий сон стуляє вії розігнавши давні мрії і втопивши їх в журбі.

В. Нависло хмар глухе склепіння і шурхаючи крилами об них летять чайки.

Г. Я кличу сонце і припале сріблястим порохом з долин воно пливе.

19. Кома НЕ СТАВИТЬСЯ в реченні (розділові знаки пропущені)

А. На подвір'ї голосно сміються діти і пурхають горобці.

Б. І жмуриться вікнами наша хатина і шепче задумливий сад.

В. День був сонячним і небо здавалося ще більшим.

Г. Жайворонок заспівав для своєї жіночки і їй теж захотілося злетіти в небо.

20. Кома перед і ставиться в реченні (розділові знаки пропущено)

А. Я в пісні молодість знайду і довго-довго буду з нею.

Б. Вдалині хиталися дерева і синів задуманий прибій.

В. Дітям здавалося що вже вечір і що вже невдовзі прийде мама.

Г. Крізь темну ніч шумів весняний дощ і в унісон із ним шуміли сосни.

21. Апостроф потрібно писати в усіх словах рядка:

А св..ято, Лук..ян, зв..язок, пів..ящика

Б Мар..яна, В..ячеслав, Лук..янівка, Св..ятослав

В возз..єднати, черв..як, жираф..ячий, краков..як

Г мавп..ячий, моркв..яний, тьм..яний, цв..ях

22. Без апострофу пишуться всі слова в рядку:

А п..єстел, інтерв..ю, миш..як, комп..ютер

Б б..юджет, к..ювет, х..юндай, Г..юго

В ф..юзеляж, б..юро, бар..єр, прем..єр

Г кар..єра, ад..ютант, ін..єкція, тр..юфель

23. З буквосполученням ЙО всі слова пишуться в рядку:

А с..огодні, баталь..н, кур..з, медаль..н

Б д..готь, мал..ваний, ..гурт, бо..вий

В шампінь..н, ра..н, Солов..в, пен..к

Г міль..н, Вороб..в, під..м, сер..зний

24. З буквосполученням ЇО всі слова пишуться в рядку:

А павіль..н, Ковал..в, з..мка, по-їхн..му

Б компан..н, вертол..тчик, давн..руський, шин..н

В дз..б, середн..віччя, зна..мий, Журавл..в

Г л..тчик, л..дяник. кол..ровий, Хвил..вий

25. Прийменник У треба вживати у всіх словах рядка:

А мій (у, в)читель, лежала (у, в) лікарні, брати (у, в) борг, працювати (у, в) аптеці

Б удар (у, в) спину, навчатися (у, в) університеті, жити (у, в) Європі, сидимо (у, в) вагоні

В приїжджайте (у, в) Львів, (у, в) вісім разів, стояти (у, в) воді, успіх (у, в) творчості

Г це було... (у, в) Харкові, зайти (у, в) клас, візьми (у, в) шухляді, (у, в) двадцятому сторіччі

26. Прийменник В треба вживати у всіх словах рядка:

А зорі (у, в) твоїх очах, ніби (у, в) морі, (у, в)вімкнув світло, яблуко (у, в)пало

Б (у, в) онука, влада (у, в) руках, фото (у, в) Інтернеті, народилася (у, в) Україні

В поринаю (у, в) свято, сон (у, в) руку, було, (у, в)же й забулося, (у, в) єдності – сила

Г серце (у, в) тривозі, якимось (у, в)день, міститься (у, в) воді, знятися (у, в) фільмі

27. Сполучник Й пишеться між словами рядка:

А Америка (і, й) Азія, Ольга (і, й) Іван, лежати (і, й) читати, оце (і, й) усе

Б дні (і, й) ночі, батьки (і, й) діти, війна (і, й) мир, Ірина (і, й) Йосип

В троянди (і, й) виноград, ягоди (і, й) овочі, пес (і, й) кіт, ручки (і, й) олівці

Г пам'ять (і, й) серце, хто (і, й) як, на траві (і, й) квітках, жоржини (і, й) айстри

28. З м'яким знаком усі слова пишуться в рядку:

- А винос..те, калинон..ці, француз..кий, бас..кий
- Б дон..чин, перевір.., близ..кість, рибал..ство
- В Грин чишин, пишеш.., читал..ня, вір..те
- Г нян..чити, брин..чати, різ..бяр, т..мянний

29. М'який знак на місці крапок НЕ потрібно писати в усіх словах рядка:

- А іл..юзія, н..юанс, б..юлетень, т..юбик
- Б конферанс..є, ател..є, Рафаел.., шприц
- В Мол..єр, Н..ютон, Ман..чжурія, Нел..сон
- Г кол..рабі, жен..шен.., пас..янс, конс..єрж

30. Спрощення приголосних позначається на письмі у всіх словах рядка:

- А щас..ливий, пес..ливий, захис..ник, влас..ник
- Б благовіс..ник, блис..нути, натщесер..це, кіс..лявий
- В захис..ниця, ус..ний, капуста..няк, бриз..нути
- Г хвас..ливий, хворос..няк, запяс..ний, шіс..десят

31. Спрощення приголосних відбувається у вимові, але НЕ позначається на письмі у всіх словах рядка:

- А контрас..ний, балас..ний, турис..ський, оптиміс..ці
- Б с..нара, с..ніти, с..ло, випус..ник
- В Мас..ниця, піс..ний, тиж..невий, надкіс..ниця
- Г улес..ливий, тис..нути, пропус..ний, брыз..нути

32. Подвоєння літер відбувається у всіх словах рядка:

- А варен..ий, печен..ий, нездійснен..ий, сказан..ий
- Б возніс..я, відео..гляд, священ..ий, закон..ий
- В свячен..ий, довгождан..ий, вихован..ий, здоровен..ий
- Г от..ут, от..ам, л..яний, бов..аніти

33. Подовження приголосних відбувається в усіх словах у рядку:

- А молодіс..тю, матір..ю, кров..ю, повіс..тю
- Б знан..ь, знаряд..ь, сторіч.., угід..ь
- В стат..ей, кут..я, попад..я, свин..я
- Г стат..ею, Іл..ею, суд..ів, молод..ю

34. Подвоєння літер в усіх словах іншомовного походження відбувається, ОКРІМ:

- А Гол..андія, гол..андський, Марок..о, марок..анський
- Б ім..іграція, гам..а-промені, ал..о, мадон..а
- В віл..а, нет..о, брут..о, тон..а
- Г ан..отація, Кирил..о, Одес..а, барок..о

35. Літеру И треба писати в усіх іншомовних словах рядка замість крапок:

- А л..зинг, ініц..атива, патр..от, такс..
- Б к..лограм, Д..дро, д..алектика, З..гмунд
- В д..ректор, к..парис, імб..р, Ц..церон
- Г амб..ція, нум..змат, кол..брі, інд..го

36. Літеру І треба писати в усіх іншомовних словах рядка замість крапок:

- А диф..рамби, ауд..енція, ..нстаграм, г..габайт
- Б субс..дія, асорт.., д..дактика, бенеф..с
- В клас..фікація, ч..пси, ч..збургер, брав..симо
- Г попур.., х..пі, к..шлак, олімп..ада

37. Літеру Е треба писати в усіх іншомовних словах рядка замість крапок:

- А ас..метрія, пр..зент, с..нсація, Арг..нтина
- Б р..цепт, пр..парат, силу..т, р..п..титор
- В с..туація, л..г..нда, д..градація, ..деал
- Г кр..шталь, р..лігія, г..брид, боул..нг

38. Усі слова якого рядка НЕ відмінюються:

- А гімн, кілограм, гіпопотам, фінанси
- Б академік, клієнт, література, хірург
- В авеню, дежавю, журі, пончо
- Г дисплей, дієта, траєкторія, проект

39. У якому рядку всі слова є іменниками?

- А сирота, осиротілий, осиротіти, сирітка
- Б п'ятий, п'ятеро, п'ятірка, п'ятиріччя
- В десятник, десятка, десятиріччя, двійка
- Г одиниця, діяльність, діяти, пацієнт

40. У якому рядку всі іменники конкретні?

- А блискавка, любов, роздратування, веселка
- Б гнів, кипіння, бадьорість, папір
- В лагідність, газета, схованка, дерева
- Г вечір, книжка, щоденник, весла

41. У якому рядку всі іменники абстрактні?

- А боягузтво, газета, вірш, молодість
- Б колесо, письмо, насип, музика
- В мрія, незалежність, читання, сум
- Г музикант, оповідання, дощ, реалізм

42. У якому рядку всі іменники збірні?

- А клас, золото, листок, сестра
- Б друг, рота, ансамбль, поле
- В актори, театр, лікарня, дуб
- Г селянство, худоба, людство, професура

43. У якому рядку всі іменники зі значенням речовинності?

- А символіка, білизна, кукурудзиння, чагарник
- Б занепокоєння, патріотизм, кипіння, метушня
- В кисень, крейда, мармур, бензин
- Г дитинча, Карпати, Дніпро, вечір

44. У якому рядку всі іменники є назвами істот?

- А. зграя, машиніст, телефон, квітка
- Б змій, поет, мавпа, домовик
- В селянство, гілля, завод, нація
- Г людство, інститут, лекція, парубоцтво

45. У якому рядку всі іменники є назвами неістот?

- А група, університет, лекція, загін
- Б місто, боягуз, поет, явір
- В чебрець, школяр, голуб, банкомат
- Г бузина, хірург, медсестра, футбол

46. Установіть відповідність між іменниками та належністю їх до назв істот, неістот, збірних, конкретних, абстрактних понять:

- А птаство, дітвора, волосся, молодь
- Б гудзик, річка, дитинча, парасолька
- В бджола, теля, дядько, учень
- Г скромність, здоров'я, кілограм, диференціація
- Д блискавка, шафа, мікроскоп, думка

1. Істоти.
2. Неістоти
- 3.Збірні іменники
4. Конкретні іменники
- 5.Абстрактні поняття

47. У якому рядку допущені ПОМИЛКИ при написанні слів з великої літери?

- А Ісус Христос, Син Божий, Пресвята Богородиця, Різдво
- Б Києво-Печерська лавра, Коліївщина, Хмельниччина, Асканія-Нова
- В Київські вулиці, покрова, великдень, Ахіллесова п'ята
- Г Грінченків словник, Прем'єр – міністр України, орден Пошани, течія Гольфстрім

48. У якому рядку допущено орфографічну ПОМИЛКУ?

- А Драгоманівські читання, Шевченківська конференція, шевченкіана, Покрова
- Б медаль за відвагу, стадіон «Металіст», цукерки «Венеціанська ніч», місто Ізюм
- В Міжнародна асоціація українців, вілиця Отакара Яроша, Миргород, петрів батіг
- Г громадянська війна, середні віки, пушкінські рукописи, Конституція України

49. У якому рядку всі найменування написано правильно?

- А Нестор Літописець; Володимир Великий; Міністерство науки й освіти, молоді та спорту України; Українське товариство охорони пам'яток історії та культури
- Б державний музей українського образотворчого мистецтва, велика французька революція, велика вітчизняна війна, декларація прав людини

В медаль за бойові заслуги, опера запорожець за Дунаєм, Піфагорова теорема, Кияни

Г Озеро Світязь, кавказький хребет, завод турбоатом, кабінет міністрів України

50. У якому рядку всі іменники мають лише форму однини?

А шорти, лижі, солодощі, парфуми

Б листопад, книжка, озеро, вода

В худоба, молоко, селянство, Дніпро

Г гуманізм, приміщення, чагарник, вітер

51. У якому рядку іменники вживаються лише у формі множини?

А аудиторії, прислів'я, загадки, яблуні

Б газети, статті, вісті, книги

В Сухумі, дріжджі, діти, канікули

Г медалі, ордени, нагороди, радощі

52. У якому рядку іменники можуть мати форму однини та множини?

А голова, ножиці, родина, жито

Б місяць, група, клас, стіл

В машина, золото, зошит, заручини

Г гіпс, кисень, масло, переговори

53. У якому рядку всі іменники жіночого роду?

А людина, апостроф, лось, піаніно

Б листоноша, село, жирафа, гривня

В ЧАЕС, Міссісіпі, пані, путь

Г туш, лебідь, Тернопіль, тюль

54. У якому рядку всі іменники чоловічого роду?

- А гасло, леді, широчінь, накип
- Б полин, біль, Сибір, степ
- В розпродаж, Байкал, посол, собака
- Г лікар, торнадо, борошно, мужність

55. У якому рядку всі іменники середнього роду?

- А життя, кенгуру, колібрі, шимпанзе
- Б марево, поле, суддя, вуаль
- В ательє, кафе, журі, шосе
- Г алоє, лівша, аташе, денді

56. Визначте, у якому рядку всі слова – іменники спільного роду:

- А какаду, голодування, інженер, Женья
- Б родовище, сховище, малятко, огорожа
- В воєвода, вельможа, старшина, портъє
- Г тихоня, роззява, вереда, староста

57. Установіть відповідність між іменниками та прикметниками та приналежністю їх до певного роду:

А базіка, ледащо, сирота, плакса	1. чоловічий рід
Б толь, рояль, Капрі (острів), живопис	2. жіночий рід
В купе, плече, Сочі, метро	3. середній рід
Г міледі, івасі, розкіш, бандероль	4. спільний рід

58. У якому із словосполучень допущено ПОМИЛКУ?

- А хронічний нежить, широка авеню, барвистий какаду, велике шимпанзе
- Б загадкова Міссурі, свійський собака, історичний рукопис, давній літопис

В меморіальний музей-квартира, маленький поні, пухнасте пончо,
хутряне манто

Г утішне кенгуру, Західна Сибір, довгий путь, сильна біль

59. У якому рядку всі іменники незмінювані?

А пальто, правило, сонце, селище

Б вершки, сало, борошно, молоко

В Різдво, прізвище, веселощі, ООН

Г інтерв'ю, Наталя Коваленко, Оксана Гладких, ЮНЕСКО

60. У якому відмінку вжито підкреслений іменник?

Солов'ну, барвінкову, українську рідну мову в дар дали мені батьки (В. Лучук).

А у називному

Б у родовому

В у давальному

Г у знахідному

61. У якому відмінку вжито підкреслений іменник?

Написаного сокирою не вирубаєш (Нар. тв.)

А у родовому

Б у давальному

В у знахідному

Д в орудному

62. У якому відмінку вжито підкреслений іменник?

Український рушник можна порівняти з піснею, витканою чи вишитою на полотні (Л. Орел).

А у давальному

Б у знахідному

В в орудному

Г у місцевому

63. У якому відмінку вжито підкреслений іменник?

По всій Україні поширений звичай накривати рушником хліб на столі (Л. Орел).

А у давальному

Б у знахідному

В в орудному

Г у місцевому

64. Укажіть рядок, у якому правильно визначено відміни іменників:

А I відміна – газета, праця, знання, мати

Б II відміна – батько, вікно, день, море

В III відміна – любов, вісті, бій, сестра

Г IV відміна – ім'я, теля, курча, обличчя

65. У якому рядку подано правильні форми кличного відмінка іменників?

А добродійка Тетяна

Б добродійко Тетяно

В добродійка Тетяно

Г добродійку Тетяну

66. У якому рядку у всіх словах у кличному відмінку відбувається чергування?

А лицар, голуб, кобза, знавець

Б жебрак, хлопець, друг, чумак

В робітник, Максим, учитель, Олег

Г школяр, бджоляр, стрілець, лікар

67. У якому рядку всі іменники I відміни:

А суддя, пожежа, доба, межа

Б комора, колесо, добро, міжряддя

В знання, подвір'я, телятко, розкіш

Г солома, полум'я, сім'я, корова

68. У якому рядку всі іменники II відміни?

А ранець, стіна, етюд, полум'я, рідкість

Б видовище, обсяг, кліщ, вулиця, доріжка

В доля, ртуть, бюджет, гривня, вуаль

Г туман, заєць, дзеркало, море, здоров

69. У якому рядку всі іменники III відміни?

А скрипаль, зустріч, користь, повість, олень

Б подорож, далеч, тіль, папороть, мати

В педаль, дощ, лебідь, ніч, голуб

Г біль, рояль, сад, смерч, совість

70. У якому рядку всі іменники IV відміни?

А козеня, зілля, стаття, батько, молодець

Б дитячко, полум'я, волосся, теля, мати

В ягнятко, кроленя, змагання, зайчєня, кошенятко

Г совєня, собача, курча, сім'я, ім'я

71. У якому рядку всі іменники не належать до жодної відміни?

А дрова, кіно, ательє, дятел, взаємини

Б лїнь, машина, користь, рагу, відстань

В окуляри, канїкули, сходи, ножиці, Карпати

ласощі, кіно, метро, ізолятор, ворота

72. Установіть відповідність між іменниками та приналежністю їх до відмін

- А коліща, плем'я,
- Б медаль, ніжність, молодь
- В змагання, лікар, вікно
- Г пожежа, площа, мрія

1. Перша відміна
2. Друга відміна
3. Третя відміна
- 4 Четверта відміна

73. У якому рядку всі іменники І відміни мають закінчення – ЕЮ в орудному відмінку?

- А ліні..ю, стін..ю, форм..ю, мрі..ю
- Б погод..ю, робот..ю, наді..ю, голов..ю
- В суш..ю, волог..ю, сум..ю, країн..ю
- Г пісн..ю, прац..ю, друкарн..ю, дон..ю

74. У якому рядку всі іменники І відміни мають закінчення – ЄЮ в орудному відмінку?

- А вишн..ю, весн..ю, пальм..ю, пшениц..ю
- Б ліні..ю, сім'..ю, мрі..ю, наді..ю
- В армі..ю, Марі..ю, долин..ю, журб..ю
- Г статт..ю, святин..ю, дошк..ю, робітниц..ю

75. У якому рядку всі іменники І відміни мають закінчення – ОЮ в орудному відмінку?

- А груш..ю, дорог..ю, кімнат..ю, дзвіниц..ю
- Б хімі..ю, географі..ю, поді..ю, гварді..ю
- В людин..ю, зим..ю, музик..ю, ход..ю
- Г зор..ю, кобз..ю, симфоні..ю, пожеж..ю

76. У якому рядку всі іменники II відміни мають закінчення – ОМ в орудному відмінку?

- А болото, концерт, театр, сюжет
- Б воротар, заєць, прізвище, селище
- В українець, вихователь, геній, м'яч
- Г чарівник, кобзар, вірш, урожай

77. У якому рядку всі іменники II відміни мають закінчення – ЕМ в орудному відмінку?

- А текст, степ, робітник, голуб
- Б січень, лицар, поштар, море
- В бджоляр, товариш, ювіляр, крок
- Г журавель, портрет, степ, текст

78. У якому рядку всі іменники III відміни в орудному відмінку треба писати з подвоєнням?

- А користь, сухість, тінь, грубість
- Б осінь, честь, любов, ніжність
- В велич, деталь, мораль, ніч
- Г гордість, область, якість, святість

79. До якої відміни й групи належить іменник ПТАШЕНЯ?

- А до першої відміни, м'якої групи
- Б до першої відміни, твердої групи
- В до другої відміни, м'якої групи
- Г до четвертої відміни

80. У якому рядку ПРАВИЛЬНО утворено чоловічі імена по батькові?

- А Якович, Ілліч, Григорович
- Б Аркадієвич, Ярмолаєвич, Несторович

В Романович, Віталієвич, Олександрович

Г Матвієвич, В'ячеславович, Данилович

81. У якому рядку ПРАВИЛЬНО утворено жіночі імена по батькові?

А Андрієвна, Іванівна, Федорівна

Б Олексіївна, Віталіївна, Степанівна

В Аркадієвна, Іллівна, Богданівна

Г Петрівна, Юрієвна, Кузьмівна

82. У якому рядку іменники утворені суфіксальним способом?

А переказ, провулок, посібник, порядок

Б осінь, редактор, одяг, огірочок

В солома, народність, мудрість, честь

Г лимонад, доріжка, молодість, листок

83. У якому рядку іменники утворені префіксальним способом?

А напис, немовля, малювання

Б недруг, звукозапис, веснянка

В неволя, приспів, ультразвук

Г співавтор, наукавник, командир

84. У якому рядку всі іменники утворені безсуфіксальним способом?

А хлібопекарня, синь, вихід, біг

Б підпис, захід, насип, блакить

В землекоп, трикутник, перехід, лісопарк

Г лужок, світанок, сестрин, бригадир

85. У якому рядку всі іменники утворені складанням основ?

- А військкомат, присмерк, перебіг, міськрада
- Б стінгазета, прикордонник, НТУ «ХПШ», напад
- В краєвид, життєпис, зорепад, дит'ясла
- Г напівфабрикат, недруг, приголосний, чорнослив

86. Установіть відповідність іменників зі способом творення їх.

А прибудова, переоблік, безпорядок	1 суфіксальний спосіб
Б підсвічник, прикордонник, подорожник	2 префіксальний спосіб
В слухач, доброта, водяник	3 префіксально-суфіксальний
Г світогляд, снігопад, ощадбанк	4 безсуфіксальний спосіб
Д велич, біг, захід	5 основоскладання

87. У якому реченні іменник з НЕ пишеться РАЗОМ?

- А *Закон – не/огонь, водою не заллєш* (Нар.тв.)
- Б *Не/правдою світ пройдеши, а назад не вернешся* (Нар.тв.)
- В *Брехати – не/ціпом махати* (Нар.тв.)
- Г *Слово – не/стріла, а глибоко ранить* (Нар.тв.)

88. У якому реченні іменник з НЕ пишеться ОКРЕМО?

- А *Не/знайко на печі лежить, а знайко по дорозі біжить* (Нар. тв.)
- Б *Красне личко – серцю не/спокій* (Нар. тв.)
- В *Не було б щастя, так не/щастя помогло* (Нар. тв.)
- Г *Не/смерть страшна, а недуга* (Нар. тв.)

89. У якому рядку всі слова є прикметниками?

- А сільський, працюючий, говіркий, гірко
- Б тітчин, шкільний, телевізійний, голосно
- В блакитний, невтомний, переможений, якісно
- Г променистий, театральний, осінній, літній

90. У якому рядку всі прикметники якісні?

- А дзвінкий, вишневий, соколиний, осінній
- Б здоровий, вечірній, різний, сьогоднішній
- В веселий, довгий, рідний, милий
- Г важкий, сестрин, великий, живий

91. У якому рядку всі прикметники відносні?

- А добрий смак, цікава повість, міцне коріння, хитрий погляд
- Б солом'яна стріха, пшоняна каша, кавовий напій, полтавська говірка
- В бджолине жало, материн подарунок, батьків наказ, Маріїна посмішка
- Г липовий чай, малиновий сік, високий паркан, Франкова муза

92. У якому рядку всі прикметники присвійні?

- А золотий ланцюжок, церковний дзвін, міський транспорт, осінній пейзаж
- Б низький зріст, теплий ранок, солодка вода, довгий коридор
- В солов'їний спів, Шевченкові поезії, доньчині обов'язки, батьківський дім
- Г золота обручка, кришталева ваза, сестрині друзі, приємний смак

93. У якому рядку прикметники вжито в переносному значенні?

- А зелений колір, веселе сонечко, заячий хвіст, батькова порада
- Б мамина сумка, бджолина сім'я, високі гори, чистий папір
- В соколине крило, бабусина казка, завтрашній день, свіже повітря
- Г лисячий характер, гостре слово, крижане серце, лебедина хода

94. У якому рядку всі подані в словосполученнях прикметники належать до однієї групи за значенням (або всі прикметники в рядку - якісні, або відносні, або присвійні)?

А добрий характер, східний вітер, чиста душа, смачне печиво
Б кам'яний погляд, гіркі спогади, музична школа, довга розмова
В сорочине гніздо, орлиний дзьоб, собачий гавкіт, лебедине пір'я
Г атмосферні опади, оксамитова сукня, гарний хлопець, яскраве світло

95. У якому рядку подано ПРАВИЛЬНІ форми прикметників вищого ступеня порівняння?

- А самий високий, більш довший, лисіший, дорожчий
- Б ліпший, вужчий, зручніший, більш зручний
- В сама приваблива, більш відоміший, готовіший, менш гостріший
- Г преславніший, самий чистий, занадто цікавий, самий миліший

96. У якому рядку подано ПРАВИЛЬНІ форми найвищого ступеня порівняння прикметників?

- А самий найдорожчий, найбільш синіший, ширший, найбільш просторіший
- Б найбільш тонесенький, якнайзручніший, пренаймузніший, гнідіший
- В найбільш чистий, найскладніший, щонайгірший, найменш рішучий
- Г найбільш кривіший, сама порядна, вищий від усіх, найменш грамотніший

97. У якому рядку подано ПРАВИЛЬНІ форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників?

- А здоровенніший, найбільш величезніший, сама розумна, більш світліший
- Б щонайщасливіший, найвужчий, молодший, більш складний
- В ультрафіолетовіший, фіалковіший, самий гнідий, найніміший
- Г лагідний, самий гарний, білявіший, важкий

98. У якому рядку при творенні вищого ступеня порівняння прикметників відбувається чергування приголосних?

- А рідкий, широкий, гіркий, ясний
- Б чарівний, талановитий, молодий, веселий
- В дужий, близький, дорогий, вузький
- Г добрий, розумний, холодний, довгий

99. У якому рядку подано якісні прикметники, від яких не можна утворити ступені порівняння?

- А білявий, хворий, світло-зелений, невмирущий
- Б гіркий, милий, добрий, швидкий
- В злий, легкий, товстий, високий
- Г вузький, близький, низький, новий

100. У якому рядку прикметники в реченні мають коротку форму?

- А *Сім'я вечерея коло хати, вечірня зіронька встає* (Т. Шевченко).
- Б *Добрий завжди допоможе* (Нар. тв.).
- В *Учітесь, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь* (Т. Шевченко).
- Г *Пливе човен води повен, ніхто не спиняє* (Т. Шевченко).

101. У якому рядку всі прикметники належать до твердої групи?

- А тонкі, вечірнім, непримиренні, запашні
- Б блакитним, степовому, білим, щасливого
- В тополиним, тонким, швидкі, спокійні
- Г літнього, цікавого, хитрим, художньому

102. У якому рядку всі прикметники м'якої групи?

- А кмітливими, осінніми, добрими, солов'їні

Б солодкими, навчальними, дорогими, пізними

В досвітні, літні, безкрай, дружній

Г подорожні,стигли, теперішніми, соковиті

103. Установіть відповідність між прикметниками та належністю їх до відповідних розрядів:

А денне світло, вечірній холод 1 якісні прикметники

Б овеча вовна, орлиний дзьоб 2 відносні прикметники

В куряча пам'ять, лебедина пісня 3 присвійні прикметники

Г ясний розум, кисле яблуко 4 переносне значення прикметника

104. У якому рядку у всіх закінченнях прикметників треба писати літеру І?

А розумніш..й, середн..й, непорушн..й

Б пізн..й, вчорашн..й, городн..й

В дружн..й, чарівн..й, собач..й

Г нижн..й, радісн..й, ранн..й

105. У якому рядку у всіх закінченнях прикметників треба писати літеру ІІ?

А прощальн..й, домашн..й, подорожн..й

Б безкра..й, справжн..й, м'як..й

В тверд..й, малинов..й, мовчазн..й

Г гірк..й,смачн..й, сусідн..й

106 . У якому рядку прикметники утворюються від іменників за допомогою суфікса –ЕВ, (– ЄВ) ?

А калина, оксамит, метр, книжка

Б казка, барвінок, вересень, почуття

В вишня, взірець, травень, яблуна

Г розум, хор, смак, лікар

107. У якому рядку прикметники утворюються від іменників за допомогою суфікса -ОВ?

А річка, лист, гроші, овочі

Б молитва, церква, сніг, брат

В рахунок, граніт, лютий, скрипаль

Г оцет, вермішель, марганець, пісок

108. У якому рядку складні прикметники пишуться З ДЕФІСОМ ?

А широко/листяний, червоно/гарячий, восьми/градусний, машино/будівний

Б вище/згаданий, рівно/правний, військово/полонений, загально/освітній

В південно/східний, гіркувато/кислий, воєнно/промисловий, фізико/математичний

Г щедро/обдарований, зерно/збиральний, нафто/переробний, далеко/глядний

109. У якому рядку складні прикметники пишуться РАЗОМ?

А військово/стратегічний, легко/поранений, кисло/солодкий, чистий/пречистий

Б русо/волосий, паровозо/будівний, біло/сніжний, загально/людський

В віце/президентський, залізо/бетонний, екс/прем'єрський, сірчато/димчастий

Г шести/значний, атомно/молекулярний, народно/визвольний, чітко/окреслений

110. Установіть відповідність між рядами прикметників і правилами їх написання (один ряд зайвий):

А жовто/гарячий, темно/зелений, м'ясо/молочний, кисло/солодкий

Б суспільно/політичний, північно/західний, військово/спортивний, історико/культурний

В лісо/степовий, радіо/фізичний, народно/поетичний, східно/словянський

Г діаметрально/протилежний, різко/окреслений, суспільно/корисний, хімічно/зв'язаний

1.Складні прикметники пишуться разом.

2.Складні прикметники пишуться через дефіс.

3.Усі слова пишуться окремо.

111. Позначте речення, які не потребують редагування:

А Дядько Яків до мене був більш добріший, ніж до моєї сестри.

Б У долинах річок клімат більш сприятливіший для землеробства.

В Задача розв'язана самим простим способом.

Г Треба знайти найбільш зручний варіант.

112. У якому речені подано словосполучення:

А байдики бити; прийшла весна; річка, швидка й стрімка;

Б ходіть-но; більш докладно; зоріє небо

В нехай прочитають; батько й мати; птахи як дзвіночки

Г велика роль; слухати музику; зробити навмисно

113. У словосполученнях якого рядка компоненти поєднано зв'язком узгодження:

А дуже швидко; будинок праворуч; брат чоловіка

Б білою сніжинкою; у місячнім сяйві; блакитне небо

В зроблений донькою; подарунок від мами; рано вийти

Г я з тобою; близько до школи; навчилася грати

114. Зв'язок керування між компонентами у словосполученнях у рядку:

А чисті джерела; волошкове поле; пейзажна лірика

Б виразно прочитаний; пізно вночі; нагадати вчасно

В зошит у клітинку; слава героям; дорога без кінця

Г треті півні; ішов пішки; сонячний день

115. Компоненти словосполучень поєднані зв'язком прилягання в рядку:

А дев'ятиповерховий будинок; сучасний погляд; посаджене дерево

Б зворушений до сліз; ознайомлений із документами; вірний традиціям

В пісня матері; якийсь чародій; батько двох дітей

Г кохати вірно; сидіти мовчки; одразу припишк

116. Простим є речення:

А Сонце блищить, а мороз тріщить.

Б Люблю народ, якого силу ніхто не зломить у віках.

В Море запінилось і кипить.

Г Дощ пройшов – і Київ зеленіє.

117. Складним є речення:

А Найбільше для людини щастя – бути правдивим і до кінця сповідувати свої ідеали.

Б Хто полю годить, тому й жито родить.

В На землю глянули тихі зорі.

Г Десь далеко, за темною смугою лісу, обізвався грім.

118. Двоскладним є речення:

- А Без діла слабіє сила.
- Б По роботі пізнати майстра.
- В Краще добре робити, ніж гарно говорити.
- Г У сусіда ума не позичиш.

119. Односкладним є речення:

- А Розум – скарб людини.
- Б В доброго хазяїна й соломинка не пропаде.
- В Що посієш, те й пожнеш.
- Г Слово – не стріла, а глибше ранить.

200. Речення із вставним словом:

- А Усяке трапитись може на життєвому шляху.
- Б Мені осіння ніч короткою здається.
- В Видно шляхи полтавські і саму Полтаву.
- Г Не можна, кажуть, людині помолодшати, а подобрішати завжди можна.

201. Займенник – це :

- А самостійна частина мови, що означає назву предмета і відповідає на питання хто? що?
- Б самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета, його кількість і відповідає на питання який? чий? котрий?
- В самостійна змінна частина мови, що вказує на предмети, ознаки, кількість, але не називає їх
- Г службова частина мови, що означає число, кількість предметів та порядок їх при лічбі і відповідає на питання хто? що?

202. За значенням займенники поділяються на :

- А три розряди
- Б п'ять розрядів

В сім розрядів

Г дев'ять розрядів

203. За граматичними ознаками займенники поділяються на такі групи :

А особові, неозначені, питально-відносні

Б узагальнено-особові, неозначено-особові, безособові

В заперечні, присвійні, відносні

Г узагальнено-предметні, узагальнено-якісні, узагальнено-кількісні

204. Усі слова є займенниками в ряду:

А батьків, ясен, будній, тямущий

Б ніде, абияк, куди-небудь, навіщо

В теревенити, у хтозна-чому, проте, себе

Г самий, кожен, деякий, інший

205. У якому рядку всі займенники одного розряду?

А мене, тобі, нам, їм, їй

Б інший, наш, котрий, деякому, він

В казна-що, будь-хто, хто-небуль, котрому, якому

Г себе, ніщо, весь, кожен, абиякий

206. У якому рядку є «зайве» слово?

А цей, той, оцей, такий, стільки

Б хтось, щось, абихто, хтозна-що, хто-небудь

В ніхто, ніщо, ніякий, нічий, абиякий

Г мій, твій, свій, їхній, її

207. У якому рядку всі займенники особові?

А кожного, іншого, жодного, всякого, самий

Б тобою, з нею, ними, його, вам

В хто? що? який? чий? скільки?

Г я, ти, ми, ви, себе

208. З'ясуйте, який займенник, ужитий у ввічливо-пошанному значенні, завжди пишеться з великої букви (дієслова при ньому вживаються в множині)?

А Мій

Б Ти

В Скільки

Г Ви

209. Який займенник не має називного відмінка?

А я, ти, він, ми, ви

Б хто, кого, кому, ким, при кому

В мій, мого, моєму, моїм, на моєму

Г себе, собі, собою, на собі

210. Зворотний займенник себе вказує на:

А особу, що говорить

Б на невідомі предмети

В на особу, що виконує дію, яка спрямована на неї ж

Г на відсутність особи, предмета

211. У якому відмінку стоїть зворотний займенник у фразеологізмі взяти себе в руки ?

А у називному

Б у родовому

В у знахідному

Г у місцевому

212. У якому відмінку стоїть зворотний займенник у фразеологізмі спалити за собою мости ?

- А у родовому
- Б у давальному
- В в орудному
- Г у місцевому

213. У якому відмінку стоїть зворотний займенник у фразеологізмі рвати на собі волосся ?

- А у родовому
- Б у давальному
- В у знахідному
- Г у місцевому

214. Установіть відповідність між займенниками та приналежністю їх до відмінків:

- А *Першим до нас приходить слово* (І. Цюпа).
- Б *Слово довірилось тобі* (І. Драч).
- В *Всім серцем любить Україну свою – і вічні ми будемо з нею* (В. Сосюра).
- Г *Ой весно, весно, днем красна, що ж ти, весно, нам принесла* (Леся Українка).
- Д *На ньому елегантно сидів костюм, пошитий чудовим майстром* (З газ.).

- 1 називний відмін
- 2 родовий відмінок
- 3. давальний відмінок
- 4. знахідний відмінок

5 орудний відмінок

6 місцевий відмінок

215. У якому рядку є словосполучення з особовим займенником третьої особи однини?

А привітав його, її книжка, наші сподівання

Б люблять їх, у його друзів, подарували їй

В зустріли його, завітали до нього, слухали її

Г заспівай мені, його ручка, працював з нею

216. У якому рядку всі займенники означальні?

А ви, мій, кожного, самий

Б жоден, інший, весь, всякому

В щось, абихто, котрий, казна-хто

Г деякий, оцей, щось, ніхто

217. У якому рядку всі іменники питальні?

А нас, ця, всякий, для чого?

Б моїми, будь-що, нічого, хто?

В абищо, щось, дещо, її

Г що? з ким? за що? чому?

218. У якому відмінку, числі, особі вжито особовий займенник у реченні ?

Ну що б, здавалося , слова...

Слова та голос – більш нічого.

А серце б'ється – ожива,

Як їх почує (Т. Шевченко)

А родовий відмінок третя особа, множина

Б родовий відмінок, друга особа, однина

В знахідний відмінок, третя особа, множина

Г місцевий відмінок, третя особа, множина

219. У якому відмінку, числі вжито означальний займенник у реченні?

Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова .
(Панас Мирний).

- А родовий відмінок, множина
- Б давальний відмінок, однина
- В давальний відмінок, множина
- Г орудний відмінок, однина

220. Як змінюються питальні займенники хто? що? скільки?

- А за родами
- Б за числами
- В за родами і відмінками
- Г за відмінками

221..Як змінюються питальні займенники який? чий? котрий?

- А за числами
- Б за відмінками
- В за родами
- Г за родами, числами, відмінками

222. У якому реченні є питальний займенник?

- А Хто сьогодні черговий?
- Б Хочу я троянди, що цвітуть в саду.
- В Є такі на світі речі, від яких душа сяє.
- Д *Ми працю любимо, що творчість перейшла* (М. Рильський)

223. У якому рядку всі займенники заперечні?

- А нікому, нічиєму, нікого, нічого

- Б котрийсь, хтозна-що, будь-чий, скільки
- В нам, хтось, дещо, чий
- Г наші, інший, вона, мій

224. У якому рядку всі займенники відносні?

- А чийх, їм, вони, з тобою
- Б для кого, що, ким, в чому
- В самого, хтозна- що, будь-скільки, чию
- Г ніякого, абикого, жодного, ні за яких

225. Для чого вживають питальні займенники хто? що? який? чий?

- А для вираження кількості предметів
- Б для вираження порядку предметів
- В для вираження ознаки предметів
- Г для вираження питання про особу, предмет, ознаку

226. У якому рядку всі займенники вказівні?

- А самого, свого, всякий, якийсь
- Б мій, такому, вашого, всього
- В той, стільки, отого, цей
- Г абихто, невідь-що, себе, інший

227. У якому рядку всі займенники присвійні?

- А цих, своїми, будь-який, казна-хто
- Б хтозна з ким, казна в кого, абихто, будь-що
- В цього, цими, чийому, собі
- Г їхній, мого, своєму, твоєму

228. У якому реченні є присвійний займенник ?

- А Хто більше читає, той більше знає (Нар. тв.).

- Б Всі за одного і один за всіх (Нар. тв.).
В Свій хліб найситніший (Нар. тв.).
Г Коли добре не знаєш, то не говори (Нар. тв.).

229. У якому рядку всі займенники неозначені?

- А бозна-який, що-небудь, будь-хто, казна в кого
Б твоєму, нічиєму, скількись, нашого
В їх, себе, інший, жодний
Г йому, аніскільки, отого, чогось

230. У якому рядку займенники треба писати через дефіс?

- А наді (мною), ні (на) кого, аби (якого), де (в) чому
Б ні (якому), де (чого), ні (перед) ким, бозна (який)
В казна (чого), який (небудь), будь (хто), що (небудь)
Г який (сь), аби (хто), аби (чому), ні (з ким)

231. У якому рядку займенники треба писати разом?

- А ні (хто), ані (який), аби (що), чий (сь)
Б казна (чий), будь (хто), хто (зна) скільки, де (в) чому
В чий (небудь), ні (з) чим, хто (небудь), до (будь) кого
Г будь (у) кого, де (в) чому, аби (що), ні (скільки)

232. У якому рядку займенники пишуться окремо?

- А казна (котрий), хто (зна) чий, скільки (небудь), який (сь)
Б де (в) кого, хто (зна) в (який), ні (до) кого, невідь (від) чого
В де (в) чому, ні (чийого), аби (що), хтозна (який)
Г будь (скільки), де (чий), котрий (небудь), аби (то)

233. У якому рядку допущено помилку в написанні займенників?

- А невідь – скільки, будь у кого, хтозна в чому, аби в чому
Б ні в кого, казна – котрий, хтозна в якому, аби в чиєму

В хто зна що, аби – який, нівщо, казна – чий

Г нікому, хтозна – чому, стількох, абихто

234. У фразеологізмах якого рядка вживаються займенники?

А коли не тепер, а в четвер; одним рипом; де посієш, там вродить

Б вгору нема коли глянути; не таких бачили; більше вже нікуди

В брати в свої руки; ніяким калачем не заманити; як той реп'ях до кожуха

Г баба надвоє ворожила; ні сват ні брат; ноги ніколи не буде

235. Неправильні форми займенників ужито в рядку:

А при нім, нашому, ні з чим, ні перед ким

Б свого, цеї, їхньому, на їми

В котрогось, чиєму, казна від чого, абиякому

Г на моїм, цією, нашою, свого

236. Установіть відповідність між займенником та їх правописом:

А ні/в/кого, хтозна/з/ким, аби/з/ким 1 разом

Б казна/хто, будь/який, який/небудь 2 окремо

В аби/чим, чиїми/сь, ні/якого 3 через дефіс

237. Числівник - це:

А службова частина мови, яка означає кількість предметів

Б самостійна частина мови, яка означає число і відповідає на питання скільки?

В самостійна частина мови, яка означає число, кількість і порядок предметів при лічбі і відповідає на питання скільки? котрий?

Г частина мови, яка виражає предмети, ознаки, але не називає їх

238. За значенням і граматичними ознаками числівники поділяються на:

- А власні та загальні
- Б порядкові та особові
- В кількісні та присвійні
- Г кількісні та порядкові

239. За будовою числівники бувають:

- А цілі, дробові, збірні
- Б прості, складні, складені
- В кількісні та порядкові
- Г якісні, відносні, присвійні

240. У якому рядку всі слова є числівниками?

- А семеро, вісімдесят шість, одна третя, потроїти
- Б одна сота, четвірка, двійня, стодвадцятиметровий
- В нуль, два, десятеро, двадцятий, мільярд
- Г три четвертих, дві цілих і чотири сьомих, півтора, двійня

241. Які з поданих слів є числівниками?

1. Сорокаградусний. 2. Четвертина. 3. Мільйон. 4. Вісімсот. 5. Дві третіх. 6. Трійця. 7. Шістсот. 8. Десятеро. 9. Удвоє. 10. Пів'ящика.

- А 3, 4, 5, 7, 8
- Б 1, 2, 3, 4, 7
- В 1, 2, 6, 9, 10
- Г 2, 3, 4, 7, 8

242. Кількісні числівники змінюються:

- А за відмінками
- Б за родами і відмінками

В за родами, відмінками і числами

Г за відмінками, але не мають граматичних ознак роду і числа
(виняток становлять один, одна, одне, одні)

243. У якому рядку всі числівники кількісні?

А троє, три сьомих, декілька, сімнадцята

Б п'ятеро, кількасот, сорока трьох, декілька

В по-друге, в цілому, четвірка, пара

Г половина, третина, чверть, двоповерховий

244. У якому рядку всі числівники порядкові?

А шість, дев'яносто, двісті сорок п'ять, сотий

Б шістдесятий, сімдесятий, вісімдесятий, декілька

В першому, перша, одинадцята, тридцять сьомого

Г мільйон, мільярд, тисяча, півтора

245. На які розряди поділяються кількісні числівники?

А прості, складні, складені

Б цілі числа, порядкові

В збірні, кількісні

Г цілі числа, дробові, збірні

246. З якою частиною мови вживаються збірні числівники?

А з іменниками

Б з прикметниками

В із займенниками

Г з дієсловами

247. У якому рядку всі числівники збірні?

А десятеро, мільярдний, три четвертих, триста

Б обидва, обидві, семеро, вісімнадцятеро

- В обоє, шестеро, сто, тридцятий
Г одинадцятро, багато, тисяча, двоє

248. У якому рядку всі числівники прості за будовою?

- А сім, сто, дев'ятнадцять, двісті чотири
Б сорок, двадцять, чотирнадцять
В шість, десять, мільйон, мільярд
Г двоє, сімсот, дванадцять, кількасот

249. У якому рядку всі числівники складні?

- А два, вісімнадцятро, триста, сімдесят
Б чотирнадцять, дев'ятнадцятро, кількасот, півтораєта
В десятиро, сімсот сорок п'ять, дев'ятсот, мільярд
Г вісім, три, сім, кілька

250. У якому рядку всі числівники складені?

- А сорок, декілька, півтора, мільйон
Б двадцять, тридцять три, сорок сім, тисяча шієдєєт сім
В двієті двадцять, одна друга, дві четєрєтєх, нуль
Г вієсімсот сорок три, двієті двадцять, тридцять другий, сорок три

251. Установіть відповідність між числівниками та їх відмінками:

А дев'ятьох, шєєтєго, єта	1. родовий відмінє
Б сімдесятьєма, сорока, трьєма	2. давальний відмінє
В на вєсьмєєтах дев'яноєта, на десятиєму	3. орудний відмінє
Г двєм п'єтим, чєтєрєнаєдцятьєм, шєєєєєєєтам	4. місцевий відмінє

252. У якому відмінку вжитє числівник *шієтьмаєєтами*?

- А у родовєму
Б у давальнєму
В у знахіднєму

Г в орудному

253. У якому відмінку вжито числівник *дев'ятьом*?

А у давальному

Б у знахідному

В в орудному

Г у місцевому

254. У якому відмінку вжито числівник *сімома*?

А у родовому

Б у давальному

В у знахідному

Г в орудному

255. У якому відмінку вжито числівник *шістьомастами*?

А у родовому

Б у давальному

В у знахідному

Г в орудному

256. У якому відмінку вжито числівник *на трьохстах*?

А у родовому

Б у давальному

В в орудному

Г у місцевому

257. Правильно записано форму давального відмінка числівника в рядку:

А дев'ятсот дев'яноста трьом

Б дев'ятистам дев'яноста трьом

В дев'ятстам дев'яностам трьом

Г дев'ятсот дев'яносто трьом

258. Правильно записано форму орудного відмінка числівника в рядку:

- А п'ятсот тридцять чотирма
- Б п'ятсот тридцятьма чотирма
- В п'ятьмастами тридцять чотирма
- Г п'ятьмастами тридцятьма чотирма

259. Правильно записано форму місцевого відмінка числівника в рядку:

- А на двісті сороках шести
- Б на двісті сорока шести
- В на двохсот сорока шістьох
- Г на двохстах сорока шістьох

260. Визначте рядок, у якому всі числівники не відмінюються:

- А половина, дев'яносто, троє
- Б третина, сорок, перший
- В чверть, двоє, шість
- Г півтора, півтори, півторапта

261. У якому рядку у всіх словах треба поставити м'який знак?

- А чотир..ма, дев'ят..сот, вісімсот..
- Б шіст..сот, дванадцят.., сімдесят..
- В п'ятдесят..ох, тр..ом, чотир..ом с..омим
- Г вісімдесят..ох, дев'ятнадцят.., п'ят..сот

262. У якому рядку числівники написані правильно?

- А вісімдесяти, мільйон, сорока

- Б сорок перший, трьомами, двох сьомих
- В дев'ятеро, чотирма, шестидесяти
- Г дев'яностами, п'ятьома, на вісьмох

263. У якому висловлюванні допущена помилка у вживанні іменників з числівниками?

- А десятеро кошенят
- Б двоє дверей
- В п'ять рідних братів
- Г два місяці

264. У якому висловлюванні допущена помилка у вживанні іменників з числівниками?

- А на першому етапі
- Б п'ятеро хлопця
- В пів на сьому
- Г за десять третя

265. У якому висловлюванні допущена помилка у вживанні іменників з числівниками?

- А зателефонуйте після десятої години
- Б на другому поверсі
- В за десять третя
- Г менше однієї чверті даних

266. Зазначте, як відмінюються числівники *двісті, триста, чотириста, п'ятсот, шістсот, сімсот, вісімсот, дев'ятсот*:

- А у всіх непрямих відмінках, крім знахідного, мають закінчення *-а*
- Б відмінюються обидві частини
- В відмінюється лише друга частина
- Г у всіх непрямих відмінках мають закінчення *-и*

267. У якому відмінку вжито збірний числівник у реченні?

Семеро одного не ждуть (Нар.твор.)

- А у називному
- Б у родовому
- В у давальному
- Г у місцевому

268. У якому відмінку вжито числівник у реченні?

Запорізька Січ до тисяча сімсот сімдесят п'ятого року залишалась островом волі українців (З газ.).

- А у називному
- Б у родовому
- В у давальному
- Г в орудному

269. У якому відмінку вжито числівник у реченні?

Однією рукою я гортав часопис, а другою – тримав слуховку.

- А у називному
- Б у родовому
- В у знахідному
- Г в орудному

270. У якому відмінку вжито числівник у реченні?

На одному боці річки височів ліс, на другому – був безмежний степ (З газ.).

- А у називному
- Б родовому
- В у давальному
- Г у місцевому

271. У якому рядку числівники пишуться разом?

- А дев'ятсот/двадцятий
- Б п'ятдесяти/мільярдний
- В сімсот/дев'яносто другий
- Г чотириста/сороковий

272. У якому фразеологізмі є кількісний числівник?

- А шостий тиждень
- Б троє ножиць
- В сім чудес світу
- Г восьмеро учнів

273. У якому фразеологізмі є порядковий числівник?

- А сьома вода на киселі
- Б сім раз відмір, а раз відріж
- В баба надвоє ворожила
- Г за тридев'ять земель

274. У якому фразеологізмі є порядковий числівник?

- А як свої п'ять пальців
- Б зірка першої величини
- В нуль без палички
- Г сім п'ятниць на тиждень

275. Дієслово – це:

А самостійна частина мови, що означає дію або стан предмета і відповідає на питання *хто? що?*

Б самостійна частина мови, що виражає ознаку предмета і відповідає на питання *який? чий?*

В самостійна частина мови, що означає дію або стан предмета і відповідає на питання *що робити? що зробити? що робить предмет? що з ним зробиться?* тощо

Г самостійна частина мови, що означає ознаку предмета і відповідає на питання *що робити?*

276. У якому рядку всі слова – дієслова?

А переглядати, читає, затримано, запобігати, ойкати

Б синіти, сумувати, майоріти, малювати, сподіватися

В сум, сумно, читання, перечитаний, читає

Г переглядати, започаткований, спалити, боротися, мир

277. Які граматичні ознаки має початкова форма дієслова?

А вид, час

Б спосіб, час

В перехідність, неперехідність, спосіб

Г вид, перехідність, неперехідність

278. Дієслово має такі форми:

А неозначену

Б особову

В безособову

Г неозначену, особову, безособову

279. Формами дієслова також є:

А інфінітив

Б дієприслівник і дієприкметник

В дієприкметник і прислівник

Г дієприслівник і прикметник

280. Неозначена форма дієслова називає дію або стан як процес:

- А без вказівки на час
- Б без вказівки на час і особу
- В без вказівки на особу і рід
- Г без вказівки на особу, рід, число, спосіб

281. У якому рядку дієслова вжиті в неозначеній формі?

- А подряпатися, збагнути, прочитайте, збідніють
- Б побачаться, звертається, виростає, вдивляться
- В триматися, дихати, засівати, пити, творити
- Г журиться, ризикує, розбігтися, врятувати

282. Які слова відповідають формам?

- А слухаємо, беремо, сиджу 1. особові форми
- Б перенесено, проголошено, зігріто 2. етник і дідієприслівник
- В атакуючи, вимірявши, зігрітий 3. неозначена форма
- Г гратися, замислитися, худнути 4. безособові форми на **-но, -то**

283. Які є види дієслів?

- А доконаний
- Б недоконаний
- В доконаний і недоконаний
- Г дійсний

284. Дієслова недоконаного виду мають форми?

- А майбутнього часу
- Б минулого і майбутнього часу
- В минулого і теперішнього часу
- Г минулого, теперішнього і майбутнього часу

285. У якому рядку всі дієслова недоконаного виду?

- А привезуть, відчують, тріснути
- Б брати, шукати, вивчати
- В відстояти, чути, чистити
- Г цвісти, садити, поремонтувати

286. У якому рядку всі дієслова доконаного виду?

- А виконати, смикнути, прилетіти
- Б grimнути, зловити, берегти
- В врятувати, казати, писати
- Г заспівати, отямитися, гордувати

287. У якому рядку всі дієслова одного виду?

- А брати, побачити, вилікувати, купувати
- Б поїхали, відшукають, любимо, знати
- В викличуть, вдарити, витерпіти, скочити
- Г розмовляти, взяли, почують, витягати

288. Установіть відповідність між дієсловами доконаного і недоконаного видів та антонімами до них:

А сідати	1. попроситися
Б вітатися	2. заморозити
В гріти	3. переночувати
Г днювати	4. встати

289. Установіть відповідність між фразеологізмами та дієсловами доконаного виду:

А раки пекти	1. навчився
Б набив руку	2. відставати
В пасти задніх	3. посваритися
Г розбити глек	4. почервоніти

290. У якому рядку синонім до дієслова дібрано неправильно?

А відноситися до батьків – ставитися до батьків

Б стати в пригоді – знадобитися

В хворіти – нездужати

Г прокидатися – просипатися

291. У якому рядку синонім до дієслова дібрано неправильно?

А порівнювати – зіставляти

Б брати участь – приймати участь

В одержувати – здобувати

Г заплямувати – забруднити

292. Установіть відповідність між словами- синонімами недоконаного виду:

А хворіти 1. перепрошувати

Б вибачитись 2. витікає

В впливає 3. дбати

Г піклуватися 4. нездужати

293. Установіть відповідність між словами-синонімами недоконаного виду:

А нервувати 1. ігнорувати

Б нехтувати 2. оволодівати

В одержувати 3. дратувати

Г опановувати 4. здобувати

294. Дієслово має часових форм:

А дві

Б три

В чотири

Г п'ять

295. Дієслова минулого часу називають дію, що:

А відбувалася до моменту розповіді про неї

Б відбувається

В триває

Г відбуватиметься

296. Дієслова в минулому часі замінюються:

А за числами

Б за відмінками

В за родами і числами

Г за числами й особами

297. Дієслова в майбутньому часі змінюються:

А за особами

Б за особами й числами

В за числами і родами

Г за відмінками і числами

298. У якому рядку всі дієслова одного часу?

А пішла, дивилась, їздив, маляю

Б телефонуємо, призначатимемо, відкривають, сиділа

В поспішатиму, будемо сподіватись, одержуватимемо, їстимемо

Г з'ясував, підписую, зафіксувала, наїхала

299. У якому рядку дієслова теперішнього часу?

А можуть, керуватимемо, змазують, посолимо

Б зимують, обідали, працюватимемо, зробимо

В поважаєте, глянемо, жаліють, увічнюємо

Г будує, поспішаємо, люблю, зустрічають

300. У якому рядку всі дієслова минулого часу?

- А вирішили, здійснив, вітала, проголосили
- Б повернувся, розгубили, даємо, зітхають
- В переказали, виготовляємо, повідомила, ріс
- Г обурились, відцурались, танцюємо, любиш

301. Дієслова майбутнього часу недоконаного виду мають:

- А просту форму
- Б складену форму
- В просту і складену форми
- Г неозначену форму

302. У якому рядку дієслова майбутнього часу?

- А переписую, стоять, їм, маляю
- Б возвеличу, палахкотітиме, впадуть, повернеться
- В приносьте, величатимемо, гуде, взяли
- Г шукав, пізнав, прийшов, зраділи

303. Дієслова поділяють на:

- А дві дієвідміни
- Б три дієвідміни
- В чотири дієвідміни
- Г п'ять дієвідмін

304. У якому рядку всі дієслова належать до однієї дієвідміни?

- А лити, лежати, цокотіти, нівечіти
- Б мити, муркотіти, бігти, кинути
- В чистити, виконувати, пити, булькотіти
- Г співати, відповідати, везти, могти

305. У якому рядку всі дієслова I дієвідміни?

- А веземо, турбуєш, заїжджаємо, хрипиш
- Б несучи, вітаєш, віршуємо, сюрчати
- В ллю, біліють, жовтють, синіє
- Г зазеленіємо, надсиплю, закоптити, солите

306. У якому рядку всі дієслова II дієвідміни?

- А виконувати, надриваєш, насмажити, порадити
- Б носимо, садити, творити, сидіти
- В дмухнеш, перегортаємо, добігти, добачати
- Г жадають, осмислюємо, жнивувати, захрипіти

307. Установіть відповідність між дієсловами та приналежністю їх до особи, числа:

А зігриваємо, ріжемо, стоїмо	1. перша особа однини
Б називає, підказує, турбується	2. друга особа однини
В роблю, допомагаю, змагаюсь	3. третя особа однини
Г збираєш, мовчиш, скликаєш	4. перша особа множини

308. У якому рядку у всіх особових формах дієслів потрібно писати літеру Е?

- А чита...ш, стогн...ш, сто...мо;
- Б спита...ш, їд...мо, відповіда...мо;
- В пиш...мо, вед...мо, жив...мо;
- Г говори...мо, ді...мо, повторю...мо

309. У якому рядку в особових закінченнях дієслів треба писати Е, Є?

- А працю...ш, мир...шся, перелаз...те
- Б одліта...мо, біж...ш, обмолот...мо
- В вереду...ш, роб...мо, жни...мо

Г одліта...ш, житим...мо, маю...ш

310. У якому рядку в особових закінченнях дієслів треба писати И, Ї ?

А глян...мо, збуду...мо, виступа...мо

Б розда...мо, відкрива...мо, спіш...мо

В знаход...мо, служ...ш, сто...мо

Г стукн...мо, працю...мо, діл...мось

311. Допущено помилку в правописі особових закінчень дієслів у рядку:

А стрибаєш, сохнеш, засіємо

Б ріжеш, віддаємо, полять

В відвідуємо, посієш, мовиш

Г розповідаємо, можемо, доглядаємо

312. У якому рядку замість крапок у всіх дієсловах треба ставити м'який знак?

А сподобаєт...ся, виход..., стан..

Б навчиш...ся, ріж.., поясніт..

В носитимеш.., розкажіт.., полюєш..

Г соромит...ся, вередуєш.., економиш..

313. У якому рядку всі дієслова дійсного способу?

А озеленимо, навчить, говоріть, дайте

Б зворушить, зачепить, прилетять, слухаєш

В вивчимо, зробив би, узагальнив, пишіть

Г зліпіть, скажімо, вивчіть, сумують

314. У якому рядку всі дієслова умовного способу?

А зробив, був би, повідомили б, зайшла

- Б приніс би, повезу, склав би, умиватися
- В побачу, відреагувала б, перевіряли б, розкажи
- Г з'їла б, взяла б, зробила б, зрубав би

315. У якому рядку всі дієслова наказового способу?

- А поважайте, поспішайте, зайдіть, зацвітуть
- Б ударимо, відходимо, любімо, спостерігатимемо
- В вибачте, послухайте, вимовляйте, розкажіть
- Г сідай, дістань, гляньте, палахкотять

316. Які форми властиві дієсловам наказового способу?

- А перша і друга особа однини
- Б друга особа однини і множини
- В третя особа однини і множини
- Г друга особа однини, перша і друга особа множини

317. У якому рядку правильно вжито форми наказового способу?

- А зрізаю, зрізаємо, зрізатимемо
- Б зрізав, зрізаєш, зрізали
- В зріж, зріжте, зріжайте
- Г зрізав би, зріжу, зрізає

318. У якому рядку всі дієслова одного способу?

- А лікують, спочиваємо, купуйте, запишіть
- Б вигостріть, згадайте, сядьте, несіть
- В сміються, бриніла, снідайте, будемо кричати
- Г хотів би, віддала б, заїхала б, жартували

319. Установіть відповідність між способами дієслів та поданими словами:

А читав би, розмовляв би, пішов би	1. дійсний спосіб
Б віддай, принеси, поспішайте	2. умовний спосіб
В вчуся, робимо, розглядають	3. наказовий спосіб

320. У якому рядку всі дієслова неперехідні?

- А розмовляв з викладачем, прилетіла ластівка, відпочивати в са-
наторії
- Б живемо в місті, пишатися батьками, насипати цукру
- В доглядати сад, відвідати друга, випити кави
- Г не знайти підтримки, не побачити друга, взяти багаж

321. У якому рядку всі дієслова перехідні?

- А заговорити з другом, зайти в кімнату, снідати в кафе
- Б терпіти лихо, кинути м'яч, писати твір
- В поспішати на лекцію, ходити в ліс, спочивати на лаврах
- Г налетіла хмара, полив дощ, радитися з батьками

322. Якого часу і способу дієслова із суфіксами -Л, -В?

- А теперішнього часу доконаного виду
- Б минулого часу доконаного виду
- В минулого часу недоконаного виду
- Г минулого часу доконаного і недоконаного виду

323. На який спосіб вказують частки БИ (Б)?

- А неозначену форму
- Б дійсний спосіб
- В умовний спосіб
- Г наказовий спосіб

324. У якому рядку частка НЕ з дієсловами пишеться окремо?

- А не/волити, не/зчутися, не/хтувати

- Б не/вирішили, не/завершити, не/знаємо
- В не/навидіти, не/писати, не/говорити
- Г не/добачати, не/дочувати, не/підходити

325. Прислівник – це:

А невідмінювана частина мови, що виражає дію і стан предмета і відповідає на питання *як? який? чий?*

Б самостійна незмінна частина мови, яка виражає ознаку дії, стану або ступінь і міру вияву іншої ознаки та обставини

- В службова частина мови
- Г незмінна частина мови, що виражає ознаку предмета

326. Прислівник має такі морфологічні ознаки:

- А змінюється за родами, числами, відмінками
- Б змінюється за особою
- В змінюється за відмінками
- Г незмінність

327. Прислівник у реченні виступає:

- А присудком
- Б додатком
- В обставиною
- Г означенням

328. Прислівник має ступенів порівняння:

- А один
- Б два
- В три
- Г чотири

329. Усі слова є прислівниками в рядку:

- А спересердя, важко, легко, дивлячись

- Б зроду-віку, час від часу, не раз, дванадцятого
- В щосили, казна-звідки, будь-де, давній
- Г стрімголов, змалечку, вперемішку, босоніж

330. У якому рядку всі слова прислівники способу дії?

- А зручно, разом, по-українськи, гаряче
- Б по-перше, близько, там, вчора
- В гучно, вгору, ліворуч, убік
- Г донині, відтепер, отак, вночі

331. У якому рядку всі прислівники вказують на місце дії?

- А добре, погано, звечора, туди
- Б абияк, абиде, швидко, восени
- В внизу, вгорі, ліворуч, здалеку
- Г надвоє, всмак, згарячу, вгору

332. У якому рядку всі прислівники вказують на час дії?

- А досхочу, невтямки, деінде, вранці
- Б увечері, зранку, сьогодні, влітку
- В удень, згори, якомога, ніколи
- Г якнайдужче, назустріч, напам'ять, чимало

333. У якому рядку всі слова прислівники причини?

- А щомиті, зранку, навшпиньки, мудро
- Б спросоння, згори, зозла, згарячу
- В помалу, щороку, потайки, доценту
- Г спереляку, зопалу, згарячу, спересердя

334. У якому рядку всі слова прислівники мети?

А навмисне, наперекір, напоказ, навіщо

Б вдруте, завжди, споконвіків, щодня

В з переляку, з розгону, з приводу

Г вбік, ввечері, вночі, вдень

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Авраменко О. М. Українська мова та література : довідник. Завдання у тестовій формі. Київ : Грамота, 2011, 2012, 2013.
2. Антонюк Т. М., Борис Л. М., Стрижачковська О. С. Українська мова (за професійним спрямуванням) : навч. посіб. для студентів ВНЗ I-II р. а. Чернівці : Місто, 2010.
3. Бабич Н. Д. Українська мова : Підручник для 10 кл. загальноосвітніх закладів з навчанням румунською та молдавською мовами. Львів : Світ, 2010.
4. Бабич Н. Д. Українська мова : Підручник для 11 кл. загальноосвітніх закладів з навчанням угорською мовою. Львів : Світ, 2011.
5. Беляєв О., Симоненкова Л. та ін. Українська мова : підручник для 10-11 кл. загальноосвітніх навчальних закладів з українською та російською мовами навчання. Київ : Освіта, 2003.
6. Глазова О. П. Українська мова : підручник для 10 кл. Київ : Зодіак, 2010.
7. Головашук С. Складні випадки наголошення : словник-довідник. Київ : Либідь, 1995.
8. Заболотний О. Б., Заболотний В. В. Українська мова : підручник для 10 класу. Рівень стандарту. Київ : Генеза, 2010.
9. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова : підручник для 11 класу. Рівень стандарту. Київ : Генеза, 2012.
10. Зубков М. Збірник диктантів для випускників та абітурієнтів з української мови. Харків : СПДФО, 2007.
11. Коврига Л. П., Терещенко О. О. Зовнішнє оцінювання з української мови : комплексний універсальний довідник. Харків : Белкаркнига, 2007.
12. Плющ М. Я. Українська мова : підручник для 10 класу. Київ : Освіта, 2010.
13. Словник синонімів української мови : в 2-х т. / Укл. Бурячок А., Гнатюк Г., Головашук С. та ін. Київ : Наукова думка, 2001.

14. Словник фразеологізмів української мови / Укл. Білоноженко В., Гнатюк І. та ін. Київ : Наукова думка, 2008.
15. Сучасний орфографічний словник української мови : 180 тис. слів / Укл. Дубічинський В. В., Косенко Н. Я. Харків : Школа, 2007.
- 16.Ткачук Т. П. Практичний правопис української мови. 20 уроків грамотності. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2006.
17. Українська мова. Комплексна підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання / О. Білецька, І. Житар, Т. Матвійчук. Тернопіль : Підручники і посібники, 2013.
- 18.Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Ін-т української мови НАН України. Київ : Наукова думка, 2008.
20. Шевчук С. В. Українська мова : навч. посіб. Київ : Літера, 2000.
21. Шкуратяна Н. Г., Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова : модульний курс : навч. посіб. – Київ : Вища школа, 2007.
22. Юшук І. П. Практикум з правопису української мови. Київ : Освіта, 2007.

Навчальне видання

**Українська мова
за професійним спрямуванням
для військовослужбовців**

Навчальний посібник з дисципліни
«Українська мова»

Укладачі: **Бєлова Катерина Вікторівна**
Снігурова Ірина Іванівна
Дяченко Олена Валеріївна
Писарська Наталія Віталіївна

Роботу рекомендувала до видання доц. *Кримець О.М.*

В авторській редакції

План 2021 р., поз. 39.

Підписано до друку 09.06.2021 р.

Формат 60×84 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Друк ксерографічний. Ум. друк. арк. 9,36.

Наклад 30 прим. Зам. №06-21

Видавець Видавничий центр НТУ «ХП».

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 5478 від 21.08.2017 р.

61002, Харків, вул. Кирпичова, 2

Виготовлювач

Надруковано ТОВ «Видавництво «Форт»

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців

ДК №333 від 09.02.2001 р.

61023, м. Харків, а/с 10325. Тел. (057)714-09-08